

The Holy See

Papež Frančišek

Okrožnica

VSI SMO BRATJE

FRATELLI TUTTI

o bratstvu in družbenem prijateljstvu

Izvirnik

Lettera enciclica FRATELLI TUTTI

Del Santo Padre FRANCESCO
sulla fraternità e l'amicizia sociale

1. VSI SMO BRATJE (FRATELLI TUTTI), [1] je zapisal sv. Frančišek Asiški, ko se je obrnil na vse brate in sestre ter jim ponudil življenje po evangelijskem okusu. Med njegovimi nasveti želim izpostaviti enega, s katerim vabim k ljubezni, ki seže onkraj zemljepisnih in prostorskih pregrad. Tu razglša za blaženega tistega, ki ljubi drugega, »ko je daleč od njega, kakor bi bil ob njem«. [2] S temi preprostimi besedami je razložil bistvo odprtega prijateljstva, ki nam pomaga razumeti, kako spoznati, ceniti in ljubiti vsakega človeka, ne glede na telesno bližino, ne glede na kraj, kjer se je rodil ali prebiva.

2. Ta svetnik bratske ljubezni, preprostosti in veselja, ki me je navdihnil, da sem pisal okrožnico *Laudato si'*, me spet spodbuja, naj to novo okrožnico posvetim bratstvu in družbenemu prijateljstvu. Kajti sv. Frančišek, ki se je čutil brata soncu, morju in vetru, je znal biti še bolj povezan s tistimi, s katerimi ga je družilo isto meso. Povsod je sejal mir in hodil z ubogimi, zapuščenimi, bolnimi, zavrženimi, zadnjimi.

Brez meja

3. Iz njegovega življenja je prigoda, ki razkriva njegovo brezmejno srce, sposobno preseči razdalje, določene s poreklom, narodnostjo, barvo ali vero. Gre za njegov obisk pri sultanu Maliku-al-Kamilu v Egiptu, obisk, ki mu je bil v veliko breme zaradi revščine, skromnih sredstev, ki jih je imel na voljo, oddaljenosti ter jezikovne, kulturne in verske drugačnosti. To potovanje, do katerega je prišlo v zgodovinskem trenutku, ki so ga zaznamovale križarske vojne, še toliko bolj dokazuje veličino ljubezni, ki jo je hotel živeti iz želje, da bi objel vse ljudi. Njegova zvestoba Gospodu je bila v sorazmerju z njegovo ljubeznijo do bratov in sester. Ne meneč se za težave in nevarnosti je odšel na srečanje s sultanom z isto vnemo, kakršno je terjal od svojih učencev: da se, ko se znajdejo »med saraceni ali drugimi nevernimi, brez zanikanja lastne istovetnosti ... ne prepirajo ali razpravljajo, temveč zaradi Božje ljubezni podvržejo vsakemu človeškemu bitju.« [3] V tistih okoliščinah je bila to nadvse nenavadna zahteva. Preseneča nas, kako je Frančišek pred osemsto leti priporočil, naj se izogibajo vsaki obliki napadalnosti ali spora in sprejmejo ponižno in bratsko »podreditev«, tudi tistim, s katerimi ne delijo svoje vere.

4. Ni se šel dialektične vojne z vsiljevanjem nauka, temveč je sporočal Božjo ljubezen. Razumel je, da je »Bog ... ljubezen, in tisti, ki ostaja v ljubezni, ostaja v Bogu in Bog ostaja v njem« (1 Jn 4,16). Tako je bil rodoviten oče, ki je razvnemal sanje o bratski družbi, kajti »samo človek, ki se je pripravljen približati drugim ljudem v njihovem stanju, ne da bi jih zadrževal v svojem lastnem, temveč da bi jim pomagal biti kar najbolj oni sami, postaja zares oče«. [4] V tistem svetu, polnem stražnih stolpov in obrambnih zidov, so mesta preživljala krvave vojne med mogočnimi družinami, medtem ko so se na izključenih obrobjih širila območja revežev. Tam je Frančišek v sebi sprejel resnični mir, se osvobodil vsake želje po nadvladi nad drugimi, postal eden izmed zadnjih in skušal živeti v sožitju z vsemi. Njemu smo dolžni spodbudo za te strani.

5. Vprašanja, povezana z bratstvom in družbenim prijateljstvom, so bila vedno moja prednostna skrb. V zadnjih letih sem večkrat in na različnih krajih opozarjal nanje. V tej okrožnici sem želel zbrati številne izmed tistih posegov in jih povezati v širši razmislek. Kakor me je pri urejanju *Laudato si'* navdihoval moj brat, pravoslavni patriarh Bartolomej, ki je z veliko vnemo spodbujal varovanje stvarstva, me je v tem primeru zlasti spodbudil veliki imam Ahmad Al-Tayyeb, s katerim sem se srečal v Abu Dabiju, in spomnil, da je Bog »ustvaril vsa človeška bitja enaka po pravicah, dolžnostih in dostojanstvu ter jih poklical, da bi med seboj živeli kot bratje«. [5] Ni šlo zgolj za diplomatski akt, temveč za razmišljanje, dopolnjeno v dialogu, in za skupno obveznost. Ta okrožnica povzema in razvija vélike vsebine, izpostavljene v Listini, ki sva jo podpisala skupaj. In tu sem tudi, s svojimi besedami, povzel številne dokumente in pisma, ki so mi jih poslali številni ljudje in skupine z vsega sveta.

6. Strani, ki sledijo, ne težijo k temu, da bi povzele nauk o bratski ljubezni, temveč se mudijo pri njeni vesoljnosti, pri njeni odprtosti za vse. To socialno okrožnico izročam kot skromen prispevek k razmišljanju, da bi – glede na različne sedanje poskuse o odpravi ali zapostavljanju drugih – mogli

odgovoriti z novimi sanjami o bratstvu in družbenem prijateljstvu, ki se ne konča pri besedah. Čeprav sem pri pisanju izhajal iz svojega krščanskega prepričanja, ki me navdihuje in hrani, sem skušal to – početi tako, da razmišljanje ponujam v dialog vsem ljudem dobre volje.

7. Ko sem pisal to pismo, je nepričakovano v velikem obsegu izbruhnila pandemija covid-19, ki je razgalila našo navidezno gotovost. Mimo številnih odgovorov, ki so jih ponudile različne države, se je pokazala očitna nesposobnost za skupno ukrepanje. Navkljub vsestranski povezanosti smo bili priče razdrobljenosti, ki je oteževala reševanje za vse nas zapletenih vprašanj. Če kdo misli, da je treba le spodbuditi boljše delovanje tega, kar že počnemo, ali da je edino sporočilo, naj izboljšamo obstoječe sisteme in pravila, zanika stvarnost.

8. Močno si želim, da bi se v času, v katerem nam je dano živeti, ob priznanju dostojanstva vsake človeške osebe v vseh porodilo svetovno hrepenenje po bratstvu. Med vsemi! »To je zelo lepa skrivnost, ki nam omogoča, da sanjamo in iz našega življenja oblikujemo lepo dogodivščino. Nihče se ne more spopadati z življenjem sam zase (...). Potrebujemo skupnost, ki nas podpira, ki nam pomaga in v kateri se med seboj spodbujamo pri gledanju naprej. Kako pomembno je sanjati skupaj! (...) Če sem sam, tvegam, da bom nasedel prividom, da bom videl nekaj, česar ni; sanje pa nas povezujejo.« [6] Sanjamo kot eno človeštvo, kot popotniki, zgneteni iz istega človeškega mesa, kakor sinovi te iste zemlje, ki gosti vse nas, vsakega z bogastvom njegove vere ali njegovih prepričanj, vsakega z lastnim glasom, vse brate!

Prvo poglavje

SENCE ZAPRTEGA SVETA

9. Nimam namena podajati izčrpne analize in upoštevati vseh vidikov resničnosti, v kateri živimo. Predlagam le, da se pomudimo ob nekaterih težnjah sedanjega sveta, ki ovirajo razvoj vesoljnega bratstva.

Sanje se razblinjajo

10. Desetletja se je zdelo, da so številne vojne in neuspehi svet izučili in da počasi drobenclja proti različnim oblikam povezovanja. Sanjali smo, na primer, o združeni Evropi, sposobni prepoznati skupne korenine in se veseliti različnosti v njej. Naj omenimo »trdno prepričanje ustanovnih očetov Evropske zveze, ki so si želeli prihodnosti, utemeljene na sposobnosti skupnega delovanja za preseganje delitev, pospeševanje miru in za skupnost med vsemi narodi celine«. [7] Enako močno je bilo prizadevanje za latinskoameriško povezovanje, ki se je začelo z nekaj poskusi. V drugih državah in pokrajinah smo bili priče pomiritvam in zблиževanjem, ki so obrodili sadove, in drugim, ki so se zdeli obetavni.

11. Toda zgodovina nam daje znamenja, da se vračamo v preteklost. Vznikajo zastareli spori, ki so se zdeli preseženi, zopet se prebujajo nezaupljivi, nadležni, užaljeni in napadalni nacionalizmi. V raznih državah se – ob ideji o ljudski in narodni enotnosti, ki jo spodbujajo različne ideologije – rojevajo nove oblike samoljubja in slabí socialni čút, ki se hrani iz domnevne obrambe narodnih koristi. To pa nas spominja, da »mora vsaka generacija ponotranjiti boje in zmage prejšnjih rodov ter jih usmerjati k še višjim ciljem. To je pot. Blaginje, pa tudi ljubezni, pravičnosti in vzajemnosti ne dosežemo enkrat za vselej; zanje se moramo boriti iz dneva v dan. Ni se mogoče zadovoljiti s tem, kar smo v preteklosti že dosegli, občemeti in uživati, kot bi nas to stanje zaslepilo in ne bi videli, da številni naši bratje še vedno trpijo krivico, ki zadeva vse.« [8]

12. »Odpreti se svetu« je krilatica, ki sta si jo izmislila gospodarstvo in denarništvo. Nanaša se izključno na odprtost do tujih koristi ali na svobodo gospodarskih moči do vlaganj brez omejitev ali zapletov v vseh državah. Krajevni spori in ravnodušnost do skupne blaginje postajajo sredstva celostne ekonomije pri vsiljevanju enega samega kulturnega vzorca. Takšna omika svet izenačuje, razdvaja pa ljudi in narode, kajti »družba, ki se vedno bolj globalizira, nas spreminja v sosede, ne pa v brate in sestre«. [9] V tem pomasovljenem svetu, ki daje posebne pravice osebni koristi in slabí občestveno razsežnost bivanja, smo bolj osamljeni kot kadarkoli doslej. Svojo moč pa pridobivajo trgovine, kjer imajo ljudje vlogo porabnikov ali gledalcev. Z napredovanjem tega globalizma se običajno krepi identiteta najmočnejših, ki ščitijo sami sebe, razkraja pa se istovetnost najšibkejših pokrajin in revežev, saj postajajo bolj ranljivi in odvisni. Tako postaja politika vedno bolj neodločna pred transnacionalnimi ekonomskimi oblastmi, ki se ravna po načelu »deli in vladaj«.

Konec zgodovinske (za)vesti

13. Zaradi tega motiva jih ne moti izguba zgodovinskega čuta, ki povzroča še druge vrste razkroja. Opažamo naraščanje nekakšnega kulturnega »dekonstrukcionizma«, ki zavoljo človeške svobode zahteva, da je treba vse začeti iz nič. Obstaneta edino potreba po neomejeni porabi in stopnjevanje številnih oblik individualizma brez vsebine. V ta okvir je sodil nasvet, ki sem ga zaupal mladim: »Če vam kdo predlaga, da se ne menite za zgodovino, da ne spravlajte v kašče modrosti izkušenj starejših, da zavržete vse, kar je minilo, in glejte le v prihodnost, ki vam jo ponuja, mar tega ne dela zato, da bi vas zlahka omrežil s svojim predlogom in bi počeli samo tisto, kar vam pravi on? Tak človek želi, da bi bili prazni, izkoreninjeni, nezaupljivi do vsega, da bi tako lahko zaupali samo njegovim obljubam in se podvrgli samo njegovim načrtom. Tako deluje ideologije različnih barv, ki rušijo (ali raz-krajajo) vse, kar je drugačno, in lahko tako vladajo brez nasprotovanja. Zato potrebujejo mlade, ki omalovažujejo zgodovino, ki zavračajo duhovno in človeško bogastvo, ki se je prenašalo iz roda v rod, ki se ne menijo za nič, kar je bilo pred njimi.« [10]

14. To so nove oblike kulturne kolonializacije. Ne smemo pozabiti, da »ljudstva, ki se odtujujejo lastnemu izročilu in zaradi pretiranega posnemanja, vsiljenega nasilja, neodpustljive nemarnosti ali

neobčutljivosti dopuščajo maličenje svoje duše, z duhovno podobo izgubljajo tudi svoj moralni obstoj ter končno ideološko, ekonomsko in politično neodvisnost«. [11] Učinkovito sredstvo za razkroj zgodovinske zavesti, kritične misli, zavzemanja za pravico in poti združevanja je uničevanje smisla ali spreminjanje velikih besed. Kaj pomenijo danes nekateri izrazi, na primer demokracija, svoboda, pravičnost, enotnost? Spremenili in zmaličili so jih, da bi jih uporabili kot orodje vladavine, prazna poimenovanja brez vsebine, ki lahko služijo za opravičevanje kateregakoli dejanja.

Brez načrta za vse

15. Najboljša pot za prevlado in napredek brez omejitev je sejanje negotovosti in trajnega nezaupanja, čeprav preoblečenega v obrambo nekaterih vrednot. Danes se v številnih državah naslanjajo na politični mehanizem razburjanja, pretiravanja in razdvajanja. Drugim na različne načine odrekajo pravico do obstoja in mišljenja, v ta namen pa se zatekajo k strategiji smešenja, sumničenja, obkoljevanja. Ne sprejemajo njihovega dela resnice, njihovih vrednot, kar družbo vedno bolj siromaši in prepušča samovolji močnejšega. Politika tako ni več zdrava razprava o dolgoročnih razvojnih načrtih za vse in za skupno blaginjo, temveč le besedovanje o kratkotrajnih vsečnih potezah, ki jim je edini cilj uničenje drugega. V tej bedni igri diskvalifikacij je razprava zlorabljen za stalno vzdrževanje sporov in kljubovanja.

16. Kako je v tem spopadu interesov, v katerem so vsi proti vsem, kjer je glagol zmagati sopomenka za uničiti, mogoče dvigniti glavo in priznati bližnjega ali pristopiti k tistemu, ki je padel po cesti? Načrt z velikimi cilji za razvoj vsega človeštva zveni danes kakor delirij. Razdalje med nami so vedno večje, vztrajna in počasna hoja naproti združenemu in pravičnejšemu svetu pa prestaja novo in izrazito upočasnitev.

17. Skrbeti za svet, ki nas obkroža in nas podpira, pomeni zavzemati se za nas same. Pregnesti se torej moramo v neki »mi«, ki prebiva v skupnem domu. Ta skrb ne zanima gospodarstvenikov, ki potrebujejo čimprejšnje dohodke. Glasove, ki se dvigajo v obrambo okolja, utišajo ali osmešijo, svoje posebne koristi pa zavijejo v racionalnost. V prazni, k takojšnjemu zazrti kulturi brez skupnega načrta, ki jo vzpostavljamo, je mogoče predvideti, »da se ob izčrpanju nekaterih virov pripravlja scenarij za nove vojne, prikrite s plemenitimi zahtevami«. [12]

Svetovni izmeček

18. Zdi se, da so nekateri deli človeštva žrtvovani v prid izbrancev, ki si zaslužijo uživati življenje brez omejitev. Navsezadnje, »ljudje niso več prva vrednota, ki jo je treba spoštovati in varovati, še zlasti, če je revna ali nemočna, ko 'še ne koristi' – kakor nerojeni – ali 'ne koristi več' – kakor stari. Postali smo neobčutljivi za sleherno vrsto potrate, začeni s hrano, kar je nekaj najbolj zavržnega.« [13]

19. Pomanjkanje otrok, ki vpliva na staranje prebivalstva, in prepuščanje starejših njihovi boleči samoti posredno dokazuje, da se vse konča pri nas, da štejejo le naše osebne koristi. Tako »zavrženi predmeti niso le hrana ali odvečne dobrine, temveč pogosto sama človeška bitja«. [14] Videli smo, kaj se je v nekaterih predelih sveta dogajalo s starejšimi zaradi koronavirusa. Ne bi smeli tako umirati. A dejansko jih je nekaj podobnega doletelo tudi ob vročinskih valovih in drugih okoliščinah: bili so okrutno zavrženi. Ne zavedamo se, da se s potiskanjem starejših v osamo in s prelaganjem na ramena drugih, brez primerne in skrbnega spremljanja družine, pohablja in siromaši družina sama. Poleg tega ostajajo mladi brez nujno potrebnega stika s svojimi koreninami in z modrostjo, ki je sami od sebe ne morejo doseči.

20. Tega odmetavanja je veliko vrst. Ena izmed njih je obsedenost z zniževanjem stroškov dela, ne da bi se zavedali hudih posledic, ki jih povzroča. Nezaposlenost namreč neposredno vpliva na širjenje revščine. [15] Odmetavanje si nadalje privzema zaničevanja vredne podobe, za katere smo verjeli, da so stvar preteklosti. Na primer rasizem, ki se potuhne in znova pojavi. Oblik rasizma se sramujemo, saj dokazujejo, da domnevni družbeni napredek ni tako resničen in ni zagotovljen enkrat za vselej.

21. Nekatera ekonomska načela so se izkazala učinkovita pri pospeševanju rasti, ne pa tudi celostnega človeškega razvoja. [16] Povečalo se je bogastvo, vendar neenakomerno. In tako smo priča, da »se porajajo nove oblike revščine«. [17] Ko pravijo, da je sodobni svet revščino zmanjšal, se sklicujejo na merila iz drugih obdobj, ki niso primerljiva s sedanjo stvarnostjo. V starih časih na primer, ko še ni bilo elektrike, to ni bilo znamenje revščine niti neudobja. Revščino obravnavamo in dojemamo vedno v povezavi s stvarnimi možnostmi dejanskega zgodovinskega trenutka.

Človekove pravice premalo splošne

22. Pogosto ugotavljamo, da človekove pravice niso za vse res enake. Spoštovanje teh pravic »je prvi pogoj tudi za družbeni in gospodarski razvoj neke države. Ko spoštujemo človekovo dostojanstvo ter priznavamo in zagotavljamo njegove pravice, se z njimi razmahneta tudi ustvarjalnost in podjetnost, človeška osebnost pa se razcveti v mnogotere pobude za skupno dobro.« [18] A »ko skrbno opazujemo sedanjo družbo, se soočamo s številnimi nasprotji, ob katerih se sprašujemo, ali je bilo neodtujljivo dostojanstvo vseh ljudi, slovesno razglašeno pred sedemdesetimi leti, v resnici priznано, spoštovano, varovano in pospeševano v vseh okoliščinah. V svetu še vedno obstajajo številne krivice, ki se hranijo iz omejenih antropoloških vizij in iz gospodarskega vzorca, temelječega na dobičku, ki si ne pomišlja izkoriščati, odmetavati in celo ubiti človeka. Medtem ko ena stran človeštva živi v izobilju, se druga sooča z nepriznavanjem, podcenjevanjem ali teptanjem svojega dostojanstva, njene temeljne pravice pa so izpostavljene zanemarjanju in kršenju.« [19] Kaj nam to pove o enakosti pravic, utemeljenih na istem človeškem dostojanstvu?

23. Podobno so tudi družbene ureditve po vsem svetu še vedno daleč od tega, da bi se v njih

jasno zrcalilo dejstvo, da imajo ženske natančno isto dostojanstvo in enake pravice kakor moški. Besede trdijo eno, odločitve in stvarnost pa vpijejo drugačno sporočilo. Gre za dejstvo, da so »dvakrat uboge ... žene, ki prenašajo izključevanje, trpinčenje in nasilje, saj imajo pogosto manj možnosti braniti svoje pravice«. [20]

24. Enako priznavamo, da »so kljub številnim mednarodnim sporazumom in strategijam, s katerimi se mednarodna skupnost bori proti suženjstvu in želi narediti konec temu pojavu v vseh njegovih oblikah, še danes milijoni ljudi – otrok, moških in žensk vseh starosti – prikrajšani za svobodo in prisiljeni živeti v razmerah, primerljivih s suženjstvom. (...) Korenine suženjstva so, tako danes kot včeraj, v pojmovanju človeške osebe, ki dopušča možnost, da jo obravnavamo kot predmet. (...) Človeški osebi, ustvarjeni po Božji podobi in sličnosti, se na silo, s prevaro, fizično ali psihično prisilo, vzame svoboda; popredmeti se in reducira na raven lastnine; obravnava se kot sredstvo in ne kot cilj.« Kriminalne mreže »se večje poslužujejo moderne informacijske tehnologije, da premamijo mlade in najmlajše iz vseh delov sveta«. [21] Iztirjenost preseže vse meje, ko je na vrsti zaslužjevanje žensk, ki so prisiljene splaviti. Gre za ostudno dejanje, ki privede celo do ugrabljanja ljudi za prodajo organov. Zaradi vsega tega postajajo trgovina z ljudmi in druge oblike suženjstva velika svetovna težava, ki jo mora vse človeštvo jemati resno, kajti »kriminalne organizacije (se) poslužujejo svetovnih mrež za doseganje svojih ciljev, zato tudi ukrepi za zmago nad tem pojavom zahtevajo skupni svetovni napor različnih družbenih dejavnikov«. [22]

Konflikt in strah

25. Vojne, atentati, preganjanja zaradi rasnih ali verskih razlogov in tolikero nasilje nad človeškim dostojanstvom se presojuje različno, odvisno od tega, kako ustrezajo ali pa ne ustrezajo določenim, v bistvu gospodarskim interesom. To, kar je res, kadar ustreza oblastniku, preneha biti dobro, ko ni v njegovo korist. Takšno nasilje »se v številnih predelih sveta tako boleče zaostri, da si privzame poteze tega, kar bi lahko imenovali 'tretja svetovna vojna po delih'.« [23]

26. To nas ne preseneča, če zaznavamo pomanjkanje obzorij, ki so sposobna težiti k enotnosti. Kajti vsaka vojna »uniči prav tisti načrt bratstva, ki je vpisan v poklicanost človeške družine«, zaradi česar »vsaka grožnja hrani nezaupanje in zadržanost«. [24] Tako naš svet napreduje v nesmiselni razklanosti, z zahtevo po »zagotovitvi varnosti in miru na temelju lažne varnosti, ki jo podpirata strah in nezaupanje«. [25]

27. Nenavadno: poznamo antavistične strahove, ki jih ni odpravil tehnološki napredek; nasprotno, prikrili so se in se ob novih tehnologijah okrepili. Tudi danes poznamo znotraj obzidja starega mesta prepad, neznano ozemlje, puščavo. Kar prihaja od tam, ni vredno zaupanja, ker ni znano, ni domače, ni del vasi. Je območje, ki velja za »barbarsko«, s katerim se je treba na vse pretege boriti. Posledica so nove samoobrambne pregrade. Potem ne obstaja več svet, obstaja edinole »moj« svet. Mnogih tako nimajo več za človeška bitja z neodtujljivim dostojanstvom, saj so zanje le »oni«. Spet se prebujajo »skušnjave po oblikovanju kulture zidov, zidanja zidov, zidov v srcu,

zidov v naravi, s katerimi bi preprečevali srečanje z drugimi omikami, z drugim ljudstvom. A kdor postavlja zidove in kdor utrjuje obzidje, bo postal suženj zidov, ki jih je naredil, in brez obzorij. Manjka mu pač te drugačnosti.« [26]

28. Samota, strah in negotovost številnih ljudi, na katere je sistem pozabil, ustvarjajo plodna tla za mafijo. Ta se namreč ponuja za »zaščitnico« pozabljenih, pogosto z različnimi vrstami pomoči, sama pa medtem sledi svojim zločinskim interesom. Poznamo značilno mafijsko pedagogiko. Ta z zavajajočim občutkom bližine ustvarja vezi odvisnosti in podrejenosti, ki se jih je zelo težko rešiti.

Globalizacija in napredek brez skupne smeri

29. Z velikim imamom Ahmadom Al-Tayyebom poznavam ugodne učinke razvoja, ki smo mu – predvsem v razvitih državah – priča v znanosti, tehnologiji, medicini, industriji in splošni blaginji. Kljub temu, »poudarjava, ob takšnem znatnem in cenjenem zgodovinskem napredku praviloma slabi moč etike, kar vpliva na mednarodno ravnanje, znižuje pa se tudi raven duhovnih vrednot in čut odgovornosti. Vse to prispeva k širjenju splošnega občutka frustracij, osamljenosti in obupa (...). Spričo svetovnih razmer, v katerih prevladujejo negotovost, razočaranje in strah pred prihodnostjo, ki jo nadzirajo kratkovidne gospodarske koristi, vznikajo izbruhi tesnobe ter se kopičijo zaloge orožja in streliva.« Prav tako opozarjava na »velike politične krize, krivice in pomanjkanje nepristranske delitve naravnih virov. (...) Spričo takšnih kriz, ki zaradi bede in lakote pehajo v smrt na milijone lačnih otrok – živih okostnjakov – vlada nedopusten mednarodni molk.« [27] Čeprav nas ob panorami privlači napredek na številnih področjih, ne prepoznamo nobene resnično človeške smeri.

30. V sedanjem svetu peša občutek pripadnosti istemu človeštvu, sanje o vzpostavitvi vzajemne pravičnosti in miru pa se zdijo pravljična iz drugih časov. Vidimo, kako vlada udobna neopredeljenost, hladna in svetovna, hčerka globokega razočaranja, ki se skriva za prevaro slepila: verjamemo, da smo lahko vsemogočni, pozabljamo pa, da smo v istem čolnu. Ta streznitev, ki pušča za seboj velike bratske vrednote, vodi »v neke vrste cinizem. To je skušnjava, ki nam preti, če bomo nadaljevali po poti razočaranja ali neizpolnjenih pričakovanj. (...) Osamitev in zaprtost vase ali v lastne koristi nikoli ne vodita k povrnitvi upanja in začetku obnove. To je lahko samo bližina, kultura srečanja. Ne osamitev, bližina. Ne kultura spora, kultura srečanja.« [28]

31. V tem svetu, ki teče brez skupnega navdiha, dihamo zrak, v katerem »se razdalja med obsedenostjo za lastno blaginjo in srečo človeštva vedno bolj širi in pogloblja: to nam daje misliti, da nastaja med posameznikom in človeško skupnostjo pravi pravcati razkol. (...) Kajti nekaj je biti prisiljen v skupno življenje, nekaj drugega pa ceniti bogastvo in lepoto semen skupnega življenja, ki jih je treba vzajemno iskati in gojiti.« [29] Tehnologija neprestano napreduje, toda »kako lepo bi bilo, če bi vedno večjemu številu znanstvenih in tehnoloških odkritij sledila tudi vedno večja pravičnost in socialna vključenost! Kako lepo bi bilo, če bi ob odkrivanju novih oddaljenih planetov

spet prepoznali potrebe bratov in sester, ki krožijo okoli nas.« [30]

Pandemija in drugi zgodovinski biči

32. Vsesplošna tragedija, kakršna je pandemija covid-19, je za določen čas dejavno spodbudila zavest, da smo svetovna skupnost, ki pluje na istem čolnu, kjer bolezen enega škodi vsem. Spomnili smo se, da se nihče ne reši sam, da se lahko rešimo le skupaj. Zato sem dejal, da »nevihta snema maske naši ranljivosti in razkriva navidezno in površno varnost, s katero smo naredili naše agende, naše načrte, navade in prednosti. (...) Z nevihto je padla krinka z naših vzorcev obnašanja in vedenja, s katerimi smo prikrivali naš 'jaz', vedno obremenjeni z lastno podobo. In še enkrat smo odkrili tisto (blagoslovljeno) skupno pripadnost, ki ji ne moremo uiti: bratsko pripadnost.« [31]

33. Svet je neizprosno napredoval v tiste vrste ekonomijo, ki je poskušala, ob uporabi tehnološkega napredka, zmanjšati »človeško ceno«. Nekateri pa so nas skušali prepričati, da bi bil dovolj svobodni trg, da bi se vsi počutili varne. Toda trd in nepričakovan udarec te nenadzorovane pandemije nas je prisilil, da mislimo na človeška bitja, na vsa človeška bitja, bolj kot na blaginjo nekaterih. Danes lahko priznamo, da »smo se hranili s sanjami o sijaju in veličini ter končali pri raztresenosti, zapori in samoti; preobjedli smo se stikov in izgubili smo okus po bratstvu. Iskali smo hitrih in varnih rešitev, končali pa v objemu nepotrpežljivosti in tesnobe. Jetniki virtualnosti smo izgubili okus in vonj po resničnosti.« [32] Bolečina, negotovost, strah in zavedanje lastnih meja, s katerimi nas je izzvala pandemija, vračajo odmev, naj vnovič pretehtamo svoj življenjski slog, naša razmerja, ureditev družbe in zlasti smisel našega bivanja.

34. Če je vse povezano, si težko mislimo, da ta svetovna katastrofa ne bi bila povezana z našim odnosom do stvarnosti, saj se vedemo, kakor da smo neomajni gospodarji lastnega življenja in vsega, kar obstaja. Nočem reči, da gre za neke vrste božjo kazen. Niti ne bi bilo dovolj trditi, da škoda, povzročena naravi, izstavlja račun za naše nasilje. Resničnost sama stoka in se upira. Na misel mi prihaja slavni verz pesnika Vergila, ki nam kliče v spomin objokovanja vredne človeške dogodke. [33]

35. Zelo hitro namreč pozabljamo učne ure zgodovine, »učiteljice življenja«. [34] Po zdravstveni krizi bi bil še slabši odziv, če bi se še bolj vročično pogreznili v porabništvo in nove oblike samoljubne samozaščite. Bog daj, da na koncu ne bi bili več »drugi«, temveč samo »mi«. Da ne bi bil to le še eden v vrsti hudih zgodovinskih dogodkov, iz katerega se nismo bili sposobni ničesar naučiti. Da ne bi pozabili starih, ki so umrli zaradi pomanjkanja respiratorjev, deloma zaradi posledic leto za letom sesutih zdravstvenih sistemov. Da tako velika bolečina ne bi bila zaman; da bi se predali drugačnemu življenju in bi enkrat za vselej odkrili, da imamo vsi potrebe in smo dolžniki drugi drugim. Da bi se prerodili vsi obrazi človeštva, da bi vse roke in vsi glasovi segli onstran pregrad, ki smo si jih ustvarili.

36. Če nam ne bo uspelo nič koristnega iztisniti iz trpljenja, vloženega v družbeno pripadnost in solidarnost, za katero smo zastavili čas, vnemo in dobrine, bo vsesplošni privid, ki nas goljufa, pogubno treščil ob tla in v številnih pustil občutek gnusa in praznine. Poleg tega se ne bi smeli naivno požvižgati na to, da »obsedenost s porabniškim življenjskim slogom, zlasti če si ga morejo privoščiti samo nekateri, lahko izzove le nasilje in medsebojno uničenje.« [35] »Naj se reši, kdor se more,« se bo kaj hitro prelevil v »vsi proti vsem«, to pa bo slabše kakor pandemija.

Brez človeškega dostojanstva na mejah

37. Nekatero populistično vladavine pa tudi liberalni gospodarstveniki podpirajo stališče, da je treba za vsako ceno prepričati prihajanje migrantov. Hkrati dokazujejo, da bi bilo primerno omejiti pomoč revnim državam, da bi dosegle dno in se odločile za varčevalne ukrepe. Ne upoštevajo, da so za temi abstraktnimi in nevzdržnimi trditvami številna uničena življenja. Ljudje bežijo pred vojno, preganjanji, naravnimi nesrečami. Drugi z vso pravico »iščejo možnosti zase in za svoje družine. Sanjajo o boljši prihodnosti in si želijo ustvariti pogoje, da bi se to uresničilo.« [36]

38. Druge, žal, pritegne »zahodna kultura, včasih z nerealnimi pričakovanji, ki jim povzročajo velika razočaranja. Trgovci, pogosto povezani z brezvestnimi mamilarskimi in orožarskimi karteli, brez zadržkov izkoriščajo šibkost migrantov, ki na svojem dolgem potovanju prepogosto izkušajo nasilje, trgovino

z ljudmi, psihično in fizično zlorabo ter neopisljivo trpljenje.« [37] Tisti, ki »se selijo, se morajo odtrgati od svojega domačega okolja in pogosto doživljajo občutek kulturne in verske izkoreninjenosti. To odtrganje zadene tudi izvirne skupnosti, ki izgubijo najbolj klene in podjetne elemente, in družine, posebno tedaj, ko odide eden od staršev ali oba in ostanejo otroci v izvorni državi.« [38] V zvezi s tem »je treba poudariti pravico ljudi, da se ne izseljujejo, se pravi, da lahko ostanejo na lastni zemlji.« [39]

39. Povrhu vsega »vzbujajo migracijski pojavi v nekaterih ciljnih deželah vznemirjenje in strah, kar nekateri pogosto spodbujajo in uporabljajo za politične cilje. Tako se širi ksenofobična miselnost, miselnost zaprtih, vase zazrtih ljudi.« [40] Migrante imajo za premalo vredne, da bi postali del družbenega življenja kot kdorkoli drug. Pozabljajo, da imajo isto notranje dostojanstvo kot vsaka druga oseba. Zato morajo biti »prvi igralci lastne rešitve«. [41] Nikoli ne rečemo, da niso ljudje, a v resnici, z odločitvami in s tem, kako ravnamo z njimi, dokazujemo, da jih imamo za manj vredne, manj pomembne, manj človeške. Nesprejemljivo je, da bi kristjani delili takšno miselnost in takšna nagnjenja, ko včasih glasujejo za nekatere politične preference namesto globokega prepričanja lastne vere: o neodtujljivi pravici vsakega človeka ne glede na poreklo, barvo kože ali vero in seveda najvišji zakon o bratski ljubezni.

40. »Migracije bodo temeljna sestavina prihodnosti sveta.« [42] A danes občutijo »izgubo tistega čuta bratske odgovornosti, na katerem temelji civilna družba.« [43] Evropa, na primer, resno

tvega, da bo stopila na to pot. Vendar premore, »v moči svoje bogate kulturne in religiozne dediščine orodja za obrambo središčne vloge človeške osebe in za iskanje pravšnjega ravnovesja med dvojno moralno dolžnostjo – varovanjem pravic lastnih državljanov ter zagotavljanjem pomoči in gostoljubnosti do migrantov«. [44]

41. Sprejemam, da nekatere ob srečanju z migranti preveva dvom ali navdaja strah. To razumem kot pojav naravnega občutka za samoobrambo. Je pa tudi res, da sta človek ali narod rodovitna le, če znata v sebi ustvarjalno ponotranjiti odprtost do drugih. Vabim vas, da presežemo te prvobitne odzive, kajti »problem je, ko (to) tako vpliva na naš način mišljenja in delovanja, da postajamo nestrpni, zaprti, morda tudi – ne da bi to opazili – rasisti. Tako strah slabi v nas željo in sposobnost za srečanje z drugim.« [45]

Slepilo komuniciranja

42. Medtem ko se množijo zaprti in nestrpni odnosi, ki nas ograjujejo pred drugimi, paradoksalno kopnijo ali se manjšajo razdalje do točke, da se odpovedujemo pravici do zaupnosti. Vse postaja nekakšna igra v službi vohljanja in nadzorovanja, življenje pa je izpostavljeno trajnemu nadzoru. V digitalnem komuniciranju hočejo pokazati vse. Vsak posameznik postane predmet pogledov, ki brskajo, slačijo in širijo, pogosto anonimno. Spoštovanje drugega se sesipa. Tako mu lahko škodujem, ga ignoriram in se od njega distanciram, brez najmanjšega sramu lahko vdrem v njegovo življenje.

43. Po drugi strani pa sovražna in razdiralna digitalna gibanja ne pomenijo – kakor bi nas želel kdo prepričati – najboljše vzajemne oblike pomoči, temveč so zgolj interesna združenja proti sovražniku. »Digitalna sredstva komunikacije lahko prej pripeljejo do odvisnosti, osamitve in postopne izgube stika s stvarnostjo, saj so ovira za razvoj pristnih medosebnih odnosov.« [46] Potrebujemo telesne gibe, obrazno mimiko, tišino, govorico telesa, celo vonj, drget roke, rdečico, znoj, kajti vse to je sestavni del človeške komunikacije. Digitalni odnosi, ki nas odvezujejo napora pri vzgoji prijateljstva, trdne vzajemnosti, pa tudi postopoma zorečega soglasja, imajo videz družabnosti. Ne oblikujejo zares »mi«, temveč po navadi prikrivajo in širijo le individualizem, ki se odraža v ksenofobiji in zaničevanju slabotnih. Digitalna zveza ni dovolj za vzpostavljanje mostov. Ni sposobna združiti človeštva.

Nesramna napadalnost

44. Prav z obrambo lastne porabniške in udobne osame se ljudje prepuščajo trajni in obsedeni povezanosti. To spodbuja nenavadne oblike napadalnosti, popadljivosti, trpinčenja, žalitev, besednih napadov, ki drugega uničijo, z nebrzdanostjo, kakršna v tesnem telesnem stiku ni mogoča, saj bi se vsi med seboj pobili. Družbeno nasilje ima v prenosnikih in računalnikih širitveni prostor, ki mu ni para.

45. To je ideologijam omogočilo, da so se otresle slehernega sramu. Nekaj, česar še pred leti ni mogel izreči nihče, ne da bi tvegala izgubo dobrega imena pred vsem svetom, je danes mogoče kar najokrutneje izraziti tudi o nekaterih političnih oblasteh in ostati brez kazni. Ne gre zanemariti, da so »v digitalnem svetu v igri siloviti ekonomski interesi, ki so sposobni vzpostaviti tako prefinjene kakor invazivne oblike nadzora in ustvariti mehanizme manipulacije zavesti in demokratičnega procesa. Delovanje mnogih platform se pogosto ustavi pri omogočanju srečevanja med osebami, ki mislijo na enak način, preprečuje pa se soočanje z različnostmi. Ti zaprti krogi omogočajo širjenje napačnih informacij in novic ter tako pospešujejo predsodke in sovraštvo.« [47]

46. Treba je priznati, da pri zagrizenih spopadih, ki vodijo v uničevanje drugih, sodelujejo tudi verni ljudje, celo kristjani, ko so »vpleteni v mreže verbalnega nasilja po *spletu* in na drugih področjih ter v prostorih medmrežja. Celo katoliška *občila* lahko prestopijo meje ter tolerirajo obrekovanja in laži. In zdi se, da sta pri tem zanemarjena vsaka etika in vsako spoštovanje dobrega imena drugega.« [48] Kaj s tem prispevamo k bratstvu, ki nam ga predlaga Oče?

Nespametna informacija

47. Prava modrost predvideva stik z resničnostjo. A danes lahko naredimo, prikrijemo in prilagodimo vse. Posledica tega pa je, da je neposredni stik z mejami resničnosti vedno bolj neznošen. Zato se sproži mehanizem »izbiranja« in mi pride v navado, da sproti ločujem, kar mi je všeč, od tega, kar mi ni po godu, privlačno od neprijetnega. Po istem kopitu se izbirajo ljudje, s katerimi se odločimo deliti svet. Tako ljudi ali razmere, ki so ranili našo občutljivost ali jih ne maramo, preprosto odstranimo v virtualno omrežje in s tem vzpostavimo navidezni krog, ki nas osami od sveta, v katerem živimo.

48. Sesti in poslušati drugega – značilnost človeškega srečanja – je vzorec gostoljubne drže človeka, ki premaga samovšečnost in sprejme drugega, se mu posveti, mu odmeri prostor v lastnem krogu. Vendar je »današnji svet ... po večini gluhi svet (...). Včasih nas hitrost sodobnega sveta, njegova mrzličnost, ovira, da bi zavzeto poslušali, kar nam drugi pripoveduje. In ko je komaj sredi pripovedi, ga že prekinemo in mu hočemo odgovoriti, čeprav še ni nehal govoriti. Ne smemo izgubiti sposobnosti poslušanja.« Sv. Frančišek Asiški »je poslušal Božji glas, poslušal je ubogega, poslušal je bolnega, poslušal je naravo. In vse to je spreminjalo njegov življenjski slog. Upam, da bo seme sv. Frančiška vzkliko v vseh srcih.« [49]

49. Umanjkanje tišine in pogovora pa spreminjanje vsega v slogane ter hitra in nestrpna sporočila, vse to spravlja v nevarnost temeljno zgradbo pametne človeške komunikacije. Oblikuje se nov življenjski slog, v katerem nastaja to, kar si želimo, izključuje pa vse, česar ni mogoče nadzirati ali površno in pri priči spoznati. Takšna dinamika po svoji notranji logiki ovira jasno razmišljanje, ki bi nas lahko pripeljalo do skupne modrosti.

50. Resnico lahko iščemo skupaj v dialogu, v mirnem pogovoru ali strastnem razpravljanju. To je

zavzeta hoja, tudi v tišini in trpljenju, sposobna potrpežljivega zbiranja bogatih izkušenj posameznikov in ljudstev. Neznosen kup informacij, s katerimi nas zasipajo, ne pomeni večje modrosti. Modrosti ne pridobivamo z nestrpnim brskanjem po spletu in z nepregledno množico novic, katerih resničnost ni zagotovljena. Tako ne zorimo za srečanje z resnico. Pogovori se na koncu sučejo okoli najnovejših podatkov, so preprosto površinska poplava besed. Ne ponujajo pa temeljitega posluha za bistvo življenja, ne dosežejo srca, ne prepoznajo tega, kar je bistveno za osmišljanje bivanja. Tako postaja svoboda slepilo, ki nam ga prodajajo in ga zamenjamo s svobodo do deskanja po zaslonu. Težava pa je, da po poti krajevnega in vesoljnega bratstva lahko hodijo le svobodni duhovi, pripravljeni na resnična srečanja.

Podrejanje in samopodcenjevanje

51. Nekatero gospodarsko močne države dajejo manj razvitim za zgled, namesto da bi poudarili, kako naj se vsak razvija v skladu s tem, kar mu je pisano na kožo, da krepí inovativnost in pri tem izhaja iz bogastva lastne omike. To površno in žalostno hrepenenje, ki spodbuja k posnemanju in kupovanju namesto k ustvarjanju, dolgoročno ustvarja podlago za zelo nizko narodno samozavest. Na bogatejših področjih številnih revnih držav, včasih pa tudi pri tistih, ki se jim je uspelo otresti revščine, opažamo, da niso sposobni sprejeli lastne posebnosti in procesov, ker podcenjujejo svojo kulturno istovetnost, kakor da bi bila kriva za vse njihove tegobe.

52. Uničevanje človekove samozavesti je prikladno sredstvo za uveljavljanje prevlade nad njim. S težnjami po homogenizaciji sveta se bohotijo interesi sil, ki nizko samospoštovanje obračajo sebi v prid, hkrati pa skušajo s pomočjo *medijev* in *mrež* ustvariti novo kulturo za najbogatejše. S tem podpirajo oportunistične finančne poslove in izkoriščanje, kjer reveži vedno izgubljajo. Po drugi strani pa zanemarjanje kulture nekega ljudstva vpliva na to, da številni politični voditelji ne morejo več spodbujati učinkovitega načrta, ki bi bil svobodno sprejet in zdržen.

53. Pozabljam, da »ni hujšega odtujevanja, kot je okušanje izkoreninjenosti in tega, da nikomur ne pripadamo. Zemlja bo plodna, ljudstvo bo rodovitno in ustvarjalno le takrat, ko bo verjelo v pripadnost vseh njegovih članov; ko bo živelo v povezanosti med generacijami in različnimi skupinami, ki ga sestavljajo; pa tudi, ko bo razbilo spirale, ki zamegljujejo čute, da smo drugi od drugih vedno bolj oddaljeni.« [\[50\]](#)

Upanje

54. Kljub gostim meglam, ki jih ne smemo prezreti, želim na naslednjih straneh izpostaviti številne žarke upanja. Bog namreč še naprej seje med človeštvom semena dobrega. Najnovejša pandemija nam je omogočila, da smo si zopet pridobili in spoznali vrednost številnih sopotnikov in sopotnic, ki so kljub strahu dokazali, da znajo zastaviti lastno življenje. Prepoznavali smo lahko, da je naše življenje povezano z običajnimi ljudmi, ki nas podpirajo. Ti: zdravniki, medicinske sestre in tehniki, lekarnarji, zaposleni v trgovskih središčih, pri snagi, negovalci, prevozniki, moški in

ženske, ki se trudijo pri servisnih in varnostnih službah, prostovoljci, duhovniki, redovnice ... so vsekakor spisali odločilne zgodbe naše razdeljene zgodovine; dojeli so, da se nihče ne more rešiti sam. [51]

55. Vabim k upanju, ki »govori o resničnosti; ki je neodvisno od konkretnih okoliščin in zgodovinskih danosti, s katerimi živimo, zakoreninjeno v globini človeškega bitja. Govori o žeji, o težnjah, o hrepenenju po polnosti, o uresničenem življenju, o tem, da smo umerjeni po velikih stvareh, kot so resnica, dobrotu in lepota, pravičnost in ljubezen. (...) Upanje je drzno, zna preseči osebno lagodje, varnost in plačilo, ki zožujejo obzorje, da bi se odprli velikim idejam, zaradi katerih je življenje lepše in vrednejše.« [52] Hodimo v upanju.

Drugo poglavje

TUJEC NA POTI

56. Vse, kar sem omenil v prejšnjem poglavju, je več kot suhoparen opis resničnosti, kajti »veselje in upanje, žalost in tesnoba današnjih ljudi, posebno ubogih in vseh kakorkoli trpečih, je hkrati veselje in upanje, žalost in tesnoba Kristusovih učencev. In ničesar resnično človeškega ni, kar bi ne našlo odmeva v njihovih srcih.« [53] Išoč luč v tem, kar doživljamo, bi rad, preden izpostavim nekatere obrise dela, posvetil poglavje priliki, ki jo je povedal Jezus pred dva tisoč leti. Kajti, čeprav se s to okrožnico obračam na vse ljudi dobre volje, ne glede na njihovo versko prepričanje, se prilika glasi tako, da lahko nagovori vsakega izmed nas.

Tedaj je vstal neki učitelj postave, in da bi ga preizkušal, mu je rekel: »Učitelj, kaj naj storim, da dosežem večno življenje?« On pa mu je dejal: »Kaj je pisano v postavi? Kako bereš?« Ta je odgovoril: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe.« »Prav si odgovoril,« mu je rekel, »to delaj in boš živel.« Ta pa je hotel sebe opravičiti in je rekel Jezusu: »In kdo je moj bližnji?« Jezus je odgovoril: »Neki človek je šel iz Jeruzalema v Jeriho in je padel med razbojnike. Ti so ga slekli, pretepli, pustili napol mrtvega in odšli. Primerilo pa se je, da se je vračal po tisti poti domov neki duhovnik; videl ga je in šel po drugi strani mimo. Podobno je tudi levit, ki je prišel na tisti kraj in ga videl, šel po drugi strani mimo. Do njega pa je prišel tudi neki Samarijan, ki je bil na potovanju. Ko ga je zagledal, se mu je zasmilil. Stopil je k njemu, zliil olja in vina na njegove rane in jih obvezal. Posadil ga je na svoje živinče, ga peljal v gostišče in poskrbel zanj. Naslednji dan je vzel dva denarija, ju dal gostilničarju in rekel: »Poskrbi zanj, in kar boš več porabil, ti bom nazaj grede povrnil.« Kaj se ti zdi, kateri od teh treh je bil bližnji tistemu, ki je padel med razbojnike?« Oni je dejal: »Tisti, ki mu je izkazal usmiljenje.« In Jezus mu je rekel: »Pojdi in ti delaj prav tako!« (Lk 10,25-37).

Ozadje

57. Ta prilika povzema modrost tisočletij. Kmalu po pripovedi o stvarjenju sveta in človeka Sveto pismo predstavi izziv za naše medsebojne odnose. Kajn odstrani brata Abela in zasliši Božje vprašanje: »Kje je tvoj brat Abel?« (1 Mz 4,9) Odgovor je enak, kakor ga pogosto izrečemo sami: »Odvrnil je: 'Sem mar jaz varuh svojega brata?' (prav tam). S svojim vprašanjem Bog razvrednoti sleherno obliko determinizma ali fatalizma, ki hoče opravičiti ravnodušje kot edini mogoč odgovor. Nasprotno, usposablja nas za ustvarjanje takšne omike, ki nas vabi k preseganju sovraštva in k skrbi drugega za drugega.

58. Jobova knjiga se vrača k dejstvu, da imamo pri ohranjanju nekaterih skupnih pravic temelj v istem Stvarniku: »Ali ni moj Stvarnik v materinem telesu naredil tudi njega, ali naju ni isti v materinem naročju obeh upodobil? (31,15)? Veliko stoletij pozneje se je sv. Irenej drugače izrazil s podobo o melodiji: »Kdor torej ljubi resnico, se ne sme pustiti zapeljati nobenemu posameznemu zvoku ali podobi, da je nekdo mojster in stvaritelj tega zvoka, nekdo drugi pa mojster ali stvaritelj drugega (...), temveč mora misliti na to, da je to naredil en sam.« [54]

59. V hebrejskem izročilu se je imperativ o ljubezni do drugega in o skrbi zanj zdel omejen na odnose med člani istega naroda. Za staro zapoved »ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe« (3 Mz 19,18) so na splošno menili, da se nanaša na rojake. Vendar so se zlasti v judovstvu, ki se je razvilo zunaj Izraela, meje razširile. Pojavilo se je vabilo, da ne stori drugim tega, česar nočeš, da bi drugi storili tebi (prim. Tob 4,15). Modri Hilel (1. stol. pr. Kr.) je o tem rekel: »To je zakon, to so preroki. Vse drugo so komentariji.« [55] Želja po posnemanju božjega zadržanja je privedla do preseganja težnje, ki se omejuje na najbližje: »Človekovo usmiljenje seže do njegovega bližnjega, Gospodovo usmiljenje pa do vsega živega« (Sir 18,13).

60. V Novi zavezi je bila Hilelova zapoved izražena pozitivno: »Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim! To je namreč postava in preroki« (Mt 7,12). Ta poziv je vesoljen, želi zajeti vse, in to samo zaradi njihove človeške usode, kajti Najvišji, nebeški Oče »daje svojemu soncu, da vzhaja nad hudobnimi in dobrimi, ter pošilja dež pravičnim in krivičnim« (Mt 5,45). Posledica tega pa je zahteva: »Bodite usmiljeni, kakor je usmiljen tudi vaš Oče« (Lk 6,36)!

61. Spodbudo, naj bi razširili srce, da ne bi izključevalo tujca, lahko najdemo že v najstarejših besedilih Svetega pisma. Zasledimo jo v trajnem spominu judovskega ljudstva iz časov, ko so bili tujci v Egiptu:

»Tujca ne izkoriščaj in ne zatiraj, kajti tujci ste bili v egiptovski deželi« (2 Mz 22,20)!

»Tujca ne stiskaj; saj veste, kako je tujcu pri duši, ker ste bili sami tujci v egiptovski deželi« (Mz 2,23,9)!

»Če pri tebi biva tujec v vaši deželi, ga ne zatirajte! Tujec, ki biva med vami, vam naj bo kakor domačin, kakor eden izmed vas! Ljubi ga kakor sebe, kajti tujci ste bili v egiptovski deželi; jaz sem Gospod, vaš Bog« (3 Mz 19,33-34).

»Kadar trgaš v svojem vinogradu, ne paberkuj za seboj; naj bo za tujca, siroto in vdovo. Spomni se, da si bil suženj v egiptovski deželi; zato ti zapovedujem, da izpolniš to besedo«(4 Mz 24,21-22).

V Novi zavezi zelo močno odmeva poziv k bratski ljubezni:

»Saj je celotna postava povzeta v eni zapovedi, namreč: *Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe*« (Gal 5,14).

»Kdor svojega brata ljubi, ostaja v luči in v njej ni pohujšanja. Kdor pa svojega brata sovraži, je v temi in hodi v temi in ne ve, kam gre, ker mu je tema zaslepila oči« (1 Jn 2,10-11).

»Mi vemo, da smo prešli iz smrti v življenje, ker brate ljubimo. Kdor ne ljubi, ostaja v smrti« (1 Jn 3,14).

»Kdor namreč ne ljubi svojega brata, ki ga je videl, ne more ljubiti Boga, katerega ni videl« (1 Jn 4,20).

62. Tudi to povabilo k ljubezni je bilo mogoče napak razumeti. Ne zaman. Spričo skušnjave prvih krščanskih občestev, da bi oblikovala zaprte in izolirane skupine, je sv. Pavel spodbujal svoje učence, naj ljubijo drug drugega »in vse« (1 Tes 3,12); v Janezovi skupnosti so zahtevali, naj lepo sprejmejo »brate, in sicer tuje« (prim. 3 Jn 1,5). Ta okoliščina nam pomaga razumeti vrednost prilike o usmiljenem Samarijanu: za ljubezen ni pomembno, od kod pride ranjeni brat. Kajti »z razpenjanjem mostov ljubezen trga verige, ki nas osredinjajo nase in razdvajajo; ljubezen pa nam pomaga, da zbiramo in utrjujemo veliko družino, v kateri se lahko vsi počutimo doma (...).

Ljubezen, ki ve za sočutje in dostojanstvo.« [56]

Zapuščeni

63. Jezus pripoveduje o ranjenem človeku na tleh ob cesti, ki so ga napadli. Mimo so šli razni ljudje, ki se niso menili zanj in so šli dalje. Bili so ljudje na pomembnih položajih tedanje družbe, ki v srcu niso premogli ljubezni za skupno dobro. Niso se bili sposobni odpovedati nekaj minutam, da bi ranjenca oskrbeli ali mu vsaj poiskali pomoč. Nekdo pa se je le ustavil, se mu posvetil, ga sam oskrbel, iz lastnega žepa plačal in poskrbel zanj. Predvsem pa mu je dal nekaj, s čimer v naših hitrih časih močno skoparimo –posvetil mu je svoj čas. Gotovo je imel za tisti dan svoje načrte, potrebe, obveznosti in želje. Pa je bil ob ranjencu pripravljen na vse to pozabiti in neznanцу podariti svoj čas.

64. S kom se istovetiš? To vprašanje je trdo, neposredno, odločilno. Komu od teh si podoben? Prepoznati moramo precej razširjeno skušnjava, da bi bili brezbržni do drugih, zlasti najslabotnejših. Kar povejmo, da smo odrasli v veliko stvareh, nepismeni pa smo ostali pri zdravljenju ter podpiranju najranjivejših in najslabotnejših v naših razvitih družbah. Navajeni smo pogledati stran, iti mimo, spregledovati razmere, dokler se nas neposredno ne dotaknejo.

65. Nekoga napadejo na cesti, številni pa zbežijo, kakor da niso nič videli. Pogosto naletimo na ljudi, ki povzročijo avtomobilsko nesrečo in pobegnejo. Mislijo samo na to, da si ne bi nakopali težav, četudi človek umrje po njihovi krivdi. To so znamenja življenjskega sloga, ki kaže različne, morda tudi težko umljive plati. Ker smo vrh tega vsi zelo zagledani v svoje potrebe, nas pogled na človeka, ki trpi, vznemirja, moti, saj nismo pripravljeni tratiti časa s težavami drugih ljudi. To so znamenja bolne družbe, ker se želi vzpostavljati tako, da bridkosti obrača hrbet.

66. Bolje je, da si ne mažemo rok s to bedo. Oglejmo si raje zgled usmiljenega Samarijana. Gre za besedilo, ki nas vabi, naj v sebi spet prebudimo poklic državljanov naše dežele in vsega sveta, poklic snovalcev novih socialnih vezi. To je vedno nov opomin, čeprav je zapisan kot temeljni zakon našega bitja: naj družba napreduje v skupnem dobrem in, začeniši pri tem namenu, vedno znova utrjuje svoj politični in družbeni red, svojo mrežo odnosov, svoj človeški načrt. S svojimi dejanji je usmiljeni Samarijan pokazal, da »je življenje vsakega izmed nas povezano z bivanjem drugega; življenje ni čas, ki mine, temveč čas srečanja«. [57]

67. Ta prilika je poučna, ker poudarja temeljno izbiro, ki jo moramo izpolniti, da bi spet obnovili svet, ki nam povzroča skrbi. Spričo tolike bridkosti in tolikernih ran je edini možni izhod, da smo podobni usmiljenemu Samarijanu. Vsaka druga izbira vodi ali v družbo razbojnikov ali tistih, ki hodijo mimo, ne da bi čutili usmiljenje do ranjenega in trpečega človeka na cesti. Prilika nam kaže, s katerimi pobudami je mogoče spet oblikovati skupnost, začeniši pri možeh in ženah, ki sprejemajo krhkost drugih, ki ne dopuščajo, da se vzpostavi izključujoča družba, temveč se čutijo bližnje, dvignejo padlega človeka in mu v splošno korist vrnejo čast. Prilika nas hkrati svari pred ravnanji ljudi, ki gledajo le nase in se ne brigajo za neizogibne potrebe človeške stvarnosti.

68. Odkrito povejmo, da pripoved ne razpreda o abstraktnih idealih, niti se ne omejuje na funkcionalnost družbeno-etične morale. Razodeva nam bistveno, tolikokrat pozabljeno značilnost človeškega bitja: ustvarjeni smo bili za polnost, ki jo lahko dosežemo samo v ljubezni. Živeti neprizadeto ob bolečini drugega ni mogoča izbira; ne smemo dopustiti, da kdorkoli ostane »na robu življenja«. To nas mora pretresti do te mere, da se odpovemo svojemu miru in pomagamo ublažiti človeško trpljenje. To je dostojanstvo.

Zgodovina, ki se ponavlja

69. Pripoved je preprosta in enosmerna, vendar polna značilne napetosti notranjega boja, ki se odvija pri oblikovanju naše istovetnosti, pri vsakem načrtnem boju za uresničevanje človeškega

bratstva. Ko smo enkrat na poti, se neizogibno srečamo z ranjenim človekom. Danes je vedno več ranjenih. Vključenost in izključenost tistega, ki trpi na poti, opredeljuje vse ekonomske, politične, socialne in religiozne načrte. Vsak dan stojimo pred izbiro, ali naj posnemamo usmiljenega Samarijana ali neprizadete popotnike, ki se mu izognejo v velikem loku. In če razširimo pogled na našo zgodovino in svet kot celoto, smo ali smo bili vsi kakor ti ljudje: v vsakem izmed nas je nekaj ranjenca, nekaj razbojnika, nekaj onega, ki se na daleč izogiba, in nekaj usmiljenega Samarijana.

70. Zanimivo je, kako so se razločki med liki iz pripovedi povsem spremenili ob soočenju s trpečo podobo padlega, ponižanega človeka. Ni več razločka med prebivalcem Judeje in prebivalcem Samarije, ne med duhovnikom in trgovcem; sta le dve vrsti ljudi: tisti, ki vzamejo bolečino nase, in oni, ki se ji izognejo; tisti, ki se sklonijo nad padlega človeka, in oni, ki pogledajo proč ter pospešijo korak. Naše številne maske, naše etikete, naše preobleke padajo: to je ura resnice. Se bomo sklonili, da bi se dotaknili in zacelili rane drugih? Se bomo sklonili, da bi si zadeli na rame drugi druge? To je izziv, ki se ga ne smemo bati. Ob krizi postaja izbira nujna. Lahko bi rekli: zdaj ni vsakdo razbojnik in vsakdo ni pospešil koraka; ranjen je ali pa nosi kakšnega ranjenega.

71. Zgodba usmiljenega Samarijana se ponavlja: vedno očitneje postaja, da socialna in politična negotovost spreminja številne kraje sveta v samotna pota, kjer notranji in mednarodni prepiri, pa tudi priložnostna ropanja puščajo toliko odrinjenih na robu ceste. V priliki nam Jezus ne predstavlja alternativ, na primer: kaj bi se zgodilo s hudo ranjenim človekom ali z onim, ki mu je pomagal, ko bi v njunih srcih zagospodarila bes ali sla po maščevanju? Zaupa v boljšo stran človeškega duha in jo s priliko opogumlja, naj se oklene ljubezni, pomaga trpečemu in prispeva k družbi, vredni tega imena.

Liki

72. Prilika se začne z razbojniki. Izhodišče pripovedi je izvršeni napad. Jezus ne pusti, da bi na dolgo tarnali nad dejstvom in našega pogleda ne usmeri na razbojnike. Te poznamo. Videli smo, kako se po svetu kopičijo goste megle zapuščenosti in nasilja, ki so posledica nizkotnih interesov moči, pohlepa in spopadov. Vprašanje bi se lahko glasilo: naj ranjenca pustimo na cesti in poskrbimo za lastno varnost ali pa tečemo za oboroženimi tatovi? Naj bo ranjeni opravičilo za naše neporavnane delitve, za našo okrutno ravnodušnost, za naše notranje spore?

73. Nato se prilika jasno osredini na tiste, ki gredo mimo. Ta nevarna ravnodušnost, da greš mimo, ne da bi se, bolj ali manj nedolžen, ustavil – kar je posledica zaničevanja ali nesrečne raztresenosti –, je značilna za lika duhovnika in levita, ki z enako žalostno odločitvijo odsevata tisto razdaljo, ki ju loči od resničnosti. Veliko je načinov, kako iti mimo, ki se med seboj dopolnjujejo. Eden je, da se potegnemo vase, da se za druge ne zmenimo, da postanemo ravnodušni. Druga oblika pa je, da gledamo od zunaj. Kar zadeva to zadnjo obliko izmikavanja, smo v nekaterih državah ali v nekaterih njihovih predelih priča podcenjevanju revežev in njihove omike. Na druge dežele gledajo tako, kakor da bi kakšen od tam uvožen projekt spodrinil njihovega. Tako je

mogoče opravičiti neopredeljenost nekaterih, saj tistih, ki bi lahko s svojimi prošnjami potrkali na njihovo srce, preprosto ni. So nad njihovimi interesnimi obzorji.

74. Pri onih dveh, ki gresta mimo, je posebnost, ki je ne moremo spregledati; bila sta verna moža. Še več, opravljala sta božjo službo: bila sta duhovnik in levit. Posvetiti jima velja posebno pripombo. Kaže, da sama vera in češčenje Boga še ne zagotavlja, da živita tako, kot je Bogu po volji. Veren človek je lahko v čem, kar vera zahteva, tudi nezvest, pa se vendarle lahko čuti blizu Boga in se ima za vrednejšega od drugih. So pa, nasprotno, tudi taki, ki svojo vero živijo tako, da so za druge pravi balzam. To pa je jamstvo za pristno odprtost do Boga. Sv. Janez Krizostom je ta izziv, ki se nanaša na kristjane, zelo jasno izrazil: »Želite resnično častiti Kristusovo telo? Ne zaničujte ga, ko je golo. Ne častite ga v templju s svilenimi oblačili, medtem ko ga zunaj prepuščate mrazu in goloti.« [58] Protislovje je, da včasih tisti, ki ne verujejo, lahko živijo po Božji volji bolj kakor verujoči.

75. »Cestni roparji« si navadno za tajne zaveznike izbirajo tiste, ki »gredo po cesti in gledajo stran«. Tako se sklepa krog tistih, ki uporabljajo in zavajajo družbo, da bi jo izkoristili, in onih, ki mislijo, da bodo ohranili čistost s svojo kritično vlogo, hkrati pa živijo od tega istega sistema in njegovih virov. Priče smo žalostni hinavščini, ko se nekaznovani zločini, uporaba institucij za osebne ali sistemske koristi ter drugo zlo, ki nam ga ne uspe odpraviti, povezujejo s trajno diskvalifikacijo vsega, z nenehnim sejanjem sumov, s širjenjem nezaupanja in zbeganosti. S prevaro »vse gre po zlu« se ujemata trditev »nihče ne more popraviti stvari« in vprašanje »kaj pa lahko storim jaz?«. Tako se hranita samoprevara in brezup, to pa ne krepí ne solidarnosti ne velikodušnosti. Ko ljudstvu vzamemo pogum, pride do pravega začaranega kroga: tako deluje nevidna režimska diktatura resnično prikritih koristi, ki se je polastila virov in zmogljivosti za oblikovanje javnega mnenja in mišljenja.

76. Ozrimo se končno na ranjenca. Včasih se počutimo kakor on: hudo ranjeni na tleh ob robu ceste. Čutimo tudi, da so nas zapustile ustanove, nebojlene in slabotne ali pa zaposlene z drobnimi zunanjimi ali notranjimi interesi. Kajti »v globalizirani družbi obstaja imenitna navada, da gledamo stran. Ta navada je danes v modi: pod plaščem politične korektnosti ali všečno izoblikovanih ideoloških mnenj gledajo trpečega človeka, ne da bi se ga dotaknili; kažejo ga v neposrednih televizijskih prenosih ter se gredo navidezno strpno in olepševanja polno razpravo.« [59]

Začeti znova

77. Vsak dan nam ponuja novo priložnost, nov korak. Ne smemo vsega pričakovati od tistih, ki nam vladajo, to bi bilo otročje. Ponuja se nam soodgovornost, ki omogoča, da začnemo znova ter spodbujamo nove procese in spremembe. Biti moramo dejaven del rehabilitacije in podpore ranjeni družbi. Pred nami je velika priložnost, da poskusimo, kako je biti bratje, kako je biti drugi usmiljeni Samarijani, ki namesto netenja sovraštva in zamer sprejemajo nase bolečino neuspeha.

Kakor priložnostni popotnik iz naše zgodbe potrebujemo le zastonjsko, čisto in preprosto željo, da smo ljudje, da smo stanovitni in neutrudni pri vključevanju, dopolnjevanju, dviganju tistega, ki je padel; čeprav smo velikokrat sami pogreznjeni in obsojeni na ponavljanje logike nasilnih, tistih, ki pestujejo ambicije sami zase ter širijo zmedo in laž. Naj se drugi še naprej gredo politiko ali ekonomijo za svoje oblastne igre. Mi gojimo, kar je dobro, in se predajmo službi dobrega.

78. Lahko začnemo od spodaj, z vsakim primerom posebej, in se – enako zavzeto kakor popotnik iz Samarije z vsako poškodbo ranjenega človeka – borimo za najkonkretnejše in najbližje ter nadaljujemo do zadnjih meja domovine in sveta. Pritegnimo še druge in sprejmimo stvarnost, ki nas čaka. Ne bojmo se bolečine ali nemoči, kajti v tem je dobro, ki ga je Bog zasejal v človeško srce. Težave, ki se zdijo neizmerne, so priložnost za rast, ne izgovor za lenivo žalost, ki se rada podreja. Zato se tega ne lotevamo sami, na svojo pest. Samarijan si je poiskal pomočnika v gostilničarju, ki je poskrbel za tega človeka. Tako smo tudi mi pozvani, da se med seboj povežemo v »mi«, ki bo močnejši kot zbir slabotnih posameznikov; spomnimo se, da je »celota ... več kakor del, in je tudi več kakor njihov seštevek«. [60] Odpovejmo se ozkosrčnosti in zameram jalovih partikularizmov, zdraham brez konca. Prenehajmo skrivati bolečino zaradi izgub in prevzemimo odgovornost za svoje prestopke, svojo brezbriznost in svoje laži. Zdravilna sprava nas bo dvignila in nas rešila lastnih bojazni in strahov drugih.

79. Samarijan s ceste je odšel, ne da bi čakal priznanja ali zahvale. Predanost službi je bila veliko zadoščenje pred njegovim Bogom in lastnim življenjem, zato pa tudi dolžnost. Vsi smo odgovorni za ranjenca, ki je ljudstvo samo in vsa ljudstva sveta. Posvetimo se krhkosti vsakega moškega, vsake ženske, vsakega otroka in vsakega starčka s solidarnim in pozornim ravnanjem, z ravnanjem usmiljenega Samarijana.

Bližnji brez omejitev

80. Jezus je s to priliko želel odgovoriti na vprašanje: kdo je moj bližnji? Beseda »bližnji« je v Jezusovem času običajno označevala tistega, ki je najbližje, bližnjega. Razumeli so, da je pomoč namenjena predvsem tistemu, ki spada v njihovo skupino, njihovo raso. Samarijan je bil za nekatere takratne Jude vreden zaničevanja, nečist. Zato ni sodil med bližnje, ki jim je treba pomagati. Jezus, ki je bil Jud, je to mnenje obrnil na glavo: ne pravi nam, naj se vprašamo, kdo so naši bližnji, temveč se moramo mi približati njim, postati njihovi bližnji.

81. Predlog je, naj se približamo človeku, potrebnemu pomoči, in ob tem ne preverjamo, ali spada v naš krog. V priliki je Samarijan *postal bližnji* ranjenemu Judu. Da bi se približal, je moral premagati vse kulturne in zgodovinske pregrade. Priliko pa je Jezus sklenil z zahtevo: »Pojdi in tudi ti delaj tako« (Lk 10,37). To pomeni, da tudi od nas zahteva, naj pustimo ob strani vse razlike in se približamo vsakemu človeku v stiski. Zatorej ne pravim več, da je treba pomagati »bližnjim«, temveč, naj se čutim poklicanega, da sam postanem bližnji drugim.

82. Jezus je izrecno poudaril zadrego, da je bil ranjeni Jud – prebivalec Judeje – oni, ki se mu je približal, pa Samarijan – prebivalec Samarije. Ta podrobnost je za premišljevanje o ljubezni, ki je odprta do vseh, zelo pomembna. Samarijani so živeli v pokrajini, ki so jo okužili poganski obredi. Zato so bili za Jude nečisti, odvrtni, nevarni. Neko staro judovsko besedilo, ki omenja zaničevanja vredne narode, se v resnici nanaša tudi na Samarijo. Zatrjuje nič manj kot to, da »splah ni(so) narod« (Sir 50,25) in dodaja, da gre za nespametno ljudstvo, »ki prebiva v Sihemu« (Sir 50,26).

83. Tu je razlaga, zakaj je Samarijanka, ko jo je Jezus prosil, naj mu da piti, vzneseno odgovorila: »Kako vendar ti, ki si Jud, prosiš mene, Samarijanko, naj ti dam piti?« (Jn 4,9) Tistim, ki so komaj čakali, da bi Jezusu vzeli veljavo, se je tu odprl manevrski prostor za obsodbo: da je »obseden« in »Samarijan« (Jn 8, 48). Zato je to blaženo srečanje med Samarijanom in Judom močan izziv, saj nasprotuje vsaki ideološki manipulaciji. Širi namreč naš krog in nas usposablja za univerzalno ljubezen. Pomaga nam, da se dvignemo nad vse predsodke, vse zgodovinske ali kulturne pregrade, vse bedne koristi.

Tujčev klic

84. Na koncu opozarjam, da v nekem drugem evangeljskem odlomku Jezus pravi: »Tujec sem bil in ste me sprejeli« (Mt 25,35). Tako je Jezus lahko govoril, ker je imel odprto srce, ki je sprejelo nase tragiko drugih. Sv. Pavel pa je spodbujal: »Veselite se s tistimi, ki se veselijo, in jokajte s tistimi, ki jočejo« (Rim 12,15). Ko se srce navzame takšne drže, se lahko ne glede na to, kje je rojen ali od kod prihaja, poistoveti z drugim. Brez pomišljanja se prepusti okušanju tega, da so drugi »njegovo lastno meso« (prim. Iz 58,7).

85. Za kristjane imajo Jezusove besede še drugo razsežnost, presežno. Spodbujajo nas, da v vsakem zapuščenem ali odrinjenem bratu prepoznavamo Kristusa samega (prim. Mt 25,40.45). Vera je resnično močna spodbuda pri priznavanju drugega; kdor veruje, namreč spoznava, da Bog vsakega človeka ljubi z neskončno ljubeznijo. Po njej pa »mu naklanja neskončno čast«. [61] K temu spada vera, da je Kristus prelil svojo kri za vse in vsakogar posebej. Zato nihče ne ostaja brez njegove vesoljne ljubezni. Če pa gremo k zadnjemu izviru, to je k notranjemu Božjemu življenju, se srečamo z občestvom treh Oseb, z izviro in popolnim vzorcem vsakega skupnega življenja. Teologija se kar naprej bogati s premišljevanjem te globoke resnice.

86. Včasih me razžalosti dejstvo, da je potrebovala Cerkev, čeprav je imela na voljo tovrstne spodbude, toliko časa za odločno obsodbo suženjstva in drugih oblik nasilja. Ob današnjem razvoju duhovnosti in teologije ni več nobenega opravičila. Vendar se še vedno srečujemo s takimi, ki menijo, da jih njihova vera spodbuja ali vsaj opravičuje pri podpori različnih oblik ozkega in nasilnega nacionalizma, ksenofobičnega ravnanja, zaničevanja in celo trpinčenja drugačnih. Vera mora s humanizmom, ki navdihuje, ohranjati kritično zavest do teh nagnjenj in, če se začnejo krepiti, odločno posredovati. Zato je zelo pomembno, da v katehezo in pridigo kar najbolj

neposredno in jasno vključimo družbeni čut o življenju, bratsko razsežnost duhovnosti, prepričanje o neodtujljivem dostojanstvu slehernega človeškega bitja in spodbudo, da je treba ljubiti in sprejemati vseh ljudi.

Tretje poglavje

NAČRTOVATI IN USTVARJATI ODPRTI SVET

87. Človek je tako ustvarjen, da se lahko uresniči, razvije in doseže polnost le »z iskreno daritvijo samega sebe«. [62] Prav tako ne more do dna spoznati lastne resnice, če se ne sreča z drugimi: »Ne morem se uspešno pogovarjati s samim seboj, razen po merah, s katerimi se pogovarjam z drugim«. [63] Zato nihče ne more doživeti vrednosti življenja brez ljubezni do konkretnega sočloveka. V tem je skrivnost pristnega človeškega bivanja, kajti življenje je tam, kjer je »družčina, skupnost, bratstvo; to življenje je močnejše od smrti, če je zakoreninjeno v resničnih poznanstvih in družčinah. Nobenega življenja pa ni, kjer zahtevajo, da je treba pripadati le samemu sebi in živeti kakor otok: v takšnem odnosu vlada smrt.« [64]

Onkraj

88. V kamrici vsakega srca plete ljubezen vezi in širi življenje, ko gre človek iz samega sebe in stopi k drugemu. [65] Ustvarjeni smo za ljubezen in v vsakem izmed nas je nekaj, »kar bi lahko imenovali zakon 'ekstaze': ljubeči gre iz samega sebe, da bi v drugem našel polnejše bivanje«. [66] Zato »se mora človek v vsakem primeru enkrat odločiti za skok iz samega sebe«. [67]

89. Svojega življenja po drugi strani ne morem zožiti na odnose s kakšno majhno skupino niti na lastno družino. Samega sebe namreč ni mogoče razumeti brez širše mreže razmerij. Pri tem ne gre le za moje sedanje odnose, temveč tudi za socialne strukture, ki so obstajale že pred menoj in me doslej sooblikovale. Moj odnos do osebe, ki jo cenim, ne pomeni, da ta človek živi le zaradi svojega odnosa do mene, pa tudi ne, da jaz sam živim le zaradi svojega odnosa do njega. Zdravi in plemeniti odnosi nas odpirajo drugim, pri čemer rastemo in se bogatimo. Najplemenitejši družbeni čut se lahko danes kaj hitro skrije za sebično zaupnost, za navidezno iskrenost. Nasprotno pa pristna ljubezen, ki spodbuja najplemenitejše oblike prijateljstva, prebiva v srcih, odprtih za izpopolnjevanje. Zakonska zveza in prijateljstvo sta usmerjena k odpiranju srca drugim, usposabljata nas, da gremo iz samih sebe in smo pripravljene sprejeti vse. Zaprte skupine in samozadostni pari, ki se vzpostavljajo kot »mi« nasproti vsemu svetu, so navadno idealizirane oblike sebičnosti in čiste samozaščite.

90. Ni naključje, da so številna majhna ljudstva, ki so preživela v puščavskih predelih sveta, razvila sposobnost radodarne odprtosti do občasnih gostov. S tem so zgled svete dolžnosti

gostoljubnosti. Tako so, kakor najdemo v Pravilu sv. Benedikta, živele tudi srednjeveške meniške skupnosti. Čeprav bi motilo samostanski red in tišino, je Benedikt zahteval, da naj z reveži in romarji ravnajo »z vsem mogočim spoštovanjem in pozornostjo«. [68] Gostoljubnost je konkretna pot do tistega izziva in tistega daru, ki se jima ne smemo odpovedati, saj pomeni srečanje z drugimi onkraj svoje skupine. Ti ljudje so tako priznavali, da mora vse vrednote, ki so jih gojili, nujno spremljati sposobnost preseganja, to je odprtost do drugih.

Enkratna vrednost ljubezni

91. Ljudje lahko razvijajo nekatera nagnjenja, ki predstavljajo moralne vrednote: pogum, zmernost, marljivost in druge kreposti. A če želimo dejanja različnih moralnih kreposti primerno uravnati, je treba upoštevati tudi, v kakšni meri udejanjajo dinamiko odprtosti in povezovanja z drugimi ljudmi. Takšna dinamika je ljubezen do drugega, ki jo vliva Bog. Sicer bi morda imeli le privid kreposti, ki sploh ne bi bile sposobne oblikovati življenja. Zato je sv. Tomaž Akvinski – navajajoč sv. Avguščina – dejal, da zmernost skopuha ni vedno krepostna. [69] Sv. Bonaventura pa je z drugimi besedami razložil, da druge kreposti, brez ljubezni, s strogostjo ne dopolnjujejo zapovedi, »kakor jih razume Bog«. [70]

92. Duhovno zgradbo človeškega bivanja določa ljubezen, ki je v zadnji presoji »merilo za končno odločitev o vrednosti ali nevrednosti človeškega življenja«. [71] Vendar poznamo kristjane, ki mislijo, da je njihova veličina v tem, da svojo ideologijo vsiljujejo drugim, bodisi z nasilno obrambo resnice bodisi z velikim dokazovanjem moči. Vsi kristjani moramo priznavati tole: na prvem mestu je ljubezen; ljubezni ne smemo nikoli postaviti na kocko; največja nevarnost je – ne ljubiti (prim. 1 Kor 13,1-13).

93. Sv. Tomaž nam skuša natančno pojasniti, v čem je ljubezen, ki jo Bog omogoča s svojo milostjo. To razloži kot nagnjenje, ki je osredinjeno na drugega zato, »ker ga ima za edino sebi enako bitje«. [72] Čustvena pozornost, ki jo izkazujemo drugemu, nas naravna na zastonjsko iskanje njegovega dobrega. Vse to prihaja iz naklonjenosti, iz spoštovanja, iz tega, kar se skriva v izrazu »ljubezen do bližnjega«: ljubljeno bitje mi je »drago«, kar pomeni, da ga imam za veliko vrednoto. [73] In »iz ljubezni, s katero cenimo določeno osebo, prihaja vsa njej namenjena dobrota«. [74]

94. Ljubezen je torej nekaj več kot vrsta dobrih dejanj. Dejanja izvirajo iz nagnjenja, ki je vedno bolj naravnano na drugega in ga ne glede na njegovo telesno ali nravno podobo cenimo kot dostojnega, prijetnega in lepega. Ljubezen do bližnjega nas priganja, da mu zaradi njega samega želimo v življenju najboljše. Le če bomo utrjevali takšne odnose, bomo omogočali družbeno prijateljstvo, ki nikogar ne izključuje, in bratstvo, odprto do vseh.

Ljubezen, ki se odpira

95. Ljubezen nas končno usmerja k vesoljni skupnosti. Nihče ne dozori niti ne doseže lastne polnosti, ločen od drugih. Po svoji notranji zakonitosti zahteva ljubezen naraščajočo odprtost, večjo pripravljenost na sprejemanje bližnjega, nikoli končano avanturo, ki vsem obrobim pomaga krepiti zavest o medsebojni pripadnosti. Jezus nam je rekel: »vi vsi pa ste bratje« (Mt 23,8).

96. Potreba, da stopimo onkraj lastnih meja, velja tudi za različne pokrajine in države. »Vedno večje število medsebojnih stikov in komunikacij v današnjem svetu nam pomaga, da se močneje zavedamo edinosti in skupne usode narodov. V dinamiki zgodovine vidimo, kljub različnosti etničnih skupin, družb in kultur, semena poklicanosti, da sestavljamo skupnost bratov in sester, ki se med seboj sprejemajo in skrbijo drug za drugega.« [75]

Odperte družbe, ki povezujejo vse

97. Znana so nam obrobja, ki ležijo blizu nas, v središču mesta ali v lastni družini. Poznamo tudi obliko splošno odprte ljubezni, ki ni zemljepisna, temveč bivanjska. Vsak dan imam priložnost razširiti svoj krog, stopiti k tistim, ki jih podzavestno ne čutim kot del svojega zanimanja, čeprav so v bližini. Po drugi strani pa je vsak trpeč, zapuščen ali nepriznan brat ali sestra iz moje družbe bivanjski tujec, čeprav se je rodil v isti državi. Lahko je državljan z vsemi veljavnimi papirji, pa mu vendarle dajo čutiti, da je tujec v lastni deželi. Rasizem je virus, ki se zlahka spreminja; namesto da bi izginil, se potuhne, a je še vedno v zasedi.

98. Naj spomnim na te »skrite izgnance«, ki jih obravnavajo kot družbene tujke. [76] Številni invalidi »občutijo, da ne pripadajo nikomur in ne prispevajo ničesar«. Še veliko je stvari, »ki jim preprečujejo polno državljanstvo«. Cilj ni le pomoč, temveč njihova »dejavna soudeležba v civilni in cerkveni skupnosti. To je zahtevna in naporna pot, ki pa bo vedno bolj prispevala k oblikovanju zavesti, sposobne v vsakem človeku prepoznati enkratno in neponovljivo osebo.« Mislim tudi na starostnike, »ki se prav tako zaradi prizadetosti včasih počutijo kot breme«. In vendar lahko vsi ti »zaradi svojega nenavadnega življenjepisa prispevajo nekaj posebnega k skupni blaginji«. Dovolim si vztrajati: treba »je imeti pogum ter posoditi glas prizadetim in zapostavljenim, saj jih v nekaterih državah, žal, še vedno s težavo sprejemajo kot sebi enake«. [77]

Neustrezno razumevanje vesoljne ljubezni

99. Ljubezen, ki se širi onstran meja, temelji na tem, kar v vsaki deželi in državi imenujemo »družbeno prijateljstvo«. Ko je to družbeno prijateljstvo za vso družbo nekaj naravnega, pomeni priložnost za resnično odprtost do vseh. To ni lažni univerzalizem nekoga, ki mora kar naprej potovati, ker ne prenaša in ne ljubi lastnega naroda. Kdor gleda na svoj narod z zaničevanjem, utrjuje v lastni družbi kategorijo prvega in drugega razreda, ljudi z več ali manj dostojanstva in pravic. Tako zanika, da je dovolj prostora za vse.

100. Prav tako ne predlagam avtoritarnega ali abstraktnega univerzalizma, ki ga nekateri

narekujejo, načrtujejo in predstavljajo kot domneven vzor za uravnalovko, prevlado in izkoriščanje. Poznamo vzorec globalizacije, ki »zavestno cilja na enorazsežno poenotenje in skuša v površnem iskanju enotnosti odpraviti vse razločke in izročila. (...) Ko določena globalizacija zahteva, da je treba vse tako izenačiti, kakor da bi bili z enega kopita, takšna globalizacija uničuje posebnosti slehernega človeka in vsakega ljudstva.« [78] Te goljufive sanje se končajo tako, da oropajo svet njegove raznolikosti, njegovih barv, njegove lepote in končno njegove človeškosti. Kajti prihodnost ni »enobarvna«. Če imamo pogum, »lahko to raznolikost občudujemo v pestrosti in različnosti prispevkov, ki jih ponuja vsak posameznik posebej. Koliko vsega se mora naša človeška družina še skupaj naučiti v sozvočju in miru, ne da bi morali biti vsi enaki!« [79]

Stopiti onkraj sveta sebi enakih

101. Vrnimo se k priliki o usmiljenem Samarijanu, ki nam ima še marsikaj povedati. Na cesti je ležal ranjenec. Moža, ki sta šla mimo, nista poslušala notranjega glasu, naj pristopita k njemu, temveč sta mislila na svojo službo, na položaj, ki sta ga zasedala v družbi, na svoj ugled v družbi. Imela sta se za pomemben del družbe svojega časa in gnala ju je naloga, ki sta jo imela opraviti. Ranjeni in zapuščeni človek ob cesti je bil v tem njunem načrtu motnja, prekinitvev, nekdo, ki ni zavzemal nobenega položaja. Bil je »nihče«, ni bil iz skupine tistih, ki so vredni pozornosti, nobene vloge ni imel v zgodovinskem pomenu besede. Plemeniti Samarijan pa se je uprl temu ozkemu opredeljevanju, dasi je bil tudi sam zunaj teh kategorij. Bil je preprosto tujec brez posebnega družbenega položaja. Zato je bil, prost vseh naslovov in struktur, pripravljen prekiniti potovanje, spremeniti svoj načrt, odgovoriti na presenečenje, ki ga je predstavljal pomoči potrební ranjenec.

102. Kakšen odmev bi lahko ta pripoved danes izzvala v svetu, kjer se poraja in širi vedno več družbenih skupin, katerih filozofija jih ločuje od drugih? Kako lahko gane tiste, ki se povezujejo tako, da zavračajo vsak zunanji vpliv, ki bi to identiteto, to njihovo samozadostno in samoobrambno organizacijo (z)motil? V tej shemi ni prostora za bližnjega. Bližnji je lahko le tisti, ki se prepusti osebnim koristim. Beseda »bližnji« izgublja pomen, pridobiva pa ga beseda »družabnik«, to je tisti, ki se skupini pridruži zaradi določenih koristi. [80]

Svoboda, enakost, bratstvo

103. Bratstvo ni le posledica individualne pozornosti ali pogodbeno usklajene enakosti. Čeprav sta sicer to možni okoliščini bratstva, nista dovolj, ker bratstvo ni le njuna nujna posledica. Bratstvo naklanja svobodi in enakosti nekaj pozitivnega. Kaj se zgodi brez zavestnega negovanja bratstva, brez politične volje do utrjevanja bratstva, ki ga spodbuja dialog, utrjujeta vzajemnost in obojestransko bogatenje? Zgodi se omejevanje svobode, ki vodi v osamljenost, v popolno neodvisnost od kogarkoli in česarkoli, ali zgolj v posedovanje in uživanje. To je račun za svobodo, ki ni v prvi vrsti osredinjena na ljubezen.

104. Tudi enakosti ne moremo opredeliti s pojmi, da »so vsi ljudje enaki«, čeprav je sad zavestne

in pedagoške vzgoje za bratstvo. Tisti, ki so sposobni biti zgolj družabniki, ustvarjajo zaprte svetove. Kakšen pomen ima v tej shemi človek, ki ne pripada krogu družabnikov, pa sanja o boljšem življenju zase in svojo družino?

105. Individualizem nam ne prinaša več svobode, več enakosti, več bratstva. Čisti izkupiček osebnih koristi ni zmožen porajati boljšega sveta za vse človeštvo. Prav tako nas ne more obvarovati pred toliko zlom, ki nas vedno bolj preplavlja. A radikalen individualizem je virus, ki ga je najteže premagati. Zavaja. Prišepetava nam, da se moramo le nebrzdano prepustiti lastnim ambicijam, kakor da bi kopičenje teh želja po uspehu in osebni varnosti ustvarjalo skupno dobro.

Ljudi oblikuje vesoljna ljubezen

106. Če hočemo napredovati v prijateljskem občestvovanju, se moramo dokopati do temeljnega, bistvenega spoznanja, to je zavedanja o vrednosti človeškega bitja, o trajni vrednosti vsakega človeka v katerikoli okoliščini. Če je vsakdo toliko vreden, je treba jasno in odločno povedati, da »sámo dejstvo, da si rojen na kraju z manj viri ali z nižjo razvojno stopnjo, ne opravičuje, da nekateri ljudje živijo manj dostojanstveno«. [81] To je temeljno načelo družbenega življenja, ki ga običajno in kaj različno kršijo tisti, ki vidijo, da to ne ustreza njihovem pogledu na svet ali ne služi njihovim namenom.

107. Vsako človeško bitje ima pravico do dostojnega življenja in celostnega razvoja in te temeljne pravice ne sme zanikati nobena država. Vsak jo ima, četudi zmore manj, četudi se je rodil ali odraščal z omejitvami; to namreč ne zmanjšuje neizmerne dostojanstva človeškega bitja, ki ni utemeljeno na okoliščinah, temveč na vrednosti bitja samega. Brez zaščite tega temeljnega načela ni prihodnosti ne za bratstvo ne za človeško preživetje.

108. V nekaterih družbah to načelo sprejemajo le napol. Strinjajo se, da obstajajo priložnosti za vse, trdijo pa, da je to odvisno od vsakega posebej. Potemtakem ne bi imelo smisla »vlagati v to, da bi tisti, ki so počasni, šibki ali manj nadarjeni, mogli v življenju kaj doseči«. [82] Vlaganja v korist slabotnih morda niso donosna, saj prinašajo manj obresti. Zato je potrebna močna in dejavna država, potrebne so ustanove civilne družbe, ki sežejo onkraj svobode učinkovitih mehanizmov določenih ekonomskih, političnih ali ideoloških sistemov, saj se resnično osredinjajo predvsem na ljudi in skupno blaginjo.

109. Nekateri se rodijo v premožnih družinah, deležni so dobre vzgoje, rastejo ob primerni hrani, so po naravi bolj sposobni. Ti zagotovo ne bodo potrebovali dejavne države in bodo hoteli le svobodo. Očitno pa to pravilo ne zadostuje za prizadeto osebo; na primer za nekoga, ki se je rodil v revščini, odraščal s pomanjkljivo vzgojo in s pičlimi možnostmi za zdravstveno oskrbo. Kjer se družba prvenstveno ravna po merilih svobodnega trga in učinkovitosti, tam za takšne ljudi zmanjkuje prostora in bratstvo bo tam bolj ali manj romantična puhlica.

110. Dejstvo je, da je samo »razglašanje gospodarske svobode v primeru, ko dejanske okoliščine mnogim onemogočajo udeležbo in ko se zmanjšuje dostop do dela, protislovno«. [83] Besede, kot so svoboda, demokracija ali bratstvo, izgubljajo pomen: »dokler bo naš družbeno-gospodarski sistem prispeval le eno žrtev in dokler bo en sam človek odrinjen, seveda ne moremo govoriti o svetovnem bratstvu«. [84] Človeška in bratska skupnost si je sposobna prizadevati za učinkovito in trajno spremljanje življenjske rasti vseh, ne le pri zagotavljanju njihovih osnovnih potreb, temveč tudi zato, da bi se lahko kar najbolj izkazali, čeprav njihov donos ne bo najboljši, čeprav bodo napredovali počasi, čeprav ne bodo ravno učinkoviti.

111. Človeška oseba je s svojimi neodtujljivimi pravicami naravno odprta za stike. Globoko v sebi nosi željo po preseganju same sebe, ki jo uresničuje v srečevanju z drugimi. Zato »mora paziti, da ne bo nasedla nekaterim nesporazumom, ki se lahko rodijo iz napačnega razumevanja človekovih pravic in njihove absurde zlorabe. Danes smo namreč priče vedno širšim individualnim – ima me, da bi zapisal individualističnim – zahtevam, ki pa prikrivajo podobo človeka, iztrgano iz slehernega družbenega in antropološkega okolja, skorajda neko vedno bolj brezčutno »monado« (monás) (...). Če pravica slehernika ni skladno naravnana na najvišje dobro, končamo pri človeku brez omejitev, ki postane vir sporov in nasilja.« [85]

Pospeševanje moralnega dobrega

112. Reči moramo, da želja in iskanje blaginje za druge in vse človeštvo vsebuje tudi prizadevanje za človeško in družbeno zorenje v različnih moralnih vrednotah, ki vodijo k celostnemu človeškemu napredku. Nova zaveza omenja sad Svetega Duha (prim. Gal 5,22), z grško besedo opredeljen kot *agathosyne*. Opisuje navezanost na dobro, na iskanje dobrega. Še več, pomeni poskrbeti za to, kar velja več, kar je za druge boljše: njihovo zorenje, zdravo življenje, utrjevanje vrednot, ne le gmotne blaginje. Latinščina pozna podoben izraz: *benevolentia*, kar pomeni nagnjenje, ki želi dobro drugemu. To je močno hrepenenje po dobrem, zveza z vsem, kar je dobro in izvrstno, kar nas podžiga, da življenje drugih obogatimo z lepim, vzvišenim, spodbudnim.

113. Na tem mestu vnovič z bolečino poudarjam, da smo že zelo »zabredli v moralno krizo. Igramo se z etiko, dobroto, vero, poštenjem, zdaj pa je prišel trenutek, ko moramo priznati, da se nam ta brezskrbna plitvost maščuje. Takšno uničevanje bistvenih temeljev družbenega življenja povzroča nasprotje interesov, nas postavlja drugega proti drugemu, da bi ubranili lastne koristi.« [86] Vrnimo se k spodbujanju dobrega v nas samih in v vsem človeštvu. Tako bomo skupaj sledili pristni in celoviti rasti. Vsaka družba mora poskrbeti za prenos vrednot, kajti če se to ne zgodi, posredujemo sebičnost, nasilje, korupcijo v njenih številnih oblikah, ravnodušnost, skratka, življenje, ki je zaprto pred vsako transcendenco in obdano z okopi individualnih koristi.

Vrednota solidarnosti

114. Izpostaviti želim solidarnost. »Ta moralna krepost in to socialno nagnjenje, ki sta sadova

osebnega spreobrnjenja, zahtevata sodelovanje s številnimi posamezniki, odgovornimi za vzgojo in izobrazbo. Moja prva misel velja družinam, ki so poklicane k osnovnemu in neodložljivemu vzgojnemu poslanstvu. So prvi prostor življenja in posredovanja vrednot ljubezni in bratstva, sožitja in medsebojnega deljenja, pozornosti in skrbi za druge. So tudi najugodnejše okolje posredovanja vere, začeni s prvimi najpreprostejšimi znamenji pobožnosti, ki jih matere učijo otroke. Tudi vzgojitelji in učitelji v naporni službi vzgoje in otroškega ter mladinskega izobraževanja po šolah in raznih otroških in mladinskih zavodih se morajo zavedati, da ima njihova človeška odgovornost moralno, duhovno in socialno razsežnost. Vrednote svobode, vzajemnega spoštovanja in solidarnosti je treba posredovati od najnežnejšega obdobja naprej. (...) Tudi delavci na področju kulture in sredstev družbenega obveščanja se morajo zavedati odgovornosti na področju vzgoje in izobraževanja, zlasti še v sodobnih družbah, v katerih je dostop do sredstev informiranja in komuniciranja vedno bolj prost.« [87]

115. V teh časih, ko se zdi, da vse razpada in se razkrajaja, je dobro spodbujati k solidarnosti, [88] ki se rojeva iz odgovornosti do neobogljene, iščočih skupno usodo. Solidarnost se dejansko krepi v služenju, ki ima lahko najrazličnejše oblike skrbi za druge. Služiti pomeni »v dobršnem delu skrbeti za neobogljene. Služiti pomeni skrbeti za tiste po naših družinah, v naši družbi, v našem narodu, ki so slabotni.« Pri tej nalogi je ob pogledu na slabotnejše od sebe vsakdo sposoben »pozabiti na svoje zahteve, pričakovanja, na željo po vsemogočnosti. (...) Služenje gleda vedno bratu v obraz, se ga dotika, čuti njegovo bližino, v nekaterih primerih 'podoživlja' njegovo stanje in išče primerne pomoči. Zato služenje ni nikoli ideološko, ker ne služi idejam, temveč ljudem.« [89]

116. Zadnji med nami na splošno »uresničujejo tisto tako značilno solidarnost, ki je v navadi med trpečimi, reveži, na katero pa je, kakor se zdi, naša civilizacija pozabila ali želi nanjo pozabiti. Beseda solidarnost seveda ne ugaja vedno; rekel bi, da je tu in tam razglašena za grdo, saj je ni dovoljeno uporabljati. A solidarnost pomeni veliko več kot kakšno občasno darežljivost. Je oblika mišljenja in delovanja v obnebjju skupnosti, v obnebjju pravice slehernega življenja do izkoriščanja skupnih dobrin, ne le za nekatere. Je tudi boj zoper vzroke strukturne revščine, neenakosti, pomanjkanja dela, obdelovalne zemlje in dóma, kratenja socialnih in delavskih pravic. Je nasprotovanje uničevalnim posegom denarniškega imperija (...). V najglobljem pomenu besede je solidarnost pisanje zgodovine in tega, kar delajo ljudska gibanja.« [90]

117. Ko govorimo o skrbi za skupni dom, našo Zemljo, se sklicujemo na tisto najmanjšo mero veseljne (za)vesti in zavzetosti za vzajemno skrb, ki jo človek še premore. Če ima namreč vode na preostajanje in z njo varčuje z mislijo na človeštvo, počne to zato, ker je dosegel moralno raven, ki mu omogoča, da gre onkraj sebe in skupine, ki ji pripada. To je nadvse človekoljubno! Ta isti odnos od nas zahteva, da priznamo pravice vsakega človeškega bitja, čeprav je bil rojeno onstran naših meja.

Znova premisliti družbeno nalogo lastnine

118. Svet je ustvarjen za vse. Na tej zemlji se vsa človeška bitja rodijo z istim dostojanstvom. Barve kože, vere, sposobnosti, rojstnega kraja, kraja bivanja in drugih razlik ne smemo poudarjati ali izkoriščati za opravičevanje pravic enih na škodo vseh. Zaradi tega moramo kot skupnost uveljavljati pravico, da bo vsak človek živel dostojno in imel ustrezne možnosti za svoj celostni razvoj.

119. V prvih stoletjih krščanstva so razni modreci v svojih razmišljanjih razvijali splošen čut o skupnem namenu ustvarjenih dobrin. [91] To je vodilo k mišljenju: če komu primanjkuje nujno potrebnih dobrin za dostojno življenje, je tako zaradi nekoga, ki si jih je prilastil. Sv. Janez Krizostom je to povzel z besedami, da »odrekati revežem del svojih dobrin pomeni krasti revežem, oropati jih njihovega življenja samega; kar namreč imamo, ni naše, temveč njihovo«. [92] Podobno se je izrazil sv. Gregor Veliki: »Ko delimo siromakom, ne dajemo svojega, temveč vračamo, kar jim pripada.« [93]

120. Spet si bom izposodil nekaj besed sv. Janeza Pavla II., katerih moči morda nismo doumeli, ter jih ponudil vsem: »Bog je podaril zemljo celotnemu človeškemu rodu, ne da bi koga izključil ali koga nagradil.« [94] S tem v zvezi spominjam, da »krščansko izročilo ni nikoli priznalo absolutne ali nedotakljive pravice do zasebne lastnine, poudarjalo pa je družbeno vlogo katerekoli oblike zasebne lastnine.« [95] Načelo skupne rabe ustvarjenih dobrin za vse je »osnovno načelo vsega etično socialnega reda«, [96] je naravna, izvorna in prednostna pravica. [97] Nobena druga pravica do nujno potrebnih dobrin za človekovo celostno uresničevanje, niti tista o zasebni lastnini in še kakšna, »ne smejo torej«, kakor zatrjuje sv. Pavel VI., »ovirati, marveč nasprotno – podpirati«. [98] Pravico do zasebne lastnine je treba imeti za drugotno naravno pravico, saj izhaja iz načela vesoljnega namena ustvarjenih dobrin. To pa ima zelo jasne posledice, ki jih je treba presojeti v luči delovanja družbe. Pogosto se namreč primeri, da se drugotne pravice povzdigujejo nad primarne in izvirne ter jih tako oropajo dejanskega pomena.

Pravice brez meja

121. Nihče torej ne sme biti izključen glede na to, kje je rojen, in še manj zaradi privilegijev, ki jih nekateri imajo, ker so bili rojeni v primernejših krajih. Meje in mejni prehodi med državami ne smejo biti ovira, da bi se to ne uresničilo. Kakor ni dopustno, da bi imela določena oseba manj pravic zgolj zato, ker je ženska, tudi ni sprejemljivo, da bi že kraj rojstva ali bivanja sama po sebi določala manjše ugodnosti za dostojno življenje in razvoj.

122. Razvoj ne sme biti namenjen kopičenju dobrin za nekatere, temveč bi moral zagotavljati in gojiti »človekove osebne ali socialne, ekonomske in politične pravice skupaj s pravicami narodov in ljudstev«. [99] Pravica nekaterih do svobodne gospodarske pobude in trga ne sme biti nad pravicami narodov in dostojanstvom ubogih; pa tudi ne nad ohranjanjem okolja, kajti »kdor ima delež, ga ima v upravljanju v dobro vseh«. [100]

123. Učinkovito podjetništvo »je žlahten poklic, usmerjen v bogatenje in izboljšanje sveta za vse«. [101] Bog nas spodbuja in od nas pričakuje, da bomo razvijali sposobnosti, ki nam jih je dal, ko je napolnil vesolje z velikimi potenciali. Po njegovih načrtih je vsak človek poklican k pospeševanju lastnega razvoja, [102] ta pa obsega uresničevanje ekonomskih in tehnoloških zmogljivosti za rast dobrin in večanje bogastva. Vendar morajo biti te podjetniške zmogljivosti, ki so Božji dar, vedno jasno usmerjene v napredek drugih ljudi in v premagovanje revščine, zlasti z ustvarjanjem možnosti za raznoliko delo. S pravico do zasebne lastnine je povezana prednostna (primarna) in predhodna (precedenčna) pravica do podrejenosti sleherne zasebne lastnine splošnemu namenu zemeljskih dobrin in zato s pravico vseh do njene uporabe. [103]

Pravice narodov

124. Gotovost, da imajo zemeljske dobrine skupni namen, danes od nas terja, da se to upošteva tudi v državah, njihovih pokrajinah in virih. Če pri tem ne gledamo samo iz zornega kota zakonitosti zasebne lastnine in državljanskih pravic nekega naroda, temveč tudi z gledišča prvega načela splošnega namena dobrin, lahko rečemo, da je vsaka država tudi tujčeva, ker dobrin nekega ozemlja ne smemo odrekati človeku v pomanjkanju, ki prihaja od drugod. Gre namreč, kakor so zapisali škofje iz ZDA, za temeljne pravice, ki izhajajo iz dostojanstva vsake osebe, ker jo je ustvaril Bog.« [104]

125. To predpostavlja še drugo vrsto razumevanja odnosov in meddržavne izmenjave. Če je vsak človek obdarjen z neodtujljivim dostojanstvom, če je vsako človeško bitje moj brat ali moja sestra in če svet resnično pripada vsem, ni pomembno, ali je kdo rojen tukaj ali pa živi zunaj meja lastne države. Tudi moj narod je odgovoren za njegov razvoj, čeprav lahko to odgovornost izpolnjuje različno: ga velikodušno sprejema, ko je v hudi potrebi, ga podpira v njegovi lastni državi, ne izkorišča, ne izčrpava njegovih naravnih virov, ne podpira koruptivnih sistemov celih držav, ki ovirajo dostojen razvoj svojih ljudstev. Kar velja za narode, je treba upoštevati tudi v različnih pokrajinah vsake države posebej, med katerimi se pogosto pojavljajo hude neenakosti. Toda nesposobnost za priznavanje enakega človeškega dostojanstva prispeva včasih k temu, da se skušajo tudi nekatere razvitejše države otresti »balasta« najrevnejših pokrajin in tako še bolj povečati višino svoje porabe.

126. Govorimo o novi mreži mednarodnih odnosov, saj zapletenih svetovnih vprašanj ni mogoče reševati zgolj v okvirih vzajemne pomoči med posamezniki ali malimi skupinami. Spomnimo, da »neenakost ne prizadene samo posameznikov, temveč tudi cele države, in nas zavezuje, da razmišljamo o etiki mednarodnih razmerij«. [105] Pravičnost zahteva, da po eni strani priznavamo in spoštujemo individualne, po drugi pa tudi socialne pravice in pravice narodov. [106] Ta trditev vključuje potrebo po zagotavljanju temeljne pravice »narodov za obstoj in napredek«, [107] kar včasih zelo ovira zunanji dolg. Odplačevanje dolgov v številnih primerih ne spodbuja razvoja, temveč ga zelo omejuje in močno vpliva nanj. Čeprav naj bi veljalo načelo, da je treba vsak zakonito najet dolg poplačati, pa vprašanje, kako izpolniti to dolžnost, ki jo imajo številne revne

države do bogatih, ne sme zamajati njihovega obstoja in rasti.

127. Brez dvoma je to drugačna logika. Če se človek ne potruzi in je ne osvoji, moje besede zvenijo kot pravljica. Če pa sprejmemo temeljno načelo o pravicah, ki izhajajo iz dejstva, da smo nosilci neodtujljivega človeškega dostojanstva, je mogoče sprejeti tudi povabilo k sanjam in premišljevanju o drugačnem človeštvu. Mogoče si je predstavljati planet, ki zagotavlja zemljo, dom in delo za vse. To je prava pot miru, ne pa neumna in kratkovidna strategija sejanja strahu ter nezaupanja pred zunanjimi grožnjami. Kajti dejanski mir je mogoč le, »če izhajamo iz celostne etike solidarnosti in sodelovanja v službi prihodnjega modela vzajemne soodvisnosti in soodgovornosti za vso človeško družino«. [\[108\]](#)

Četrto poglavje

SRCE, ODPRTO ZA VES SVET

128. Če trditev, da smo kot človeška bitja med seboj vsi bratje in sestre, ni samo abstrakcija, temveč se utelesi in postane dejstvo, postavlja pred nas vrsto izzivov, ki nas ganejo in zavežejo, da sprejmemo nove možnosti in pripravimo nove odgovore.

Zamejitev meja

129. Ko je naš bližnji migrant, so izzivi še bolj zapleteni. [\[109\]](#) Seveda bi bilo imenitno, ko bi se lahko izognili migracijam, ki niso nujne. Ustrezna pot za to pa bi bila, da bi v državah izvora našli primerne možnosti za dostojno življenje in človeško rast, ki bi ustvarile okoliščine za celostni človekov razvoj. A dokler ni resnega tovrstnega napredka, je naša dolžnost, da spoštujemo pravico vsakega človeka do primerne kraja, kjer bi lahko zadovoljeval svoje primarne potrebe in potrebe svoje družine ter se v polnosti uresničeval kot oseba. Napore glede migrantov, ki prihajajo k nam, lahko povzamemo s štirimi glagoli: sprejemati, ščititi, spodbujati in povezovati. »Ne gre« namreč »za zniževanje programov pomoči, temveč za skupno iskanje poti do teh štirih dejavnosti pri gradnji mest in držav, ki bi bile – ob ohranjanju in upoštevanju kulturne in religiozne identitete – odprte do drugačnosti in bi jih znale vrednotiti v duhu človeškega bratstva.« [\[110\]](#)

130. To prinaša s seboj nekaj obveznosti predvsem do tistih, ki bežijo iz hudih humanitarnih kriz. Na primer: hitrejše in preprostejše izdajanje vizumov ter poenostavljene programe za posamično in skupinsko varstvo; odpiranje humanitarnih koridorjev za najranljivejše begunce; ponuditi primerno in spodobno namestitev; zagotavljati osebno varnost in dostop do življenjsko pomembnih služb; skrbeti za primerno konzularno pomoč, pravico do osebnih dokumentov, nepristransko sodno obravnavo, lažje odpiranje bančnih računov in dodeljevanje za preživetje nujne podpore; zagotavljanje svobode gibanja in pravice do dela; zaščito mladostnikov in prost dostop do redne

izobrazbe; pripravo programov za začasno varstvo ali sprejem; zagotavljanje verske svobode; spodbujanje vključevanja v družbo; pospeševanje združevanja družin in pripravljane lokalnih skupnosti na integracijske postopke. [111]

131. Za tiste, ki so prišli pred časom in so že vključeni v družbo, je pomembno uveljaviti »državlanske pravice«, ki temeljijo »na enakosti pravic in dolžnosti, po kateri uživajo vsi enake pravice. Zato si je treba prizadevati, da bi se v naših družbah utrdila zamisel o *polnem državljanstvu*, zavrgla pa diskriminatorna raba pojma *manjšina*. Ta nas navdaja z občutkom osame in manjvrednosti, ki pripravlja teren za sovražnost in nesoglasja ter nekaterim državljanom z diskriminacijo odteguje verske in družbene pravice.« [112]

132. Z izjemo različnih neodložljivih ukrepov države ne smejo iskati primernih rešitev na svojo pest, »kajti posledice odločitev enega neizogibno prizadenejo celotno mednarodno skupnost«. Zato »bodo lahko odločitve le plod skupnega dela«, [113] ki bo rodilo globalno migracijsko zakonodajo. Vsekakor je treba »sprejeti srednjeročne in dolgoročne načrte, ki presegajo zasilne rešitve. Ti bi morali po eni strani učinkovito prispevati k integraciji migrantov v državah sprejema, hkrati pa s solidarno politiko podpirati razvoj v državah izvora. Tako pomoč ne bo odvisna od različnih strategij in neprimernih ali nasprotujočih si ideoloških praks narodov, katerim je namenjena.« [114]

Vzajemno obdarovanje

133. Ljudje, ki prihajajo iz različnih življenjskih in kulturnih območij, so za nas dar, kajti »zgodbe migrantov (so) tudi zgodbe srečanj med posamezniki in med kulturami: za skupnosti in družbe, kamor prihajajo, so možnost obogatitve in celostnega človeškega razvoja za vse«. [115] Zato »predvsem mlade prosim, naj ne zapadejo v mreže tistih, ki jih hočejo postaviti nasproti drugim mladim, ki prihajajo v njihove dežele, in videti v njih nevarna bitja, nekoga, ki nima istega neodtujljivega dostojanstva kakor vsako človeško bitje«. [116]

134. Naklonjeno sprejemanje tujcev z možnostjo novega razvoja po drugi strani vključuje tudi pravico do nadaljevanja njihovega lastnega življenja. Različne kulture, ki so svoje bogastvo ustvarile v stoletjih, je treba ohranjati, da ne bi sveta osiromašili. Ob tem pa jih moramo spodbujati, da pokažejo, kaj imajo svojega v primerjavi z drugimi. Ne smemo tvegati, da bi postali žrtve kulturne skleroze. Zato »se moramo pogovarjati, odkrivati bogastvo vsakogar, ceniti, kar nas združuje, in ob spoštovanju razlik videti možnost za rast. Potreben je potrpežljiv in zaupen dialog, da bi posamezniki, družine in skupnosti lahko posredovali vrednote lastne kulture in sprejemali dobro, ki prihaja iz izkušenj drugega.« [117]

135. Naj povzamem primere, ki sem jih omenil pred časom: latinska kultura je »kvas vrednot in možnosti, ki lahko naredi veliko dobrega Združenim državam (...). Množično priseljevanje na koncu vedno zaznamuje in preoblikuje kulturo nekega kraja. (...) V Argentini je močno italijansko

priseljvanje zaznamovalo kulturo družbe in v kulturnem slogu Buenos Airesa je zelo opazna navzočnost kakšnih dvesto tisoč Judov. Priseljenci so, če jim pomagamo pri integraciji, blagoslov, bogastvo in novo darilo, ki družbo spodbuja k rasti.« [118]

136. V zvezi s tem sva z velikim imamom Ahmadom Al-Tayyebom spomnila, da »so odnosi med Zahodom in Vzhodom zagotovo medsebojna potreba, ki je ni mogoče nadomestiti s čim drugim niti zanemariti. Oba namreč lahko z medsebojnim pogovorom in izmenjavo kulturnih dobrin bogatita civilizacijo drug drugega. Zahod lahko v civilizaciji Vzhoda najde zdravilo za nekatere svoje duhovne in verske tegobe, ki jih je povzročila vladavina materializma. Vzhod pa bi mogel najti v civilizaciji Zahoda veliko tega, kar bi mu pomagalo, da bi se rešil slabosti, delitev, spopadov ter znanstvenega, tehničnega in kulturnega nazadovanja. Pomembno se je osrediniti na verske, kulturne in zgodovinske razločke, ki so bistvena sestavina za delovanje osebnosti, kulture in vzhodne civilizacije. Prav tako pomembno je utrjevanje splošnih in skupnih človekovih pravic, da bi ob izogibanju uporabe dvojnih meril na Vzhodu in Zahodu prispevali k zagotavljanju dostojnega življenja vseh ljudi.« [119]

Plodna izmenjava

137. Vzajemna pomoč med državami vsekakor koristi vsem. Država, ki napreduje na temelju lastne izvirne kulturne podlage, je zaklad za vse človeštvo. Nujno je utrjevanje zavesti, da se bomo danes rešili vsi ali pa se ne bo rešil nihče. Revščina, propadanje, trpljenje na enem koncu sveta so tiho gojišče težav, ki nazadnje zadenejo ves planet. Če nas skrbi izumiranje nekaterih vrst, bi nas morala še bolj mučiti misel, da smo vsepovsod priče ljudem in ljudstvom, ki ne razvijajo svojih danosti in njihove lepote zaradi revščine ali drugih strukturnih omejitev. To bo namreč osiromašilo vse nas.

138. Tega smo se sicer vedno zavedali, danes pa se – zaradi globalizacije vsestransko povezanega sveta – zavedamo še toliko bolj. Potrebujemo pravni, politični in ekonomski svetovni red, ki »bi spodbujal in usmerjal mednarodno sodelovanje k solidarnemu razvoju vseh narodov«. [120] To bo končno koristilo celotnemu planetu, saj mora na »pomoč pri razvoju revnih držav gledati kot na resnično orodje za ustvarjanje bogastva za vse«. [121] S stališča celostnega razvoja pričakujemo, da se »tudi revnejšim narodom dodeli učinkovitejši glas pri skupnih odločitvah« [122] in da se jim omogočijo takšne oblike sodelovanja, »ki lahko privedejo do mednarodnega trga držav, ki jih pestita revščina in nerazvitost«. [123]

Zastonjskost, ki sprejema

139. Te trditve nikakor nočem zožiti na nobeno obliko utilitarizma. Zastonjskost obstaja. Je sposobnost, ki nekatere stvari počne zgolj zato, ker so same po sebi dobre, ne da bi zaradi tega imela kakršnokoli ugodnost, ne da bi v zameno karkoli pričakovala. To nam omogoča, da sprejmemo tujca, četudi nam v tistem trenutku ne prinaša otipljive koristi. In vendar so nekatere

države pripravljene sprejeti samo znanstvenike in vlagatelje.

140. Kdor ne živi v duhu bratske zastonjskosti, spreminja svoje življenje v mučno trgovino, ki to, kar da, vedno primerja s tem, kar dobi v zameno. Bog pa daje zastonj do te mere, da pomaga celo tistim, ki niso verni, in »daje svojemu soncu, da vzhaja nad hudobnimi in dobrimi« (Mt 5,45). Zato Jezus priporoča: »Kadar pa ti daješ miloščino, naj ne ve tvoja levica, kaj dela tvoja desnica. Tako bo tvoja miloščina na skrivnem, in tvoj Oče, ki vidi na skrivnem, ti bo povrnil« (Mt 6,3-4). Življenje smo prejeli v dar, nič nismo plačali zanj. Vsi torej lahko damo, ne da bi pričakovali karkoli; delamo dobro, ne da bi od človeka, ki mu pomagamo, zahtevali enako. Prav to je Jezus svetoval svojim učencem: »Zastonj ste prejeli, zastonj dajajte« (Mt 10,8).

141. Pravo vrednost različnih držav merimo po tej sposobnosti, da ne mislijo samo kot dežela, temveč tudi kot človeška družina. To se kaže zlasti v težavnih obdobjih. Zaprti nacionalizmi vsekakor dokazujejo to nesposobnost zastonjskega ravnanja. Zmotno mislijo, da se lahko razvijajo na pogorišču drugih in da bodo z zapiranjem pred drugimi bolj zaščiteni. Na priseljenca gledajo kot na samozvanca, ki ničesar ne prinaša. To vodi k naivnemu mišljenju, da so reveži nevarni in nekoristni, močni pa da so velikodušni dobrotniki. V prihodnost vodi le tista socialna in politična omika, ki razume pomen zastonjskega sprejemanja.

Krajevno in svetovno

142. Naj spomnim: »Napetost nastaja tudi med globaliziranjem in lokaliziranjem. Paziti moramo na svetovno razsežnost, da ne bi padli v vsakdanjo majhnost. Hkrati ni primerno, da bi izgubili izpred oči to, kar je povezano s krajem in nam pomaga z obema nogama stati na tleh stvarnosti. Če so poli med seboj povezani, preprečujejo, da bi padli v eno od obeh skrajnosti. Ena skrajnost je, da državljani živijo v abstraktnem in globaliziranem univerzalizmu Druga skrajnost je, da postanejo folklorističen muzej na kraj navezanih puščavnikov, ki so obsojeni, da vedno ponavljajo iste reči, nezmožni, da bi jih pritegnila novost in da bi občudovali lepoto, ki jo Bog deli onkraj njihovih meja.« [124] Gledati je treba globalno, kar nas osvobaja domačijske ozkosrčnosti. Ko dom ni več družina, temveč ograja, celica, nas globalno osvobaja, saj spominja na končni dom, ki se bliža polnosti. Hkrati pa je treba iskreno sprejeti lokalno razsežnost, saj ima nekaj, česar globalno nima: vlogo kvasa, bogatenja, spodbujanja k pripravljenosti na subsidiarnost. Zato sta svetovno bratstvo in družbeno prijateljstvo v vsaki družbi neločljiva in sobivajoča pola. Njuno ločevanje vodi v škodljivo iznakaženost in razdvojenost.

Pridih krajevnega

143. Rešitev ni v odprtosti, ki se odpoveduje lastnemu zakladu. Kakor se namreč ni mogoče pogovarjati z drugim brez svoje identitete, tudi ni mogoča odprtost med narodi, če pri tem ne izhajamo iz ljubezni do zemlje, naroda in kulturnega bogastva. Ne morem se srečati z drugim, če nimam tal, na katerih stojim in sem vanje zakoreninjen. Kajti le na tej osnovi lahko sprejemam

bližnjikov dar in mu podarim kaj pristnega. Drugačnega je mogoče sprejeti in priznati vrednost njegovega izvirnega prispevka le, če sem sam trdno povezan s svojim ljudstvom in svojo kulturo. Vsakdo posebej ljubi lastno deželo in odgovorno skrbi zanjo ter se trudi za lastno državo, prav tako, kot mora vsakdo ljubiti in skrbeti tudi za lasten dom, da se ne zruši, ker tega pač ne bodo naredili sosede. Tudi blaginja svetá zahteva, da vsakdo varuje in ljubi lastno deželo. V nasprotnem primeru bodo posledice nesreče ene države vplivale na ves planet. To je utemeljeno na pozitivnem pomenu pravice do lastnine: kar imam, bom tako varoval in obdeloval, da bo lahko prispevalo k blaginji vseh.

144. Poleg tega potrebujemo zdravo in bogato izmenjavo. Življenjska izkušnja določenega kraja in določene kulture je temelj, ki nas usposablja za tehtanje različnih pogledov. Kdor takšnih izkušenj nima, si jih zlahka ne more pridobiti. Človeštvo ne sme postati enovita, poenotena in popredalčkana domena ene same prevladujoče kulture, ki bo na koncu izgubila barve mnogoploščka (poliedra) in postala zoprna. Gre za skušnjava, ki jo poznamo iz starozavezne pripovedi o babilonskem stolpu. Zidanje stolpa, ki naj bi segal do neba, ni šlo v korak z enotnostjo med različnimi narodi, da bi se lahko sporazumevali v skladu s svojo drugačnostjo. Nasprotno, šlo je za zmoten, iz ponosa in človeškega pretiravanja porojen poskus za vzpostavitev enotnosti, ki je bila v nasprotju s tistim Božjim načrtom, ki ga je v svoji previdnosti določil za narode (prim. 1 Mz, 11,1-9).

145. Obstaja lažna odprtost do vsega človeštva, ki je plod plitke površnosti tistega, ki se ni sposoben popolnoma ukoreniniti v lastno domovino, ali onega, ki nosi s seboj nerazrešeno zamero do svojega naroda. V vsakem primeru »moramo vedno razširjati pogled, da bi spoznali večjo dobrino, ki nam vsem koristi. To je seveda treba storiti brez bega ali izkoreninjenja. Potrebno je poganjati korenine globlje v rodovitno zemljo in zgodovino svojega kraja, ki je Božji dar. Človek dela v malem, s tem, kar je v njegovi bližini, vendar z razširjenim pogledom. (...) To ni niti globalnost, ki uničuje, niti partikularnost, ki je nerodovitna,« [125] je mnogoplošček, kjer je – medtem ko ima vsaka plošča svojo vrednost, »celota več kakor del in je tudi več kakor njihov seštevek«. [126]

Vesoljno obzorje

146. Obstajajo lokalistični narcisizmi, ki ne izražajo zdrave ljubezni do lastnega naroda ne do lastne kulture. V sebi skrivajo utesnjene duha, ki – zaradi negotovosti in strahu pred drugim – raje zidajo obrambne zidove, da bi se zavarovali. Vendar ne moremo biti lokalni v pravem pomenu besede, če ne premoremo iskrene in prisrčne odprtosti do vesolja, če nas ne izziva, kar se dogaja drugje, če se ne pustimo bogatiti z drugimi kulturami in če se ne solidariziramo s tragičnimi dogodki drugih narodov. Takšen lokalizem se obsedeno oklepa maloštevilnih idej, običajev in varnosti, saj ni sposoben ceniti številnih možnosti in lepot, ki jih ponuja svet, in je zato oropan pristne in radodarne solidarnosti. Lokalno življenje tako ni več zares odprto, saj ne dovoli, da bi ga drugi dopolnjevali; omejuje se z lastnimi možnostmi razvoja, postaja togo in zboleva. V resnici je

namreč vsaka zdrava kultura odprta in prijetna, saj »kultura brez univerzalnih vrednot ni prava kultura«. [127]

147. Ugotavljamo: če človek ni odprtega uma in srca, ni sposoben razlagati stvarnosti, v kateri živi. Brez odnosa in primerjanja z drugačnim človekom se je težko jasno in polno zavedati samega sebe in svoje dežele. Kajti druge kulture niso sovražnice, pred katerimi bi se morali braniti, temveč so različni odsevi neizčrpnega bogastva človeškega življenja. Če gledamo nase s stališča drugega, ki je drugačen od nas, lahko bolje spoznamo posebnosti lastne osebe in lastne kulture: bogastvo, možnosti in meje. Izkušnjo, ki si jo pridobimo v določenem kraju, je treba razvijati »v nasprotju« in »uglašenosti« z izkušnjami tistih, ki živijo v različnih kulturnih obnebjih. [128]

148. Zdrava odprtost v resnici ni nikoli v nasprotju z istovetnostjo. Ko se namreč živa kultura bogati s prvinami različnega izvora, tega ne počne s kopiranjem ali čistim ponavljanjem, temveč si novosti privzema po svoje. To spodbuja nastanek nove sinteze, ki na koncu koristi vsem, ker kultura, ki takšno izmenjavo sproži, z njo tudi sama nekaj pridobi. Zato sem spodbujal izvorna ljudstva, naj varujejo korenine in prvinske kulture svojih prednikov. Jasno sem želel povedati: »Moj namen ni predlagati popolnoma zaprtega domorodstva, nezgodovinskega, statičnega, ki zavrača vsakršno obliko mešanja.« (...) »Kulturna istovetnost sama je« namreč »zakoreninjena in se bogati v dialogu z drugačnimi in pristno ohranjanje ni osamitev, ki siromaši.« [129] Svet raste in se polni z novo lepoto zaradi postopne sinteze, ki se plete med odprtimi kulturami, brez vsakega kulturnega polaščanja.

149. Da bi spodbudili zdravo ravnotežje med ljubeznijo do domovine in prijaznim sodelovanjem z vsem človeštvom, velja spomniti, da svetovna družba ni seštevek različnih držav. Je prej sožitje samo, ki obstaja med njimi, je vzajemna vključitev, ki izhaja iz vnaprejšnjega spoštovanja do vsake posamezne skupine. Takšnemu spletu vesoljnega občestvovanja se pridruži vsaka človeška skupina in v njej najde lastno lepoto. Vsak človek torej, ki raste v določenem okolju, ve, da pripada večji družini, brez katere ni polnega razumevanja samega sebe.

150. To spoznanje konec koncev od nas zahteva, da z veseljem sprejmemo dejstvo, kako nobeno ljudstvo, nobena kultura ali oseba ne more sama od sebe doseči vsega. Drugi so bistvena sestavina za oblikovanje polnega življenja. Zavest o lastnih mejah in nepopolnosti postaja, daleč od tega, da bi ogrožala, ključ za sanje in delo o skupnem načrtu. Kajti »človek je omejeno bitje, ki nima meja«. [130]

Iz lastne pokrajine

151. Zaradi regionalne izmenjave, začeni pri najslabotnejših državah, ki se odpirajo svetu, je mogoče, da univerzalizem ne bo razkrojil drobnih posebnosti. Primerna in pristna odprtost do sveta predvideva, da smo se sposobni odpreti sosedu v družini narodov. Kulturno, gospodarsko in politično povezovanje z okoliškimi narodi bi moral spremljati vzgojni proces, ki bi širil vrednoto

ljubezni do soseda, prvo in nepogrešljivo vajo za zdravo univerzalno povezovanje.

152. V nekaterih vaških okoljih še vedno živi duh »sosedstva«, kjer vsakdo samodejno čuti dolžnost, da spremlja soseda in mu pomaga. V teh krajih, ki ohranjajo občestvene vrednote, smo priča zastonjskim, solidarnim in vzajemnim odnosom, izhajajočim iz krajevnega čuta za »mi«.

[131] Želel bi si, da bi bile tudi sosednje države sposobne živeti v duhu prisrčne in ustvarjale bližine med narodi. Toda individualistično gledanje se prenaša tudi na meddržavne odnose. Tveganje, da bi živeli v slogu samoobrambe enih proti drugim, da bi v drugih videli tekmece ali nevarne sovražnike, se prenaša na odnose med narodi nekega območja. Morda so nas v tem strahu in tem nezaupanju vzgojili.

153. Nekatero države in velika podjetja imajo od te izolacije korist, zato se želijo pogajati z vsako državo posebej. Drugače je pri majhnih in revnih državah. Tem se ponuja možnost za sklepanje območnih sporazumov s sosedi, ki jim omogočajo, da nastopajo skupaj in se tako izogibajo, da bi postale obrobni člani, odvisni od velikih sil. Danes ne more nobena izolirana nacionalna država zagotoviti skupne blaginje za svoje prebivalce.

Peto poglavje

BOLJŠA POLITIKA

154. Da bi omogočili razvoj svetovne skupnosti, sposobne uresničiti bratstvo, v katerem bi vladalo družbeno prijateljstvo vseh ljudstev in narodov, potrebujemo boljše politiko v službi resnične skupne blaginje. Žal si današnja politika pogosto privzema oblike, ki ovirajo potovanje proti drugačnemu svetu.

Populizmi in liberalizmi

155. Zaničevanje slabotnih se lahko skriva v populistične oblike, ki jih demagoško izkoriščajo za svoje namene, ali v liberalne oblike v službi gospodarskih koristi mogočih. V obeh primerih si težko predstavljamo, da bi delovali v dobro odprtega sveta, v katerem naj bi bilo prostora za vse, tudi najslabotnejše, in bi spoštovali različne kulture.

Priljubljen ali všečen

156. Izraza »populizem« in »populist« sta v zadnjih letih preplavila sredstva obveščanja in jezik sploh. Tako izgubljata vrednost, ki bi jo morala imeti, saj postajata ena izmed skrajnosti razdeljene družbe. Prišlo je tako daleč, da se od nas zahteva, da bi morali vse ljudi, skupine, družbe in vlade deliti na »populiste« ali »nepopuliste«. Poslej se ni mogoče več izražati o nobeni stvari, ne da bi jo

skušali nategniti na eno od teh dveh kopit, jo krivično diskreditirati ali pa pretirano hvaliti.

157. Zahteva, da je treba vzeti populizem za ključ pri razumevanju družbene resničnosti, vsebuje še drugo slabost: dejstvo, da podcenjuje pojem ljudstva. Poskus, da bi iz jezika izgnali takšno kategorijo, bi lahko prispeval k odpravi same besede »demokracija« (»oblast ljudstva«). Vendar je pojem »ljudstvo« nujen, če hočemo poudariti, da je družba več kot goli seštevek posameznikov. Dejansko poznamo družbene pojave, ki ustvarjajo večine. To so mega tendence in skupinska hotenja. Nadalje lahko mislimo na skupne cilje, če presegamo razločke, da bi uresničili skupni načrt. Konec koncev je zelo težko načrtovati kaj velikega in dolgoročnega, če ne postane skupni (kolektivni) sen. Vse to izražata samostalnik »ljudstvo« in pridevnik »ljudski«. Če ju ne bi vključili – s prepričljivo kritiko demagogije vred – bi se odpovedali temeljnemu vidiku družbene stvarnosti.

158. Obstaja namreč nesporazum: »Ljudstvo ni logična niti mistična kategorija – če ga razumemo v smislu, da naj bi bilo vse, kar ljudstvo počne, dobro, ali v smislu, da je angelska kategorija. Nikakor ne! Je mitska kategorija (...). Ko razlagaš, kaj je ljudstvo, se opiraš na logične kategorije, ker moraš to razložiti: seveda! Vendar tako ne razložiš, kaj pomeni čut pripadnosti nekemu ljudstvu. Beseda ljudstvo vsebuje nekaj več, česar ni mogoče logično razložiti. Biti del ljudstva pomeni imeti skupno identiteto, stvano iz družbenih in kulturnih vezi. To pa ni nekaj samodejnega, nasprotno; je počasno, naporno izvajanje ... skupnega načrta.« [\[132\]](#)

159. Nekateri ljudski voditelji (*leader*) so sposobni razlagati čutenje ljudstva, njegovo kulturno razgibanost in velika hotenja določene družbe. Služba, ki jo opravljajo s povezovanjem in vodenjem, je lahko temelj za dolgotrajen načrt preobrazbe in rasti. Taki voditelji so zaradi rasti skupne blaginje pripravljeni tudi odstopiti in prepustiti prostor drugim. Vendar se to kaj lahko izrodi v nezdrav populizem, ko se komu posreči doseči soglasje, z namenom, da bi politično izkoristil ljudsko kulturo pod kakršno koli zastavo za lastno korist in trajno oblast. Drugič skuša doseči priljubljenost tako, da pri nekaterih skupinah prebivalstva podpihuje najnižje in najsebičnejše nagibe. To se še zaostri, če pelje v surovo ali milejšo podreditev ustanov in zakonitosti.

160. Zaprte populistične skupine maličijo besedo »ljudstvo«, kajti to, o čemer govorijo, ni pravo ljudstvo. »Ljudstvo« je namreč odprta kategorija. Živo, razgibano ljudstvo s prihodnostjo je vedno odprto za nova povezovanja, saj sprejema vse, kar je različno. Tega ne počne tako, da bi zanikalo samo sebe, temveč s pripravljenostjo na spodbude in razprave, ki bi ga razširile, da bi se ob drugih bogatilo in razvijalo.

161. Drugi bolesten izraz ljudske oblasti je iskanje takojšnje koristi. S sprejemanjem ljudskih zahtev si želi voditelj zagotoviti glasove in podporo, a brez trdega in vztrajnega prizadevanja, ki bi ljudem ponujalo vire za njihov razvoj, da bi se z delom in ustvarjalnostjo lahko preživljali sami. V tem smislu sem jasno zatrdil: »Povsem tuje mi je, da bi predlagal neodgovoren populizem.« [\[133\]](#) Premagovanje neenakosti po eni strani zahteva razvoj gospodarstva, ki prinaša dobiček vsaki pokrajini in tako zagotavlja vzdržno enakost. [\[134\]](#) Po drugi strani pa je »projekte pomoči, ki se

soočajo z nekaterimi nujnimi zahtevami, treba imeti samo za začasne ukrepe«. [135]

162. Vélika tema je delo. To je resnično popularno. Ljudem je blizu, ker pospešuje blaginjo in vsem zagotavlja, da semena – sposobnosti, pobude, sile, ki jih je Bog položil v vsakega človeka – vzklijejo. To je najboljša pomoč za vsakega reveža, najboljša pot za doseg dostojnega bivanja. Zato vztrajam pri dejstvu, »da bi morala biti denarna pomoč revežem vedno začasna rešitev za najnujnejše potrebe. Pravi cilj bi moral vedno biti, kako jim z delom omogočiti človeka vredno življenje.« [136] Tudi če se spremenijo oblike proizvodnje, si je politika dolžna prizadevati, da bo družbena ureditev vsakemu človeku omogočila takšno zaposlitev, da bo lahko z njo prispeval v skladu z lastnimi sposobnostmi in pobudami. Kajti »ni hujše revščine od tiste, ki nas oropa dela in dostojanstva dela«. [137] V res napredni družbi je delo neodtujljiva razsežnost družbenega življenja, saj ni le način, kako si človek služi kruh, temveč tudi sredstvo za osebno rast, za utrditev zdravih odnosov, za uveljavljanje samega sebe, za delitev darov, za občutek soodgovornosti pri izboljševanju sveta in, konec koncev, za človeka vredno življenje.

Vrednote in meje liberalnih pogledov

163. Kategorijo ljudstva, ki ji je lastno pozitivno vrednotenje družbenih in kulturnih vezi, navadno odklanjajo liberalni individualistični pogledi, po katerih je družba goli seštevek med seboj sobivajočih interesov. Govorijo o spoštovanju svobode, vendar brez podlage v skupni zgodbi. V določenih okoljih pogosto obtožujejo populizma tiste, ki branijo pravice najšibkejših v družbi. Za zagovornike takih stališč je kategorija ljudstva mitizacija nečesa, česar v družbi ni. Toda tu se ustvarja nepotrebna polarizacija. Niti kategorija ljudstva niti kategorija bližnjega nista čisti mitični ali romantični kategoriji, ki bi ju morale družbena organizacija, znanost in ustanove civilne družbe izključevati ali omalovaževati. [138]

164. Ljubezen povezuje obe razsežnosti – mitsko in institucionalno –, ker vključuje učinkovito preobrazbo zgodovine. Ta pa zahteva, da je treba zajeti vse: ustanove, pravo, tehniko, izkušnje, prispevke strokovnjakov, znanstvene analize, upravne postopke in tako naprej. Kajti »zasebnega življenja dejansko ni, če ga ne ščiti javni red. Brez intimnosti, ki je ne varuje zakonitost, brez miru, utemeljenega na zakonu in moči, ter brez najosnovnejše blaginje, ki jo zagotavljajo delo, trgovinska menjava, socialna pravičnost in politično državljanstvo, ni toplega domačega ognjišča.« [139]

165. Resnična ljubezen je sposobna vse to vključiti v svoj angažma. In če se mora izkazati v neposrednem srečanju, je prav tako zmožna – po različnih virih, ki jih urejena, svobodna in ustvarjalna družba premore – priti tudi do oddaljenega in celo namerno spregledanega brata ali sestre. V posebnem primeru je tudi usmiljeni Samarijan potreboval gostišče, ki mu je pomagalo iz zagate, iz katere se sam v tistem trenutku ni mogel rešiti. Ljubezen do bližnjega je stvarna in ne spregleda ničesar, kar je nujno za ukrepanje v zadevi, da bo v korist potrebnim. Po drugi strani pa imamo včasih leve ideologije ali družbene doktrine individualističnih navad in neučinkovitih

postopkov, ki se dotaknejo le redkih. Medtem pa je množica zapuščenih odvisna od morebitne dobre volje nekaterih. To dokazuje, da po eni strani nujno potrebujemo krepitev bratske duhovnosti, hkrati pa tudi učinkovitejšo svetovno organizacijo, če hočemo rešiti žgoče težave zapuščenih, ki v revnih državah trpijo in umirajo. To po svoje pomeni, da ni ene same mogoče poti, ene same sprejemljive metodologije, enega ekonomskega zavetja, za katero bi se lahko odločili, in kaže, da lahko tudi najbolj dosledna znanost predlaga različne poti.

166. To bi utegnilo imeti kaj majhno težo, če izgubimo sposobnost za prepoznavanje potrebe po spreminjanju človeških src, navad in življenjskega sloga. Do tega pride, ko politična propaganda, mediji in »krojači« javnega mnenja vztrajajo pri podžiganju individualistične in naivne kulture, ekonomski interesi brez pravil in organizacije družbe pa so v službi tistih, ki imajo že preveč oblasti. Zato moja kritika tehnokratskega vzorca ne pomeni le tega, da smo lahko varni samo ob nadzorovanju njihovih izpadov, kajti večje nevarnosti ne predstavlja stvar, gmotna resničnost, organizacija, temveč, kako vse to ljudje uporabljajo. Vprašanje je človeška krhkost, človeška nagnjenost k sebičnosti, ki je sestavi del tega, kar krščansko izročilo imenuje »poželenje«: nagnjenje človeškega bitja k zapiranju v imanenco lastnega jaza, lastne skupine, lastne bedne koristi. Ta pohlep ni napaka naše dobe. Obstaja, odkar je človek človek, in se z lahkoto spreminja ter skozi stoletja kaže v različnih podobah, saj uporablja orodja, ki mu jih ponuja zgodovinski trenutek. Vendar mu je z Božjo pomočjo mogoče gospodovati.

167. Zavzeta vzgoja, razvoj solidarnostnih navad, sposobnost celovitega pogleda na življenje, duhovna poglobljenost so nujni dejavniki za kakovostnejše človeške odnose. Zaradi njih bo družba sama ukrepala ob lastnih krivicah, odklonih, ob zlorabah ekonomskih, tehnoloških, političnih in medijskih oblasti. Obstajajo liberalni pogledi, ki spregledujejo ta dejavnik človeške krhkosti in si predstavljajo, da svet sledi določenemu redu, ki je sam po sebi sposoben zagotoviti prihodnost in rešitev vseh vprašanj.

168. Sam trg ne more rešiti vsega, čeprav nas hočejo včasih prepričati, da bi verjeli v to dogmo neoliberalne vere. Gre za ubožno, kar naprej ponavljajočo se misel, ki vedno ponuja iste recepte, pa naj bodo izzivi takšni ali drugačni. Neoliberalizem tako ali drugače ponavlja samega sebe. Pri tem se zateka k magični teoriji »prelivanja« ali »kapljanja« – ne da bi jo imenoval – kot edini poti za rešitev družbenih vprašanj. Ljudje pa ne opazijo, da domnevno prelivanje ne reši neenakosti, ki je vir novih oblik nasilja, ki ogrožajo družbo. Po eni strani je nujna dejavna gospodarska politika, usmerjena v gospodarstvo, »ki pospešuje proizvodno raznolikost in podjetniško ustvarjalnost«, [140] da bi bilo mogoče število delovnih mest povečevati, namesto krčiti. Finančne špekulacije, katerih glavni namen je lahek zaslužek, še naprej vodijo v propad. Po drugi strani pa »brez notranje solidarnosti in vzajemnega zaupanja trg ne more v polnosti opravljati svoje gospodarske dejavnosti. Danes se je prav to zaupanje izgubilo.« [141] Konec zgodbe ni bil takšen, dogmatični recepti prevladujoče ekonomske teorije pa so dokazali, da niso nezmotljivi. Krhkost svetovnih sistemov nas je ob pandemiji opozorila, da ni mogoče vsega rešiti s svobodo trga in da bomo poleg rehabilitacije zdrave politike, ki ne bo podvržena finančnemu diktatu, »moralo človeško

dostojanstvo zopet postaviti v središče ter na tem stebru zgraditi drugačne družbene strukture, ki jih potrebujemo«. [142]

169. Zdi se, da na primer v nekaterih zaprtih in enobarvnih economicističnih predstavah ni prostora za ljudska gibanja, ki povezujejo nezaposlene, prekarne in še druge delavce, ki jih je težko porazdeliti po ustaljenih predalih. V resnici pa prav ti uvajajo številne oblike ljudskega gospodarstva in proizvodnje po malih skupinah. Potrebno bi bilo misliti, kako zastaviti takšno socialno, politično in ekonomsko soudeležbo, »ki bi vključevala ljudska gibanja in okrepila krajevne, narodne in mednarodne oblasti s tokovi moralne energije, ki izvirajo iz pritegnitve odrinjenih k oblikovanju naše skupne usode«. Hkrati je treba poskrbeti, »da bodo ta gibanja, te izkušnje solidarnosti, ki rastejo od spodaj, – tako rekoč iz osrčja planeta – prišle na dan, se povezale, uskladile in med seboj bogatile«. [143] To seveda ne bo prizadelo njihovega značilnega sloga, ker so »sejalci sprememb, pobudniki procesa, v katerem se povezuje na milijone malih in velikih dejanj, med seboj ustvarjalno utečenih kot pesem«. [144] V tem smislu so »družbeni poeti«, ki po svoje delajo, predlagajo, spodbujajo in osvobajajo. Z njimi je mogoč celosten človeški razvoj, ki zahteva, naj presežemo »tisto zamisel socialne politike, zastavljene v *korist revnih*, a nikoli z *njimi*, nikoli *njihove* in še manj z načrtom, ki bi povezoval narode«. [145] Čeprav so neugodni, čeprav jih nekateri »misleci« ne znajo popredalčkati, je treba pogumno priznati, da brez njih »demokracija usiha, postaja nominalizem, formalizem, izgublja ugled, se ne udejanja, saj pušča pred vrati ljudstvo v njegovem vsakdanjem boju za dostojanstvo, za izpolnitev svoje usode«. [146]

Mednarodna oblast

170. Dovolim si ponoviti: »Finančna kriza med letoma 2007 in 2008 je bila priložnost za razvoj novega gospodarstva, ki bi bolj spoštovalo etična načela ter novo pravno ureditev špekulativne finančne dejavnosti in navideznega bogastva. Vendar ni bilo odziva, ki bi vodil k presoji zastarelih meril, zato ta še naprej vladajo svetu.« [147] Nasprotno, zdi se, da so bile dejanske strategije, ki so se postopoma razvile na svetu, osredinjene na več individualizma in manj povezovanja, na več svobode za velike bogataše, ki vedno najdejo stranski izhod.

171. Rad bi vztrajal pri dejstvu: »Dati vsakemu, kar je njegovega, po klasični opredelitvi pravičnosti pomeni, da se noben posameznik niti človeška skupina ne sme imeti za tako vsemogočno, da bi odtegovala dostojanstvo in pravice drugim posameznikom ali družbenim skupinam. Dejanska porazdelitev oblasti – politične, ekonomske, vojaške, tehnološke in tako naprej – med veliko različnih nosilcev ter vzpostavitev pravnega sistema za urejanje pravic in interesov omogoča omejevanje moči. Danes poznamo na svetovni ravni številne navidezne pravice in hkrati široka nezaščitena področja, ki so žrtve vedno slabšega vladanja.« [148]

172. Enaindvajseto stoletje, »ki se oklepa upravljanja, značilnega za pretekla obdobja, sodeluje tudi pri izgubljanju moči nacionalnih držav predvsem zato, ker gospodarsko-denarna razsežnost s transnacionalnimi značilnostmi teži k prevladi nad politiko. V tem okviru postaja nujen razvoj

močnejših in učinkoviteje organiziranih mednarodnih ustanov, ki bi lahko nepristransko odločale na podlagi sporazumov med nacionalnimi vladami in imele pravico do izrekanja kazni.« [149] Ko govorimo o možnosti vsaj neke vrste svetovne avtoritete, ki bi jo usklajevalo pravo, [150] to ni nujno osebna avtoriteta. Vendar bi bilo dobro vsaj predvideti ustanovitev učinkovitejših svetovnih organizacij, ki bi s primerno avtoriteto zagotavljale skupno svetovno blaginjo, odpravo lakote in revščine ter obrambo temeljnih človekovih pravic.

173. V tem smislu pripominjam, da nujno potrebujemo reformo »Organizacije Združenih narodov« ter »sistema mednarodnega gospodarstva in bančništva, da bi se lahko uresničil načrt družine narodov«. [151] To brez dvoma zahteva natančne pravne omejitve, s katerimi bi se izognili očitkom, da gre le za pritegnitev nekaterih držav, hkrati pa za preprečevanje kulturnih zahtev ali za omejevanje bistvenih svoboščin najšibkejših narodov zaradi ideoloških razlik. »Mednarodna skupnost je« namreč »pravna skupnost, utemeljena na samostojnosti vsake države članice, brez podrejenosti, ki bi ji odrekala ali omejevala neodvisnost.« [152] Toda na »naloge Združenih narodov od izhodišč v preambuli in od prvih členov njihove Ustanovne listine naprej lahko gledamo v luči razvoja in pospeševanja vladavine prava, saj vemo, da je pravičnost nujni pripomoček za uresničevanje zamisli vesoljnega bratstva. (...) Zagotoviti je treba nesporno prvenstvo prava in neutrudna pogajanja, mediacijo in arbitražo, kakor to predlaga Ustanovna listina Združenih narodov, ki je temeljna pravna norma.« [153] Izogniti se je treba temu, da bi bila tej Organizaciji odvzeta legitimnost, saj se je treba njenih težav in pomanjkljivosti lotevati in jih reševati le soglasno.

174. Za svobodno opredelitev in svetovno uveljavitev nekaterih bistvenih skupnih ciljev in predpisov sta potrebna pogum in velikodušnost. Da bi to resnično pomagalo, je potrebno takšno »spoštovanje podpisanih sporazumov (pacta sunt servanda)«, [154] ki se izogiba skušnjavi, »da rajši stavimo na pravico močnejšega kakor na moč pravice.« [155] To zahteva okrepitev »normativnih sredstev za mirno reševanje sporov, da bodo okrepila svoj domet in obveznost«. [156] Med takšnimi normativnimi orodji naj imajo prednost večstranski meddržavni sporazumi, saj bolje od dvostranskih zagotavljajo skrb za skupno dobro, ki je resnično občečloveška, in za varovanje najšibkejših držav.

175. Bogu hvala, da številna združenja in organizacije civilne družbe pomagajo blažiti slabosti mednarodne skupnosti: njene hibe pri urejanju zapletenih razmer, njeno premalo pozornost do temeljnih človekovih pravic in izjemno kritičnih razmer v nekaterih skupinah. Tako se v resnici uveljavlja načelo subsidiarnosti, ki zagotavlja udeležbo in delovanje skupnosti in organizacij na nižji ravni, ki dopolnjujejo delovanje države. Velikokrat opravijo hvalevredno delo v korist skupne blaginje. Nekateri njihovi člani pa so pravi junaki, ki izpričujejo, kolikšne lepote je še sposobna naša človečnost.

Socialna in politična ljubezen

176. Za marsikoga je danes politika grda beseda. In ne moremo prezreti, da so za tem prepričanjem pogosto napake, korupcija, neučinkovitost nekaterih politikov. K temu je treba prišteti načrte, ki ciljajo na to, da bi jo oslabili, nadomestili z gospodarstvom ali si jo podredili s kakšno ideologijo. Pa vendar: mar svet lahko deluje brez politike? Mar lahko brez dobre politike najde uspešno pot k vesoljnemu bratstvu in socialnemu miru? [\[157\]](#)

Politika, kakršno potrebujemo

177. Poudariti moram, da se »politika (...) ne sme podrežati gospodarstvu, to pa ne načelom in vzorcem gole učinkovitosti in tehnokracije«. [\[158\]](#) Čeprav je treba zavrniti zlorabo moči, korupcijo, pomanjkljivo spoštovanje zakonov in neučinkovitost, »ni mogoče upravičiti delovanja gospodarstva brez politike, saj ne bi bila zmožna pridobiti neke druge logike za obvladovanje različnih vidikov sedanje krize«. [\[159\]](#) Nasprotno! »Potrebujemo politiko, ki misli daljnovidno, se osredinja na nov celosten pristop in v interdisciplinarnem pogovoru pretresa različne vidike krize.« [\[160\]](#) Mislim na zdravo politiko, »ki je sposobna prenoviti ustanove, jih usklajevati in bogatiti z dobro prakso, ki bo omogočila preseganje pritiskov in pokvarjene lenobnosti«. [\[161\]](#) Tega od gospodarstva ne moremo zahtevati, prav tako ne smemo sprejeti, da bi ekonomija prevzela dejansko državno oblast.

178. Spričo takšnih oblik bedne in v takojšnjo korist zagledane politike navajam: »Politična modrost se pokaže, ko v težkih trenutkih ukrepa v skladu s pomembnimi načeli in pri tem misli na dolgoročno skupno dobro. Politična oblast to dolžnost le s težavo sprejema v program državnega načrta.« [\[162\]](#) To je še en skupen projekt za sedanje in prihodnje človeštvo. Misel na prihodnje rodove ne prinaša volilnih glasov, vendar jo zahteva pristna pravičnost, kajti – tako so zapisali portugalski škofje – zemlja »je posojilo, ki ga prejme vsak rod in ga mora izročiti naslednjemu rodu«. [\[163\]](#)

179. Svetovna družba kaže hude strukturalne hibe, ki jih ni mogoče odpraviti s krpanjem ali s hitrimi, priložnostnimi rešitvami. So stvari, ki jih je treba spremeniti s temeljito preureditvijo in pomembnimi spremembami. Le zdrava politika bi ji lahko bila za vodnico, politika, ki bi pritegnila najrazličnejša področja in najrazličnejše vrste znanja. Tako bi lahko gospodarstvo, pritegnjeno v politične, kulturne in narodne načrte, odprto za skupno dobro, utrdilo »pot različnim možnostim, ki ne hromijo človekove ustvarjalnosti in njegovih sanj po napredku, temveč takšno energijo na novo preusmerijo«. [\[164\]](#)

Politična ljubezen

180. Priznati vsakega človeka za brata ali sestro in iskati družbeno prijateljstvo, ki vključuje vse – ni čista utvara. Potrebujemo pa odločnost in sposobnost pri iskanju učinkovitih poti, ki bi nam zagotovile dejanske možnosti. Vsakršna vnema v tej smeri se spreminja v vajo visoke ljubezni. Vsak posameznik lahko pomaga potrebnemu človeku, a ko se poveže z drugimi, da bi sprožil

družbeni razvoj bratstva in pravičnosti za vse, stopi na »polje najširše ljubezni, politične ljubezni«. [165] Gre za vzpostavljanje družbenega in političnega reda, katerega duša naj bi bila družbena ljubezen. [166] Še enkrat vas vabim, da na novo ovrednotite politiko, ki »je zelo visoka poklicanost, je ena najdragocenejših oblik ljubezni do bližnjega, ker išče skupno dobro«. [167]

181. Vsa zavzetost, ki izhaja iz družbenega nauka Cerkve, »zajema iz ljubezni, ki po Jezusovem nauku obsega vso postavo (prim. Mt 22,36-40). Ljubezen je pravo jedro osebnega odnosa do Boga in bližnjega; je počelo mikroodnosov: prijateljskih, družinskih, malih skupin; pa tudi makroodnosov: družbenih, gospodarskih, političnih.« [168] To terja priznanje: »Ljubezen, prepletena z drobnimi dejanji vzajemne skrbi, je tudi družbena in politična. Kaže se v vsem, kar skuša zidati boljši svet.« [169] Zato se ljubezen izraža v intimnih odnosih in v odnosih do bližnjega, pa tudi v makroodnosih: »družbenih, gospodarskih, političnih«. [170]

182. Ta politična ljubezen domneva, da je v nas dozorel socialni čut, ki premaga vsako individualistično miselnost: »Socialna ljubezen stori, da ljubimo splošno dobro in si dejavno prizadevamo za dobro vseh ljudi. Pri tem ne gledamo nanje samo individualno, marveč tudi v družbeni razsežnosti, ki jih družijo.« [171] Vsak je v polnem pomenu človek, ko pripada narodu, in hkrati ni resničnega naroda, če ne spoštujemo obraza vsake osebe. Narod in človek sta soodnosna pojma. Vendar je danes v modi zoževanje ljudi na posameznike. Tako so lahek plen silam, ki ciljajo na nezakonite koristi. Pravična politika išče poti, kako bi na različnih ravneh socialnega življenja konstruktivno prispevala k oblikovanju družbe z uravnoteževanjem in preusmerjanjem globalizacije, da bi se izognila njenim razdiralnim učinkom.

Učinkovita ljubezen

183. Z »družbeno ljubeznijo« [172] je mogoče zoreti za civilizacijo ljubezni, h kateri se lahko čutimo vsi poklicani. Ljubezen lahko s svojim univerzalnim dinamizmom vzpostavi nov svet, [173] ker ni jalovo čustvo, temveč najboljši način za dosego učinkovitih poti razvoja za vse. Družbena ljubezen je »moč, ki je sposobna poiskati nova pota za spopad s problemi današnjega sveta in za globalno prenavo struktur, družbenih organizacij in pravne ureditve od znotraj«. [174]

184. Ljubezen je srce vsega zdravega in odprtega družbenega življenja. Vendar danes »izjavljajo, da je moralna odgovornost pri interpretiranju in upravljanju nepomembna«. [175] Je veliko več kot subjektivno čustvo, če se tako pridruži zavzemanju za resnico, da ne more postati »plen čustev in naključnih mnenj ljudi, do svojega nasprotja zlorabljenih in popačenih besed«. [176] Prav razmerje do resnice spodbuja v ljubezni njen univerzalizem, ki ljudem pomaga, »da se osvobodijo mnenj in subjektivnih vtisov«. [177] Drugače bi bila »izločena (...) iz načrtov in postopkov vsestranskega dometa pri oblikovanju človeškega razvoja v dialogu med znanjem in ravnanjem«. [178] Brez resnice se čustvo izprazni medsebojnih in družbenih vsebin. Zato odprtost do resnice ščiti ljubezen pred napačno vero, »ki ji krati človeški in univerzalni dih«. [179]

185. Ljubezen potrebuje luč resnice, ki jo vztrajno iščemo, to pa je »hkrati luč razuma in vere«, [180] brez relativizmov. To vsebuje tudi razvoj znanosti in njen nenadomestljivi prispevek k temu, da bi našli stvarne in zanesljivejše poti do zaželenih ciljev. Kajti, ko je v igri blaginja drugih, niso dovolj dobri nameni, temveč je treba resnično doseči to, kar oni in njihovi narodi potrebujejo za svojo uresničitev.

Dejavnost politične ljubezni

186. Poznamo tako imenovano ljubezen »iz notranjega nagiba (elicitio)«; sem spadajo neposredno na ljudi ali narode naravnana dejanja iz kreposti ljubezni. Nadalje poznamo »zapovedano (imperato)« ljubezen; sem spadajo tista dejanja ljubezni, ki prispevajo k nastajanju bolj zdravih ustanov, pravičnejših zakonov, solidarnejših struktur. [181] Iz tega sledi, da je »delo oblika zavzete ljubezni, ki teži k takšni organizaciji in ureditvi družbe, da bi se bližnji ne znašel v stiski«. [182] Ljubezen je v tem, da smo blizu človeku, ki trpi. Čista ljubezen je vse, kar – tudi brez neposrednega stika – delamo za človeka zato, da bi spremenili družbeno okolje, ki povzroča njegovo trpljenje. Če pomagamo starejšemu človeku pri prečkanju reke – to je resnična ljubezen –, politik poskrbi za most, in tudi to je ljubezen. Če pomagamo drugemu s tem, da ga nasitimo, bo politik poskrbel za novo delovno mesto in tako izpolnil vzvišeno nalogo ljubezni, ki plemeniti njegovo politično delovanje.

Požrtvovalna ljubezen

187. Ljubezen do bližnjega, ki je duhovna srčika politike, je trajna odlika ljubezni do najpotrebnejših, ki mora stati za vsakim, njim namenjenim dobrim dejanjem. [183] Samo s pogledom, zazrtim v obzorje, ki ga je spremenila ljubezen, lahko vidimo dostojanstvo drugega človeka. Zaradi takšnega pogleda, v katerem odseva priznanje in spoštovanje do revežev in do njihovega neizmerne dostojanstva, spoštovanje njihovega življenjskega sloga in njihove kulture, so ubogi resnično integrirani v družbo. Takšen pogled je jedro pristnega političnega duha. Od tod dalje se pota, ki so na voljo, razlikujejo od brezdušnega pragmatizma. Na primer, »ni se mogoče spopasti s sramoto revščine s preišljenim omejevanjem, ki reveže navidez pomirja in jih spreminja v udomačena in krotka bitja. Kako žalostno je, da se z navideznimi dobrimi deli drugega pasivizira.« [184] Potrebujemo različne oblike družbenega izražanja in sodelovanja. Vzgoja je v službi te poti, da bi lahko vsak človek postal mojster lastne usode. Pri tem dokazuje svojo vrednost načelo *subsidiarnosti*, ki je neločljivo povezano z načelom *solidarnosti*.

188. Od tod izhaja obveznost, da najdemo rešitev za vse, kar ogroža temeljne človekove pravice. Naloga politikov je, da prevzamejo skrb »za šibke, za šibke narode in ljudi. Zavzemanje za šibke pomeni moč in mehko, pomeni boj in rodovitnost nasproti funkcionalističnemu in privatističnemu vzorcu, ki neizprosno vodi v 'kulturo odmetavanja'. (...) Pomeni biti navzoč v najbolj obrobni in tesnobni okoljih ter jih potrpežljivo maziliti z dostojanstvom.« [185] Tako gotovo spodbujamo močno dejavnost, kajti »vse je treba storiti za zavarovanje človekovega okolja in dostojanstva«.

[186] Politik je izvajalec, je graditelj z velikimi cilji, s širokim, stvarnim in pragmatičnim pogledom, tudi onstran meja lastne države. Največje skrbi politikom ne bi smel povzročati padec priljubljenosti v anketah, temveč neuspešno iskanje učinkovitih rešitev za »pojav družbene in gospodarske odrinjenosti, z vsemi njenimi žalostnimi posledicami za človeška bitja, trgovino s človeškimi organi in človeškim tkivom, spolno izkoriščanje dečkov in deklic, suženjsko delo, vključno s prostitucijo, trgovino z mamili in orožjem, terorizem in organiziran mednarodni kriminal. Takšne razmere in število vpletenih nedolžnih žrtev nas zavezujejo, da se moramo izogniti vsakršni skušnjavi, da bi zapadli v leporečni nominalizem s pomirjujočim učinkom na (za)vest. Poskrbeti moramo, da bodo naše ustanove res učinkovite v boju zoper vse te biče.« [187] To je mogoče doseči s pametnim izkoriščanjem bogatih virov tehnološkega razvoja.

189. Daleč smo še od globalizacije najpomembnejših človekovih pravic. Zato svetovna politika izmed svojih temeljnih in obveznih nalog ne sme črtati učinkovite odprave lakote. Kajti, »ko finančne špekulacije določajo ceno hrane, kot da bi bila navadno blago, zaradi lakote trpi in umira na milijone ljudi. Po drugi strani pa se uničuje na tone živil. To je velika sramota. Lakota je zločin, prehrana je neodtujljiva pravica.« [188] Medtem ko se poglobljamo v načelna ali ideološka razpravljanja, pogosto dopuščamo, da bratje in sestre še vedno umirajo zaradi lakote in žeje, brez strehe nad glavo in brez možnosti zdravstvene oskrbe. Poleg teh neizpoljenih osnovnih potreb je trgovina z ljudmi še ena sramota za človeštvo, ki je mednarodna politika ne bi smela še naprej dopuščati; govori in dobri nameni ne zadoščajo. To je skrajno nujno.

Ljubezen, ki povezuje in združuje

190. Politična ljubezen se izraža tudi v odprtosti do vseh. Odgovorni vladar je še posebej poklican k popuščanju, ki mu omogoča srečevanje in zблиževanje stališč vsaj pri nekaterih vprašanjih. Zna prisluhniti stališču sogovornika in se strinjati, da ima vsak svoj lastni prostor. S popuščanjem in potrpežljivostjo ima vladajoči možnost vplivanja na nastajanje tistega lepega mnogoploščka, kjer je prostor za vse. V tem okolju niso učinkovita trgovinska pogajanja. Gre za nekaj več, gre za izmenjavo daril na oltarju skupne blaginje. Videti je kot naivna utopija, vendar se temu najvišjemu cilju ne smemo odpovedati.

191. Medtem ko gledamo, kakor vsaka fundamentalistična nestrpnost uničuje odnose med ljudmi, skupinami in narodi, si prizadevajmo, da bi živeli in posredovali vrednote spoštovanja, ljubezni, sprejemanja drugih brez zadržka, spoštovanja vsakega človeškega bitja ne glede na njegovo misel, čustvo, prakso in celo njegove grehe. Medtem ko se v sedanji družbi bohotijo fanatizmi, zaprta logika ter družbene in kulturne delitve, se dober politik korak za korakom trudi, da bi bilo slišati različne glasove. Že res, da razločki porajajo spore, a uniformiranost duši in nas kulturno utesnjuje. Ne vdajmo se v to, da bi živeli zaprti v mehurčku.

192. V tej zvezi želim spomniti, da sva z velikim imamom Ahmadom Al-Tayyebom prosila »tvorce mednarodne politike in svetovnega gospodarstva, naj se resno zavzamejo za širitev kulture

strpnosti, sožitja in miru; naj čimprej posredujejo za prenehanje prelivanja nedolžne krvi«. [189] In kadar določena politika v imenu blaginje lastne države seje sovraštvo in strah do drugih narodov, se je potrebno angažirati, pravočasno odzvati in takoj spremeniti smer.

Več rodovitnosti kot uspehov

193. Medtem ko neutrudno dela, ostaja vsak politik vendar tudi človek. Poklican je, da v svojih vsakdanjih medosebnih odnosih živi ljubezen. Je človek, ki čuti, da »sodobni svet z vso svojo tehnično popolnostjo teži k vedno večjemu zadovoljevanju človeških želja, opredeljenih in porazdeljenih med različne službe. Vedno manj kličemo človeka po imenu, vedno manj ga obravnavamo kot edinstveno bitje na svetu, ki ima srce, ki trpi in ima težave, ki ima svoje radosti in svojo družino. Poznamo le njegove bolezni, ki jih je treba zdraviti, pomanjkanje denarja, ki mu ga je treba priskrbeti, potrebo po hiši, da bi mu dali stanovanje, njegovo željo po razvedrilu in zabavi, da bi mu ju pripravili.« Ampak »ljubiti najnepomembnejše človeško bitje kot brata, kakor bi na svetu poleg njega ne bilo nikogar drugega, ni zapravljanje časa.« [190]

194. Tudi v politiki je prostora za nežno ljubezen. »Kaj je nežnost? To je priročna in otipljiva ljubezen. Je gibanje, ki izhaja iz srca in seže do oči, ušes in rok. (...) Nežnost je pot, ki so jo prehodili najpogumnejši in najmočnejši moški in ženske.« [191] Sredi političnega dela »nas morajo ganiti najmanjši, najslabotnejši, najrevnejši: 'pravico' imajo, da se oklenejo naše duše in srca. Da, naši bratje so, in takšne jih moramo imeti radi ter jim streči.« [192]

195. To nam pomaga do spoznanja, da vedno ne gre za doseganje velikih uspehov, ki včasih niti niso mogoči. Pri političnem delu je treba omeniti, da je kljub »zunanjemu videzu (...) vsak neskončno svet in zasluži našo ljubezen in našo podaritev. Če mi torej uspe pomagati enemu samemu človeku, da živi bolje, to že opraviči zavzetost mojega življenja. Lepo je biti verno Božje ljudstvo. Polnost pa dosežemo, če porušimo stene in se naše srce napolni z obrazi in imeni!« [193] Velike cilje, o katerih bajajo načrti, je mogoče doseči le delno. Poleg tega: kdor ljubi in je nehal sprejemati politiko kot golo iskanje moči, je gotov, da »nobeno njegovo delo, storjeno z ljubeznijo, ne bo izgubljeno; nobena iskrena skrb za bližnjega, nobeno delo ljubezni do Boga, noben velikodušen trud, nobeno boleče potrpljenje ni izgubljeno. Vse to kroži okoli sveta kot življenjska sila.« [194]

196. Po drugi strani je zelo lep občutek, če nam v upanju na skrito moč semena uspe sprožiti procese, katerih sadove bodo želi drugi. Dobra politika povezuje ljubezen z upanjem, zaupanje v vire dobrega, ki so vsemu navkljub skriti v srcih ljudi. Zato se »pristno politično življenje, ki je utemeljeno na pravu in poštenem dialogu med subjekti, (...) prenavlja na prepričanju, da vsaka ženska in vsak moški ter vsaka generacija skrivajo v sebi obljubo, ki more sprostiti nove odnose, intelektualne, kulturne in duhovne sile.« [195]

197. Po tej strani je politika plemenitejša, kot se zdi, če jo merimo po *marketingu* in različnih

oblikah posredniškega *maquillage* (ličjenja). To ne more sejati drugega kot delitve, sovraštvo in obžalovanja vredni skepticizem, ki se ne more sklicevati na skupni načrt. Ob misli na prihodnost se mora politik kakšen dan vprašati: »Čemu? Kam v resnici merim?« Kajti, ko bo čez leta premišljeval o lastni preteklosti, se vprašanje ne bo glasilo: »Koliko ljudi me je hvalilo, koliko volilo, koliko si jih je o meni ustvarilo lepo podobo?« Vprašanja, morda boleča, bodo: »Koliko ljubezni sem pretil v svoje delo? V čem sem svojemu ljudstvu pomagal k napredku? S čim sem zaznamoval družbeno življenje? Katere resnične vezi sem spletel? Katere pozitivne sile sem sprostil? Koliko socialnega miru sem zasejal? Kaj sem naredil na položaju, ki mi je bil zaupan?«

Šesto poglavje

DIALOG IN DRUŽBENO PRIJATELJSTVO

198. Zbliževati se, izražati se, poslušati se, gledati se, spoznavati se, skušati se razumeti, iskati stične točke – vse to izraža glagol »dialogizirati«. Za to, da bi se srečali in si vzajemno pomagali, potrebujemo dialog (pogovor). Ni mi treba praviti, čemu služi. Dovolj je pomisliti, kakšen bi bil svet brez potrpežljivega pogovora med plemenitimi ljudmi, ki so ohranili skupaj družine in skupnosti. O vztrajnem in pogumnem dialogu ni novic, poročila govorijo o sporih in spopadih, in vendar nevsiljivo pomaga svetu, da živi bolje, veliko bolj, kakor se tega zavedamo.

Družbeni pogovor za novo omiko

199. Nekateri skušajo stvarnosti ubežati, zato se zatečejo v zasebne svetove. Drugi se z njo soočijo z uničevalno slo, a »med samoljubno ravnodušnostjo in žolčnim ugovorom je vedno možna rešitev: dialog. Dialog med rodovi, dialog med narodi, saj smo vsi ljudje sposobni dajanja in sprejemanja, če smo odprti za resnico. Država napreduje, ko se ljudje o svojem različnem kulturnem bogastvu med seboj ustvarjalno pogovarjajo: o ljudski kulturi, univerzitetni kulturi, mladinski kulturi, umetniški in tehnološki kulturi, o gospodarski in družinski kulturi, o kulturi v sredstvih obveščanja.« [\[196\]](#)

200. Ljudje pogosto zamenjujejo dialog z nečim, kar je zelo drugačno: z mrzlično izmenjavo mnenj na družbenih omrežjih, ki so pogosto osredinjena na posredno, ne vedno zaupanja vredno informacijo. To so le monologi, ki tečejo vzporedno, ki morda zaradi svojih visokih, agresivnih tonov zbujejo pozornost. A samogovori nikogar ne obvezujejo, saj je njihova vsebina pogosto preračunljiva in v nasprotju s samo seboj.

201. Senzacionalno mešanje dejstev in odmevov v medijih večkrat onemogoča pravi pogovor, saj dopušča, da vsakdo z opravičevanjem tujih napak ohranja svoje lastne zamisli, koristi in odločitve nedotaknjene in brez odtentov. Prevladuje navada hitrega diskreditiranja nasprotnika, ki mu

pridaje ponižujoče vzdevke. Boji pa se z njim pomeriti v odprtem in spoštljivem pogovoru, v katerem bi našla sintezo, ki vodi onstran. Najslabše je, če si ta govorica, navadno vpeta v politične kampanje, nadene tako običajno podobo, da jo dnevno uporabljajo vsi. Razpravo velikokrat v svojo korist usmerjajo nekateri interesi, ki imajo moč in skušajo z njo nečastno pridobiti javno mnenje. To se ne nanaša samo na vlado, ki se menja. Takšno moč manipuliranja imajo tudi gospodarstvo, politika, mediji, religija ali katerakoli druga oblast. Včasih to utemeljujejo ali opravičujejo, kadar je dinamika v njihovem gospodarskem ali ideološkem interesu, toda prej ali slej se to početje obrne proti tem istim interesom.

202. Pomanjkanje dialoga prispeva k temu, da se na svojih področjih nihče ne trudi za skupno dobro, temveč za ugodnosti, ki jih prinaša oblast, ali pa – v najboljšem primeru – za vsiljevanje lastnega mišljenja. Tako se pogovori spreminjajo v gole poskuse, kako si zagotoviti vso oblast in kar največ koristi. Ob tem pa pozabljajo na vzajemno iskanje, ki poraja skupno dobro. Junaki prihodnosti bodo tisti, ki bodo znali prekiniti s tem nezdravim mišljenjem in se bodo ne glede na osebne koristi odločali za spoštovanje resnice. Bog daj, da bi ti junaki tiho prihajali na dan v srcu naše družbe.

Zidati skupaj

203. Pristen družbeni dialog se opira na spoštovanje sogovornikovih pogledov, sprejemanje možnosti, da vsebujejo prepričanja ali zakonita pričakovanja. Že zaradi svoje osebnosti ima bližnji marsikaj ponuditi. Zaželeno je, da poglobi in razloži svoje stališče, da bi bila javna razprava še bolj zaokrožena. Drži: ko je človek ali skupina dosleden v tem, kar misli, ko trdno soglaša z vrednotami in prepričanji ter razvija misel, to tako ali drugače koristi vsej družbi. A to se zares zgodi le v primeru, ko se dogaja v dialogu in odprtosti do drugih. »V pravem duhu dialoga se namreč spodbuja sposobnost razumevanja smisla tega, kar drugi govori in dela, čeprav mi tega ne moremo sprejeti kot lastno prepričanje. Tako postane mogoče, da smo iskreni, da ne prikrivamo tega, kar verujemo in o čemer smo prepričani, ter se pri tem ne nehajo pogovarjati, iskati stične točke in predvsem ne nehajo skupaj delati.« [197] Javna razprava – če je resnično odprta za vse in ne ponareja ali prikriva informacij – je trajna spodbuda, ki nam pomaga, da se primerneje bližamo resnici, ali vsaj, da jo bolje izrazimo. Preprečuje, da bi se različna področja v svojem gledanju na stvari in v svojih omejenih interesih prepustila ugodju ali samozadovoljstvu. Mislimo na to, »da so razločki ustvarjalni, porajajo napetosti, v reševanju napetosti pa se skriva napredek človeštva«. [198]

204. Danes vlada prepričanje, da poleg specializiranega znanstvenega razvoja po posameznih področjih potrebujemo tudi izmenjavo spoznanj med temi panogami, saj je stvarnost ena, vendar jo je treba opazovati iz raznih zornih kotov in se ji bližati z različnimi metodami dela. Ne gre pa spregledati nevarnosti, da bi znanstveni napredek obveljal za edino možno pot pri razumevanju pogleda na življenje, družbo in svet. Nasprotno, raziskovalec, ki uspešno napreduje v svoji analizi in je odprt za druga raziskovanja stvarnosti, ki jo raziskuje, se ob prispevkih drugih znanosti in

drugega znanja celoviteje in polneje odpira raziskovanju resničnosti.

205. V tem globaliziranem svetu »nam mediji lahko pomagajo, da se čutimo bliže drugi drugim; da čutimo prenovljeno enotnost človeške družine, ki spodbuja solidarnost in odločno zavzemanje za dostojnejše življenje. (...) Pomagajo nam lahko zlasti danes, ko so omrežja človeške komunikacije dosegla nezaslišan razvoj. Zlasti splet, ki ponuja več možnosti za srečanje in solidarnost med vsemi. To pa je nekaj dobrega, je Božji dar.« [199] Vendar je treba stalno preverjati, ali nas sodobne oblike komuniciranja učinkovito usmerjajo k plemenitemu srečevanju, iskrenemu iskanju polne resnice, služenju, v bližino najbolj zapostavljenih, k prizadevanju za povečanje skupne blaginje. Hkrati pa, kakor so zapisali avstralski škofje, »ne smemo dopustiti, da bi bil digitalni svet namenjen zlorabljanju naših slabosti in prebujanju najslabšega, kar je v ljudeh«. [200]

Temelj soglasij

206. Relativizem ni rešitev. Pod tančico domnevne strpnosti mogočni obračajo moralne vrednote po vetru. Če končno poleg zadovoljevanja lastnih želja in neposrednih obveznosti »ni več objektivne resnice niti trdnih načel, (...) si ne moremo predstavljati, da bodo za preprečevanje vedênja, ki prizadene okolje, dovolj politični programi ali zakoni. (...) Če je namreč kultura pokvarjena, če ne šteje več nobena objektivna resnica, nobeno splošno veljavno načelo, bodo zakoni razumljeni samo kot samovoljne zapovedi ali kot ovire, ki se jim je treba izogniti.« [201]

207. Ali je mogoče prisluhniti resnici, iskati resnico, ki odgovarja naši najgloblji stvarnosti? Kaj je zakon, če ni prepričanja, doseženega na dolgi poti premišljevanja in modrosti, da je vsako človeško bitje sveto in nedotakljivo?

Da bi družba imela prihodnost, je potrebno zrelo in občuteno spoštovanje resnice o človeškem dostojanstvu, ki se ji podredimo. Potem se ne bomo vzdržali ubijanja nekoga samo zato, da bi se izognili družbenemu preziru ali teži zakona, temveč iz prepričanja. Neizpodbitno dejstvo je, da spoznamo z razumom, sprejmemo pa v vesti. Neka družba je plemenita in vredna spoštovanja tudi zato, ker neguje iskanje resnice in ker je navezana na temeljne resnice.

208. Potrebno se je vaditi v razkrinkavanju raznih oblik zavajanja, pačenja in zatemnjevanja resnice v javnosti in zasebnosti. Kar imenujemo »resnica«, ni le časnikarsko sporočanje dejstev. Je predvsem iskanje trdnejših temeljev, ki so podlaga za naše odločitve in zakone. To pomeni, da človeška pamet lahko seže onkraj trenutnih prepričanj in najde nekaj resnic, ki se ne spreminjajo, ki so bile resnice pred nami in bodo to vedno ostale. Z raziskovanjem človeške narave razum odkriva vrednote, ki so občečloveške, saj iz nje izhajajo.

209. Drugače: Mar bi se ne moglo zgoditi, da bi temeljne človekove pravice, ki veljajo danes za nepremagljive, zanikala oblast izvoljenih veljakov, ko so dosegli »soglasje« pri uspavanem in ustrahovanem ljudstvu? Zadostoval ne bi niti navaden konsenz med različnimi, prav tako

prevaranimi narodi. Poznamo vrsto primerov dobre prakse, ki smo je sposobni, vendar moramo hkrati priznati, da skrivamo v sebi tudi pogubna nagnjenja. Mar brezbržni in neprizanesljivi individualizem, v katerega smo zapadli, ni tudi posledica lenobe za vztrajno iskanje najvišjih vrednot, ki sežejo onkraj trenutnih potreb? Z relativizmom je povezano tveganje, da nam lahko veljak ali pa spretnejši človek vsili domnevno resnico. Vendar »glede na naravne norme, ki prepovedujejo to, kar je samo po sebi notranje zlo, ni za nikogar ne privilegijev ne izjem. Naj je kdo gospodar sveta ali zadnji najbednejši 'revez' na zemlji – v tem ni nobene razlike: pred naravnimi zahtevami smo vsi absolutno enaki.« [202]

210. Danes se nam dogaja, da nas izenačevanje etičnih in političnih zakonov z naravnimi vodi v pokvarjeno in prazno logiko. Ne obstajata dobro in zlo sama po sebi, temveč le računica koristi in škode. Sprememba moralne pameti pomeni, da se pravo več ne opira na temeljno razumevanje pravičnosti, temveč vse bolj postaja ogledalo prevladujočih idej. Tu se začenja propad: soglasno poplitveno in kompromisarsko »stopanje navzdol«. Skratka, tako zmaga logika sile.

Soglasje in resnica

211. V pluralistični družbi je dialog najprimernejše sredstvo za spoznavanje tega, kar je treba vedno trditi in spoštovati, saj presega priložnostno soglasje. Govorimo o dialogu, ki ga morajo bogatiti in razsvetljevati razlogi, pametni dokazi, različna izhodišča, prispevki različnih vrst znanja in pogledov, ki pa ne izključujejo prepričanja, da je mogoče priti do nekaterih upoštevanja in spoštovanja vrednih temeljnih resnic. Sprejeti je treba, da so nekatere vrednote trajne, čeprav jih ni vedno lahko spoznati, jim priznati trdnosti in veljave v družbeni etiki. Tudi ko jih spoznamo in sprejmemo, zahvaljujoč dialogu in soglasju, vidimo, da so takšne temeljne vrednote nad vsakim soglasjem. Zato jih priznavamo za vrednote, ki presegajo naše obnebe in niso nikoli predmet barantanja. Naše razumevanje njihovega pomena in veljave lahko raste – in v tem smislu je soglasje nekaj razgibanega – a same po sebi veljajo za nespremenljive zaradi svojega notranjega pomena.

212. Če je za dobro delovanje družbe nekaj vedno primerno, mar ni zato, ker stoji za tem večna resnica, do katere se lahko dokopljemo z razumom? V samem jedru človeškega bitja in družbe, v intimi njene narave je vrsta temeljnih orodij, ki zagotavljajo njen razvoj in preživetje. Od tam prihajajo nekatere zahteve, do katerih je mogoče priti s pogovorom, čeprav niso plod soglasja v ožjem pomenu. Dejstvo, da so določena načela nepogrešljiva za samo družbeno življenje, je zunanje znamenje, kako so sama po sebi nekaj dobrega. Zato ni nujno, da bi na družbeno primernost, soglasje in objektivno resnico morali gledati kot na tekmece. Vse troje lahko skladno povežemo, ko se ljudje odločijo, da bodo šli v dialogu o nekem vprašanju pogumno do konca.

213. Če je treba dostojanstvo drugih v vsakem primeru spoštovati, je tako zato, ker si sami takšnega dostojanstva ne izmišljamo ali domnevamo, temveč je v njih v primerjavi z gmotnimi stvarmi in okoliščinami višja vrednota, ki zahteva, da je treba z njimi ravnati drugače. Resnica, da

ima vsako človeško bitje neodtujljivo dostojanstvo, izhaja iz človeške narave, ne glede na katerokoli kulturno spremembo. Zato spremlja človeka isto neodtujljivo dostojanstvo v vsakem zgodovinskem obdobju. In nihče si ne sme nikoli prilastiti pravice, da bi, glede na okoliščine, to prepričanje tajil ali se po njem ne ravnal. Razum torej lahko resničnost stvari, ki ga presega, s premišljevanjem, izkušnjo in pogovorom preiskuje, da bi spoznal temelje nekaterih univerzalnih moralnih zahtev.

214. Agnostikom se bo morda ta temelj zdel dovolj za uveljavitev in trajno utrditev splošne veljave temeljnih etičnih načel, o katerih se ni dovoljeno pogajati, saj da lahko prepreči nove tragedije. Za verujoče pa je izvir etičnih načel človeška narava, ki jo je ustvaril Bog. On je zadnje počelo, ki daje takšnim načelom trdno podlago. [203] To ne utrjuje etičnega fiksizma, niti ne odpira poti za uveljavljanje kakšnega zaprtega moralnega sestava, dokler veljavna temeljna in splošna moralna načela omogočajo sobivanje različnim praktičnim določbam. Zato ne bo zmanjkalo prostora za pogovor.

Nova omika

215. »Življenje je umetnost srečanja, čeprav je polno spopadov.« [204] Večkrat sem povabil h krepitvi kulture srečanja, ki seže onstran spretnosti razpravljanja, ki nas postavlja drugega proti drugemu. To je življenjski slog, ki teži k oblikovanju mnogoploščka z veliko lici, s številnimi stranmi, vse pa sestavljajo enotnost, bogato z odtenki, ker »je celota nad delom«. [205] Mnogoplošček je podoba družbe, v kateri razločki sobivajo tako, da se povezujejo, bogatijo in vzajemno prežarjajo, čeprav to prinaša s seboj razprave in nezaupanje. Od vseh se namreč lahko kaj naučimo, nihče ni brez haska, nihče odveč. To zajema tudi obrobja. Kdor tam živi, gleda iz drugačnega zornega kota, vidi stvari, ki jih centri moči, kjer se sprejemajo najpomembnejše odločitve, na priznavajo.

Srečanje, ki je postalo kultura

216. Beseda »kultura« označuje nekaj, kar je prodrlo v ljudstvo, v njegova najgloblja prepričanja in njegov življenjski slog. Če govorimo o »kulturi« v ljudstvu, je to več kot ideja ali abstrakcija. Razume želje, navdušenje in končno življenjski slog, ki so značilni za to skupino ljudi. Zato govoriti o »kulturi srečanja« pomeni, da si kot ljudje strastno želimo srečanja, iskanja skupnih točk, postavljanja mostov, snovanja nečesa, kar pritegne vse. To je postalo navdih in življenjski slog. Nosilec te kulture je ljudstvo, ne pa področje družbe, katerega cilj je s strokovnimi sredstvi in z mediji ohraniti mir v njenem preostanku.

217. Družbeni mir zahteva trdo, tudi ročno delo. Lažje bi bilo obdržati svoboščine in razlike z malo zvitosti in sredstev. Toda ta mir bi bil površinski in krhek, ne pa plod kulture srečanja, ki ga podpira. Združevanje različnih dejavnikov je veliko težje in počasnejše, vendar zagotavlja resničen in trajen mir. Tega ni mogoče doseči samo s povezovanjem »čistih«, kajti »celo ljudje, ki jih je mogoče kritizirati zaradi njihovih napak, so dolžni prispevati nekaj, česar ne smemo izgubiti«. [206]

Prav tako ni plod tišine, ki nastane z utišanjem socialnih zahtev ali s preprečevanjem, da ne bi povzročili preveč hrupa. Kajti »ni sklenjen s pretvezo, da imamo sporazum na papirju ali da smo ustvarili površen mir za srečno manjšino«. [207] Kar šteje, je nastavitev vztrajnega srečevanja, srečevanja, ki lahko pripelje do ljudi, sposobnih preseganja razlik. Oborožimo svoje otroke z orožjem dialoga! Naučimo jih dobrega bojevanja, ki ga ponujajo srečanja!

Užitek ob upoštevanju drugega

218. To navadno pomeni sposobnost, da drugemu priznamo pravico, da je in da je drugačen. Takšno priznavanje kulture je podlaga za sklenitev družbenega dogovora. Brez tega priznavanja, nastalega v obnebu kulture, se pojavijo zavajanja, ki poskrbijo, da drugi izgubi ceno in postane nepomemben, da nima nobene veljave v družbi. Za zavračanjem nekaterih vidnih oblik nasilja se pogosto skriva še eno, bolj zahrbtno: nasilje tistih, ki zaničujejo drugačno, še posebej, če njegove zahteve kakorkoli škodijo njihovim interesom.

219. Ko del družbe hoče uživati vse, kar ponuja svet, kot da revnih ne bi bilo, privede to sčasoma do hudih posledic. Zanikanje obstoja in pravic drugih prej ali slej izzove določeno vrsto nasilja, pogosto nepričakovanega. Sanje o svobodi, enakosti in bratstvu lahko ostanejo na ravni gole formalnosti, saj v resnici niso za vsakogar. Zato ne gre le za srečanja med tistimi, ki imajo različne stopnje gospodarske, politične ali akademske moči. Pravo družbeno srečanje se v resničnem dialogu posveča velikim kulturnim temam, ki zadevajo večino prebivalstva. Najbolj obubožana področja pogosto ne sprejemajo dobrih predlogov, ker jim jih predstavljajo v kulturni preobleki, ki ni njihova in s katero se ne morejo poistovetiti. Zato mora biti »kulturni pakt« stvaren in mora vsebovati različne poglede na svet, kulture in življenjske sloge, ki sobivajo v družbi.

220. Prvotna ljudstva, na primer, niso proti napredku, si ga pa predstavljajo drugače, mnogokrat bolj humanistično od sodobne kulture razvitih ljudstev. To ni kultura, ki bi zasledovala korist tistih, ki imajo moč, tistih, ki si želijo ustvariti nekakšen raj na zemlji. Nestrpnost in prezir do avtohtonih ljudskih kultur je resnična oblika nasilja, lastna brezsrčnim »moralnežem«, ki živijo od obsojanja drugih. Toda nobena pristna, globoka in trdna sprememba ni mogoča brez soglasja različnih kultur, zlasti revnega prebivalstva. Kulturni sporazum predpostavlja, da se odpovemo enostranskemu razumevanju krajevne identitete. Zahteva spoštovanje raznolikosti, ki se pokaže tako, da ji ponudimo razvojne možnosti in socialno vključenost.

221. Ta dogovor zahteva tudi pripravljenost, da nekaj prispevamo k skupnemu dobremu. Nihče ne bo mogel zaobseči celotne resnice niti izpolniti vseh svojih želja, ker bi to budilo slo po uničenju drugega s kratenjem njegovih pravic. Iskanje lažne strpnosti mora prepustiti prostor dialoškemu realizmu tistega, ki zmore biti zvest svojim načelom, hkrati pa priznavati, da ima tudi drugi pravico, da skuša ostati zvest svojim. Pristno priznanje drugega omogoča ljubezen. To pomeni, da se postavimo v vlogo drugega in tako odkrijemo, kaj pristnega ali vsaj razumljivega se skriva v njegovih nagnjenjih in njegovih željah.

Zopet obuditi plemenitost

222. Porabniški individualizem povzroča velike zlorabe. Drugi postanejo ovira za njegov lastni udobni mir. Na koncu jih obravnava kot nadlogo in postaja vedno bolj agresiven. To prihaja v ospredje in se do skrajnosti zaostri v kriznih obdobjih, v katastrofalnih razmerah, v težkih trenutkih, ko prevlada logika »reši se, kdor se more«. Kljub temu se je še vedno mogoče odločiti za prijateljstvo. Poznamo ljudi, ki tako ravnaajo in svetijo kot zvezde v gluhi noči.

223. Sveti Pavel je enega izmed sadov Svetega Duha opisal z grško besedo *chrestotes* (Gal 5,22), ki izraža stanje duha. Ta ni oster, neotesan, trd, temveč blag, nežen, ki dviga in tolaži. Človek, ki ima to lastnost, drugim pomaga, da je njihovo življenje znosnejše, še posebej, ko prenaša težo njihovih problemov, stisk in strahov. Takšno vedenje do drugih se kaže različno: v prijaznem ravnanju, v skrbi, da z besedo ali kretnjo ne bi ranili, v prizadevnem lajšanju bremena drugih. Gre za »besede, ki vračajo moč, krepijo, tolažijo in spodbujajo«, in ne za »besede, ki ponižujejo, žalostijo, razburjajo, zaničujejo«. [208]

224. Plemenitost nas osvobaja ostrine, ki se včasih prikrade v človeške odnose, od tesnobe, ki nam ne pusti misliti na druge, do raztresene preganjavice, ki pozablja na to, da imajo tudi drugi pravico do sreče. Danes pogosto nimamo ne časa ne potrebnih moči, da bi se iskreno posvetili drugim, da bi rekli »Z dovoljenjem«, »Oprostite«, »Hvala«. In vendar smo od časa do časa priče čudežu plemenitega človeka, ki odloži svoje nujne skrbi, da bi izkazal pozornost, naklonil nasmeh, rekel spodbudno besedo in sredi tolike brezbriznosti komu prisluhnil. Ta napor, ki smo mu priča iz dneva v dan, lahko ustvari tisto zdravo sožitje, ki premaga nerazumevanje in prepreči spore. Plemenito ravnanje ni neka drugotna posebnost niti površinska ali meščanska drža. Ko se opre na ljubezen in spoštovanje, ko gre za oblikovanje družbene kulture, v temeljih spreminja življenjski slog, družbene odnose, razprave in soočanje idej. Lajša iskanje soglasja in zastavi korak tam, kjer srd podira vse mostove.

Sedmo poglavje

POTA DO NOVEGA SREČANJA

225. Na številnih koncih sveta potrebujemo novih poti miru, ki vodijo k celjenju ran, potrebujemo mojstre miru, pripravljene na začetek zdravljenja in obnovljenega srečanja z domiselnostjo in drznostjo.

Zopet začeti pri resnici

226. Novo srečanje ne pomeni vračanja v stanje pred spori. Medtem smo vsi postali drugačni.

Spremenile so nas muke in nasprotja. Poleg tega ni več prostora za puhlo diplomacijo, za pretvarjanje, za dvoličnost, prikrivanje, uglajenost, ki zamegljuje resnično stanje. Tisti, ki so se hudo prepirali, govorijo iz resnice, jasne in gole. Potrebujejo vajo v spokornosti, ki bo presejala preteklost in prihodnost osvobodila nezadovoljstva, zmede in pričakovanj. Samo zgodovinska resnica in dejstva lahko rodijo vztrajna in dolgotrajna prizadevanja za medsebojno razumevanje in iskanje novega pomena blaginje za vse. »Mirovni proces je torej prizadevanje, ki zahteva čas. Gre za potrpežljivo iskanje resnice in pravice, ki počasti spomin na žrtve in ki korak za korakom vzbuja skupno upanje, ki je močnejše od maščevanja.« [209] Kongovski škofje so v zvezi s ponavljajočimi se spopadi poudarili: »Mirovni sporazumi na papirju ne bodo nikoli dovolj. Treba bo iti dlje in vanje vključiti zahtevo o resničnih vzrokih za ponavljajoče se krize. Ljudje imajo pravico vedeti, kaj se je zgodilo.« [210]

227. »Resnica je neločljiva spremljevalka pravičnosti in usmiljenja. Vse tri skupaj so bistvene za utrjevanje miru, po drugi strani pa vsaka preprečuje drugi, da bi se spridila. (...) Resnica dejansko ne sme voditi v maščevanje, temveč k spravi in odpuščanju. Resnica je povedati družinam, ki se utapljuje v žalosti, kaj se je zgodilo z njihovimi izginulimi sorodniki. Resnica je govoriti o tem, kaj se je zgodilo z otroki, ki so jih vpoklicali nasilneži. Resnica je priznati bolečino žensk, ki so žrtve nasilja in zlorab. (...) Vsako nasilje nad človekom je rana na mesu človeštva; vsaka nasilna smrt 'zmanjša' našo človečnost. Nasilje rojeva nasilje, sovraštvo kot drugo sovraštvo in smrt drugo smrt. To verigo, ki se zdi neizogibna, moramo zdrobiti.« [211]

Arhitektura in obrt miru

228. Pot do miru ne zahteva poenotenja družbe, vsekakor pa nam omogoča, da delamo skupaj. Veliko se jih lahko poveže v skupnem iskanju, od katerega imajo vsi koristi. Pri kakšnem skupnem cilju si lahko ljudje med seboj izmenjujejo različne predloge tehnične narave, različne izkušnje in delajo za skupno blaginjo. Treba je dobro spoznati probleme, s katerimi se sooča družba, preden je pripravljena sprejeti, da obstajajo različna gledanja na težave in njihovo reševanje. Na poti k boljšemu sožitju moramo biti vedno pozorni na možnosti, da drugi ponuja – vsaj delno – upravičeno razmišljanje, nekaj, kar je mogoče na novo ovrednotiti, tudi če bi bilo morda napačno ali se v praksi ni potrdilo. Kajti »drugega ne smemo nikoli omejiti na to, kar je morda rekel ali storil, ampak ga moramo upoštevati zaradi obljube, ki jo nosi v sebi«, [212] obljube, ki vedno pušča špranjo upanja.

229. Južnoafriški škofje so zapisali, da je resnično spravo mogoče doseči z vzajemnim sodelovanjem. »Oblikovanje nove družbe temelji na službi bližnjemu, saj je pomembnejša od želje po prevladi; temelji na delitvi svojega imetja z drugimi bolj kot na sebičnem boju vsakega za čim večje bogastvo; to je družba, v kateri je to, da smo skupaj kot ljudje, vsekakor pomembnejše od katerekoli manjše skupine, pa naj bo to družina, narod, ljudstvo ali kultura.« [213] Južnokorejski škofje so sporočili, da je pravi mir »mogoče doseči le tako, da se borimo za pravičnost s pogovorom, spravo in vzajemnim razvojem«. [214]

230. Močno prizadevanje, da bi premagali, kar nas deli, in pri tem ne bi izgubili istovetnosti, se v vseh nas opira na temeljni občutek pripadnosti. »Naša družba zmaguje, ko se vsakdo, vsaka družbena skupina resnično počuti kakor doma. V družini so starši, stari starši, otroci – doma; nihče ni izključen. Če ima kdo težave, celo resne, tudi ko 'si je sam kriv', mu drugi priskočijo na pomoč, ga podprejo; njegova bolečin je bolečina vseh. (...) V družinah vsak prispeva k skupnemu projektu, vsakdo dela za skupno dobro, vendar ne na škodo posameznika; nasprotno, podpirajo ga, spodbujajo. Prepirajo se, a nekaj je, kar se ne spremeni: družinska vez. Družinski prepiri, nato pobotanja. Radost in žalost enega si delijo vsi. To je družina! O ko bi mogli na političnega nasprotnika ali soseda gledati z istimi očmi kakor na otroke, žene, može, očete in matere. Kako lepo bi bilo! Ljubimo našo družbo, ali pa nam bo postala tuja, nekaj brezimnega, kar nas ne bo pritegnilo, se nas ne bo dotaknilo, nas ne bo ganilo.« [215]

231. Velikokrat so pogajanja zelo potrebna in tudi dejanska priložnost za mir. Vendar so učinkovita pota za doseg trajnega miru v prvi vrsti spremembe, ki prihajajo od spodaj, od ljudi, katerih vsakdanje življenje je zanje učinkovit kvas. Do velikih sprememb ne prihaja za pisalno mizo v uradu. Zato »vsakdo s svojo vlogo pomembno vpliva na uspeh projekta, ki piše novo stran zgodovine, stran, polno upanja, polno miru in polno sprave«. [216] Obstaja »arhitektura« miru, v katero posegajo različne družbene ustanove, vsaka v skladu s svojo pristojnostjo; obstaja pa tudi »obrč« miru, ki vključuje vse nas. Na podlagi različnih mirovnih procesov, ki se odvijajo v različnih krajih sveta, »smo se naučili, da te poti pomiritve, primata razuma nad maščevanjem, občutljivega sozvočja med politiko in pravom, ne morejo zaobiti ravnanja ljudi. Priprava zakonodajnih okvirov in institucionalnih sporazumov med političnimi ali gospodarskimi skupinami dobre volje ni dovolj. (...) Poleg tega je v naše mirovne procese vedno dragoceno vključiti področne izkušnje, ki jih velikokrat niso opazili, tako da so prav skupnosti tiste, ki lahko obarvajo procese kolektivnega spomina.« [217]

232. Pri snovanju in širjenju družbenega miru neke države ni končne postaje. To je namreč »naloga, ki ne dopušča nobenega predaha in terja sodelovanje vseh. Od nas zahteva, naj v prizadevanju za oblikovanje enotnosti naroda ne popuščamo in kljub oviram, razlikam in različnim pristopom, kako doseči mirno sožitje, vztrajamo v boju za prvenstvo kulture srečanja. Ta zahteva, da v središče vsakega političnega, socialnega in gospodarskega delovanja postavimo človeka, njegovo najvišje dostojanstvo in spoštovanje skupnega dobrega. Naj ta prizadevanja v nas brzdajo skušnjave po maščevanju, ki išče le partikularnih in kratkoročnih koristi.« [218] Nasilne javne demonstracije na obeh straneh ne pomagajo pri iskanju izhoda. Še posebej ne, ker – kot so pravilno poudarili kolumbijski škofje – pri pozivanju k »demonstracijam niso vedno jasno izpostavljeni vzroki in nameni, saj gre včasih za politične manipulacije, pa tudi za (sovražne) prevzeme v korist (po)stranskih namenov«. [219]

Predvsem z odrinjenimi

233. Spodbujanje družbenega prijateljstva obsega po eni strani zблиževanje med družbenimi

skupinami, ki so se oddaljile zaradi kakšnega s spori obremenjenega zgodovinskega obdobja, po drugi pa tudi iskanje novega, resnejšega povezovanja z najrevnejšimi in najbolj prizadetimi področji. Mir »ni le odsotnost vojne, temveč neutrudno prizadevanje – zlasti med tistimi, ki zasedajo odgovornejše službe – da prepoznajo, zagotovijo in dejansko spet utrdijo pogosto pozabljeno ali zanikano dostojanstvo naših bratov, da bi se spet počutili odgovorni za usodo lastnega naroda.« [220]

234. Odrinjene smo pogosto žalili s krivičnimi posploševanji. Če najrevnejši in odrinjeni včasih odgovarjajo z ravnanji, ki se zdijo protidružbena, je treba razumeti, da so takšni odzivi v veliko primerih povezani z zgodovino poniževanj in pomanjkljive družbene vključenosti. Južnoameriški škofje so poudarili, da »nam samo bližina, ki nas spoprijateljuje, omogoča globoko spoštovanje vrednot današnjih revežev, njihovega zakonitega hrepenenja in njihovega posebnega življenja po veri. Odločitev za reveže nas mora privedi do prijateljstva z ubogimi.« [221]

235. Kdor želi prinesiti v družbo mir, ne sme pozabiti, da ga neenakost in pomanjkanje celostnega razvoja ljudi onemogočata. Če namreč ni enakih možnosti, najdejo različne oblike napadalnosti in vojne rodovitna tla, kjer bo prej ali slej izbruhnulo nasilje. Kadar krajevna, narodna ali svetovna družba del same sebe na obrobjih prepušča usodi, niti politični programi niti policije ali obveščevalne službe ne bodo mogli trajno zagotavljati miru. [222] Ko gre za resnično nov začetek, je treba vedno pričeti pri odrinjenih bratih in sestrah.

Vrednost in pomen odpuščanja

236. Nekateri se raje izognejo govorjenju o spravi, ker mislijo, da so spor, nasilje in praske sestavni del normalnega delovanja družbe. V kakšni človeški skupini se dejansko boji za oblast na različnih področjih odvijajo bolj ali manj prefinjeno. Drugi trdijo, da pomeni odpustiti prepustiti svoj prostor drugemu, da ga obvlada. Zato mislijo, da bi bilo bolje vzdrževati igro moči, ki omogoča ohranjanje ravnovesja med različnimi skupinami. Spet drugi verjamejo, da pritiče sprava slabotnim, ki niso sposobni pogovora do konca, zato se težavam izognejo tako, da krivice prikrijejo: ker niso sposobni soočenja s težkimi vprašanji, raje izberejo navidezen mir.

Neizogibni spopad

237. Odpuščanje in sprava sta v krščanstvu, z nekaj razlikami pa tudi v drugih verstvih, med zelo pomembni temami. Obstaja pa tveganje, da napačno razumemo versko prepričanje in ga predstavljamo tako, da spodbuja vdanost v usodo, lenivost, krivico, ali po drugi strani nestrpnost in nasilje.

238. Jezus Kristus ni nikoli pozival k nasilju ali nestrpnosti. Sam je odkrito obsodil uporabo sile, s katero bi se spravili nad druge: »Veste, da vladarji gospodujejo nad narodi in da jim velikaši vladajo. Med vami pa naj ne bo tako« (Mt 20,25-26). Po drugi strani pa evangelij zahteva, da je

treba odpustiti »sedemdesetkrat sedemkrat« (Mt 18,22) in postavi za zgled hudobnega služabnika, ki mu je bilo odpuščeno, sam pa ni bil sposoben odpustiti drugim (prim. Mt 18,23-35).

239. Če beremo druge odlomke iz Nove zaveze, lahko ugotovimo, da so prva krščanska občestva, obkrožena s poganskim svetom, polnim korupcije in zmot, živela v duhu potrpežljivosti, strpnosti, razumevanja. Številni odlomki so v tem pogledu zelo jasni: vabijo k sprejemanju nasprotnikov s krotkostjo (prim. 2 Tim 2,25). Priporočajo: »Naj nikogar ne preklinjajo, naj ne bodo prepirljivi, ampak prijazni; izkazujejo naj kar največjo krotkost vsem ljudem. Saj smo bili tudi mi nekoč neumni« (Tit 3,2-3). Apostolska dela zatrjujejo, da učenci, ki jih nekatere oblasti preganjajo, »uživajo naklonjenost vsega ljudstva« (prim. 2,47; 4,21.33; 5,13).

240. Ko pa premišljujemo o odpuščanju, spravi in družbeni slogi, naletimo na Kristusovo misel, ki nas preseneča: »Ne mislite, da sem prišel zato, da prinesem mir na zemljo; nisem prišel, da prinesem mir, ampak meč. Prišel sem, da ločim človeka od njegovega očeta, hčer od njene matere, snaho od njene tašče; in človekovi sovražniki bodo njegovi domači« (Mt 10,34-36). Pomembno je, da to misel razumemo znotraj poglavja, v katerem je zapisana. Tam je jasno poudarjena tema, o kateri teče beseda, to pa je zvestoba do lastne izbire. Brez oklevanja, čeprav nam to prinaša nasprotovanja, pa tudi naši dragi lahko takšni izbiri ugovarjajo. Zato takšne besede ne vabijo k iskanju sporov, temveč preprosto k prenašanju neizogibnih sporov, da bi se človeško spoštovanje ne izneverilo zvestobi v zameno za domnevni družinski ali družbeni mir. Sv. Janez Pavel II. je trdil, da Cerkev »nikakor nima namena, da bi obsodila sleherno obliko družbenih sporov: Cerkev predobro ve, da v zgodovini neizogibno nastajajo interesni spori med različnimi družbenimi skupinami in da mora kristjan v njih često zavzeti odločno in dosledno stališče.« [\[223\]](#)

Zakoniti boji in odpuščanje

241. Ne gre za to, da bi spodbujali odpuščanje, ki se odpoveduje lastnim pravicam zaradi pokvarjenega veljaka, kriminalca ali kogarkoli, ki ruši naše dostojanstvo. Poklicani smo k ljubezni do vseh brez izjeme, vendar pa ljubezen do zatiralca ne pomeni soglasja, da s tem nadaljuje. Niti ne, da si domišlja, da je to, kar počne, sprejemljivo. Nasprotno. Najboljša oblika ljubezni, ko ga skušamo odvrniti od zatiranja, je, da mu vzamemo tudi moč, ki je ne zna uporabljati in pači njegovo človeško podobo. Odpuščati ne pomeni dopuščati nadaljnjega maličenja lastnega dostojanstva ali dostojanstva drugih, niti mirnega gledanja, da kriminallec nadaljuje s svojimi prestopki. Kdor trpi krivico, mora svoje pravice in pravice svoje družine odločno braniti, saj mora varovati dostojanstvo, ki mu je bilo dano, dostojanstvo, ki ga ima Bog rad. Če je zločinec storil škodo meni ali kateremu izmed mojih dragih, je ni stvari, ki bi mi preprečevala, da ne bi terjal pravice in da ta oseba – ali kdorkoli drug – ne bi več povzročala škode meni ali drugemu. Moja dolžnost je, da to storim, odpuščanje pa ne le, da te obveznosti ne izničuje, temveč jo zahteva.

242. Velja pa, da tega ni dovoljeno početi zato, da bi podžigali jezo, ki prizadene človeško dušo in dušo lastnega ljudstva, ali zaradi nezdrave sle po uničevanju drugega, kar lahko sproži vrsto

povračilnega maščevanja. Nihče ne more doseči notranjega miru, če se v tem smislu ne spravi z življenjem. Resnica je, da »nobena družina, nobena sosedska skupnost, noben narod, še manj pa država nima prihodnosti, če je gonilna sila, ki jo združuje, povezuje in prikriva njene razlike, vračanje hudega in sovraštvo. Ne smemo se sporazumeti in poenotiti zato, da bi se maščevali, da bi nasilneža poplačali z nasiljem, da bi načrtovali povračilne ukrepe z navidez zakonitimi sredstvi.« [224] Tako človek ničesar ne pridobi, na dolgi rok pa izgubi vse.

243. Seveda »ni lahko pozabiti na grenko dediščino krivic, sovražnosti in nezaupanja, ki so jo zapustili spori. Pozabiti je mogoče le z vračanjem dobrega za hudo (prim. Rim 12,21) in z vzgojo tistih kreposti, ki krepijo spravo, solidarnost in mir.« [225] Tako »tistemu, ki spodbuja v sebi rast dobrote, naklanja tudi sredi težav in nerazumevanja mirno vest in globoko radost. Spričo hudih žalitev dobrota ni slabost, temveč resnična moč, ki se lahko odpove maščevanju.« [226] V življenju je treba spoznati, da »tista trda sodba, s katero prizadenem srce svojega brata ali sestre, tista neozdravljena rana, tisto neodpuščeno zlo, tista zamera, ki me samo skeli, je delček vojne, ki jo nosim s seboj, je plamen v srcu, ki ga je treba pogasiti, da se ne bi razplamtel požar.« [227]

Resnični presežek

244. Če sporov ne rešimo, temveč jih pometemo pod preprogo ali potisnemo v podzavest, se lahko s svojim molkom spremenimo v sokrivce za hude napake in grehe. Resnična sprava od sporov ne beži, temveč se z njimi sooči v *sporu* ter jih s pogovorom in jasno, iskreno in potrpežljivo razpravo reši. Boj med različnimi skupinami se lahko, »če se (...) vzdrži sovražnosti in medsebojnega sovraštva, polagoma spremeni v pošten pogovor, utemeljen na iskanju pravičnosti«. [228]

245. Večkrat sem predlagal »načelo, ki je nujno za graditev družbenega prijateljstva in se glasi: edinost je nad sporom. (...) Nikakor ne gre za sinkretizem, tudi ne za stopitev enega v drugem, ampak za rešitev na višji ravni, ki v prepiru ohrani dragocene notranje možnosti in polarnosti.« [229] Dobro vemo, da »se vsakokrat, ko se kot ljudje ali skupnost naučimo meriti više od nas samih in naših zasebnih koristi, lahko razumevanje in vzajemna prizadevnost spremenita (...) v okolje, kjer spopadi, napetosti, pa tudi tisto, kar bi lahko imeli za potisnjeno v preteklost, dosežejo pisano enotnost, ki poraja novo življenje. [230]

Spomin

246. Od nekoga, ki je po krivici in kruto veliko trpel, ne smemo zahtevati nekakšnega »družbenega odpuščanja«. Sprava je osebno dejanje in nihče je ne more vsiliti celotni družbi, četudi ima nalogo, da jo spodbuja. Čisto osebno pa se vendarle kdo lahko svobodno in velikodušno odpove zahtevi po kaznovanju (prim. Mt 5,44-46), četudi se družba in njena sodna oblast zakonito nagibata k temu. Vendar »splošne sprave« ni mogoče zapovedati niti z dekretom zapreti ran ali s plaščem pozabe pokriti krivic. Kdo lahko uveljavlja pravico do odpuščanja v imenu drugih? Ganljivo je, ko

vidimo, da so nekateri zmožni odpuščanja, ne glede na škodo, ki so jo utrpeli, vendar je treba po človeško razumeti tudi tiste, ki tega ne morejo storiti. Skratka: nikoli ne smemo predlagati, da je treba pozabiti.

247. Šoaha ne smemo pozabiti. Gre za »simbol, od kod lahko izvira človekova hudobija, ki jo podpihujejo lažne ideologije, ko pozabi na temeljno dostojanstvo slehernega človeka, čeprav si zasluži absolutno spoštovanje, ne glede na to, kateremu ljudstvu ali veroizpovedi pripada«. [231] Ko se ga spominjam, ponavljam tole molitev: »Spomni se nas po svojem usmiljenju. Daj nam milost, da se bomo sramovali tega, kar smo bili kot ljudje zmožni storiti, sramovali tega množičnega malikovanja, ko smo zaničevali in uničevali svoje meso, to, ki si ga ti zgnetel iz blata, ki si ga ti s svojim dihom oživil. Nikoli več, Gospod, nikoli več!« [232]

248. Ne smemo pozabiti atomskega bombardiranja Hirošime in Nagasakija. Tu še enkrat »obujam spomin na vse žrtve in se klanjam moči in dostojanstvu tistih, ki so preživeli tiste prve trenutke in nato dolga leta na svojih telesih prenašali najhujše trpljenje, v njihovi zavesti pa je klila smrt, ki je kar naprej uporabljala njihove življenjske sile. (...) Ne moremo dovoliti, da bi sedanji in prihodnji rodovi pozabili na to, kar se je zgodilo, na spomin, ki je poročstvo in spodbuda za vzpostavitev pravičnejše in bolj bratske prihodnosti.« [233] Prav tako ne smejo iti v pozabo preganjanja, trgovina s sužnji, iztrebljanja celih narodov, ki so se zgodila in se še dogajajo po raznih državah, in seveda toliko drugih zgodovinskih dogodkov, zaradi katerih nas je sram, da smo ljudje. Vedno se jih moramo spominjati, vedno znova, ne da bi se utrudili ali predali brezčutnosti.

249. Danes ljudje kaj hitro podležejo skušnjavi, da bi se obrnili stran in rekli: »Že veliko časa je minilo, treba je gledati naprej.« Za božjo voljo, nikar! Brez spomina ne moremo naprej, brez celovitega in čistega spomina ni rasti. Potrebujemo ohranjanje »plamena kolektivne zavesti, da bomo naslednjim rodovom pričevali o tisti grozi«, da bi tako »prebudili in ohranjali spomin na žrtve, da bi se človeška zavest okrepila ob soočenju s poskusi gospodovanja in uničenja«. [234] Potrebujemo ga žrtve same – ljudje, družbene skupine ali narodi –, da ne bi nasedli mišljenju, ki opravičuje povračilne ukrepe in vsako nasilje v imenu velikega prestanega gorja. Zato se ne sklicujem samo na pospomnjanje groze, temveč tudi na spomin tistih, ki so si bili sredi zastrupljenega in pokvarjenega okolja sposobni zopet pridobiti dostojanstvo ter se z majhnimi ali velikimi dejanji odločiti za solidarnost, odpuščanje, bratstvo. Kako lepo se je spominjati dobrega.

Odpuščanje brez pozabe

250. Odpuščanje ne vsebuje pozabe. Recimo raje tako: ko nečesa nikakor ne smemo zanikati, omalovaževati ali zatajiti, lahko vendarle odpustimo. Ko gre za kaj takšnega, česar nikakor ne smemo spregledati, upravičiti ali oprostiti, lahko vendarle odpustimo. Ko gre za kaj takšnega, česar si nikakor ne smemo dovoliti pozabiti, lahko vendarle odpustimo. Neprisiljeno in iskreno odpuščanje je veličina, ki odseva neizmernost božjega odpuščanja. Če je odpuščanje zastonjsko, je torej mogoče odpustiti tudi tistemu, ki se kesanju upira in za odpuščanje ni sposoben prositi.

251. Tisti, ki odpuščajo, ne pozabljajo, temveč se odpovedo temu, da bi jim gospodovala uničujoča sila, ki jih je prizadela. Prebijejo začaran krog, ustavijo napredovanje uničevalne sile. Odločijo se, da v družbi ne bodo več trpeli maščevalnih sil, ki se lahko prej ali slej spet znesejo nad njimi. Maščevanje namreč nikoli ne poteši nezadovoljstva žrtev. Poznamo tako grozne in krute zločine, da obsodba hudodelca na trpljenje ne prinaša občutka, da je pravici zadoščeno – niti, če bi zločinca ubili ali si izmislili muke, kakršne je morala pretrpeti žrtev. Maščevanje ne rešuje ničesar.

252. Prav tako ne govorimo o odpravi kaznovanja. Pravico do primerne kaznovanja pa iščemo samo zaradi ljubezni do pravice same, iz spoštovanja do žrtev, zaradi preprečevanja novih zločinov in zaščite skupnega dobrega, ne pa zaradi potešitve lastne jeze. Odpuščanje nam omogoča, da iščemo pravico, ne da bi se ujeli v začaran krog maščevanja ali v pozabljanje krivice.

253. Če so bile krivice storjene na obeh straneh, je treba odkrito priznati, da morda niso bile enako hude ali niso bile primerljive. Nasilje državnih struktur in oblasti ni na enaki ravni kot nasilje posebnih skupin. V nobenem primeru ni mogoče zahtevati, da bi si bilo treba zapomniti le neupravičeno trpljenje enih, ne pa tudi drugih. Kot so zapisali hrvaški škofje, »vsaki nedolžni žrtvi smo dolžni enako spoštovanje. Tu ne sme biti nobenih etničnih, konfesionalnih, nacionalnih ali političnih razločkov.« [235]

254. Prosim Boga, »naj pripravi naša srca za srečanje z brati in sestrami, ki presegajo razločke med idejami, jeziki, kulturami in verstvi; naj z oljem svojega usmiljenja, ki zdravi rane zmot, nesporazumov in polemik, mazili vse naše bitje; naj nas njegova milost ponižno in blago naravna na zahtevne, a rodovitne steze iskanja miru«. [236]

Vojna in smrtna kazen

255. Obstajata dve skrajnosti, ki se lahko v posebej dramatičnih okoliščinah predstavita kot rešitvi, brez opozorila, da gre za lažna odgovora, ki ne rešujeta problemov, za katere pa trdita, da jih lahko premagata. Na koncu pa narodom in vsemu svetu vsilita le nove oblike uničevanja. V mislih imam vojno in smrtno kazen.

Vojne krivice

256. »V srcu teh, ki kujejo hudobijo, bo razočaranje, pri teh, ki snujejo mir, pa bo veselje« (Prg 12,20). Vendar so ljudje, ki iščejo rešitev v vojni. Ta se pogosto »hrani s sprevrženostjo odnosov, iz hegemonističnega pohlepa, iz zlorabe moči, iz strahu pred drugim in pred različnostjo, videno kot oviro«. [237] Vojna ni strašilo preteklosti, temveč je postala stalna grožnja. Svet se srečuje z vedno številnejšimi težavami na počasni poti miru, na katero se je podal in ki je celo začela dajati nekaj sadov.

257. Ker se zopet vzpostavljajo razmere za širjenje vojn, bi vas spomnil, da je »vojna zanikanje vseh pravic in dramatičen napad na okolje. Če hočemo resnično celovit človeški razvoj za vse, si moramo še naprej brez oklevanja prizadevati za preprečevanje vojn med narodi in ljudstvi. V ta namen moramo – kot predlaga *Listina Združenih narodov* –, zagotavljati nesporno vladavino prava in obvezna pogajanja, posredovanje in arbitražo z res temeljno pravno normo.« [238] Rad bi poudaril, da 75 let Združenih narodov in izkušnje prvih 20 let tega tisočletja kažejo, da je polna uporaba mednarodnih standardov resnično učinkovita, njihovo pomanjkljivo izpolnjevanje pa škodljivo. Obvezna, pregledna in iskrena uporaba *Listine Združenih narodov* je obvezno referenčno izhodišče za pravosodje in sredstvo miru. Toda to terja, da ne prikrivamo nezakonitih namenov in da posebnih interesov države ali skupine ne postavljamo nad skupno svetovno dobro. Če se pravilo šteje za orodje, ki ga je treba uporabiti, ko nam ugaja, ali ga izigravati, ko nam ne, spuščamo z verige sile, ki jih ni mogoče nadzorovati. Resno namreč škodijo družbi, najšibkejšim, bratstvu, okolju in kulturnim dobrinam, saj pomenijo nepopravljivo nevarnost za globalno skupnost.

258. Ob številnih humanitarnih, samoobrambnih ali preventivnih izgovorih se ni težko odločiti za vojno, zlasti še, če so na delu informacijske manipulacije. V zadnjih desetletjih je bilo pravzaprav za vse vojne rečeno, da so imele »opravičilo«. *Katekizem Katoliške cerkve* navaja nekaj možnosti za legitimno obrambo z vojaško silo, a le, če resnično obstajajo določeni »strogi pogoji moralne legitimnosti«. [239] Vendar je mogoče kaj hitro podleči ohlapni razlagi te pravice. Z njo želijo neutemeljeno opravičiti tudi »preventivne« napade ali vojaške akcije, o katerih bi zelo težko rekli, da niso »zlo in nered, hujši od zla, ki ga je treba odpraviti«. [240] Vprašanje je, ali je z razvojem jedrskega, kemičnega in biološkega orožja ter z mnogimi in izpopolnjenimi možnostmi, ki jih ponujajo nove tehnologije, vojna dobila takšno nenadzorovano uničujočo moč, da lahko prizadene številne nedolžne civiliste. V resnici ni »človeštvo ... še nikoli imelo tolikšne oblasti nad samim seboj in nič nam ne jamči, da jo bo uporabljajo za dobro«. [241] Zato o vojni ne moremo več govoriti kot o rešitvi, saj bo tveganje verjetno vedno odtehtalo domnevno korist, ki ji jo pripisujejo. V teh razmerah danes zelo težko podpremo razumne utemeljitve, ki so dozorele v prejšnjih stoletjih, da bi lahko govorili o »pravični vojni«. Nikoli več vojne! [242]

259. Pomembno je dodati, da se z razvojem globalizacije, kar bi se lahko zdelo neposredna ali priročna rešitev za določeno pokrajino, budi vrsta nasilnih dejavnikov, ki jih pogosto pometamo pod preprogo, na koncu pa prizadenejo celoten planet in količijo pot novim, še slabšim vojnám v prihodnosti. V našem svetu zdaj nismo več priče le »kosom« vojne, ki se bije v tej ali oni državi, temveč »svetovni vojni po kosih«, saj je usoda držav na svetovnem odru močno prepletana.

260. Tako je rekel sv. Janez XXIII.: »Skoraj nemogoče si je zamisliti, da bi lahko v atomski dobi vojno uporabili kot orodje pravice.« [243] Bilo je v času hude mednarodne napetosti, s čimer je podžgal hrepenenje po miru, ki se je razširilo v času hladne vojne. Okrepilo je prepričanje, da so razlogi za mir močnejši od katerega koli seštevka posameznih koristi in kakršnegakoli zaupanja v uporabo orožja. Vendar priložnosti, ki so nam bile ponujene ob koncu hladne vojne, zaradi pomanjkanja vizije v prihodnost in skupne zavesti o naši skupni usodi nismo v celoti razumeli.

Namesto tega smo popustili zasledovanju drobnih koristi, ne da bi prevzeli skrb za splošno skupno dobro. Tako so se zopet začele prikazovati varljive prikazni vojne.

261. Po vsaki vojni je svet na slabšem kot pred njo. Vojna je neuspeh za politiko in človeštvo, je sramotna predaja, poraz pred silami zla. Ne ustavimo se pri teoretičnih razpravah, otipajmo rane, dotaknimo se mesa tistih, ki trpijo škodo. Poglejmo na množice civilistov, pomorjenih z izgovori, da gre za »kolateralno škodo«. Vprašajmo žrtve! Posvetimo se beguncem, tistim, ki so prestali atomsko sevanje ali kemične napade, ženskam, ki so izgubile otroke, pohabljenim ali za otroštvo prikrajšanim otrokom. Upoštevajo resnico teh žrtev nasilja, na lastne oči se prepričajmo o njihovem dejanskem stanju in z odprtim srcem prisluhnimo njihovim zgodbam. Tako bomo lažje spoznali brezno zla v srcu vojne. In ne bo nas motilo, da veljamo za naivne, ker smo izbrali mir.

262. Načela prav tako ne bodo dovolj, če menimo, da je sedanje težave mogoče odpraviti s strahom in grožnjo pred uporabo jedrskega, kemičnega ali biološkega orožja. »Če upoštevamo glavne grožnje míru in varnosti z vsemi mnogoterostmi tega mnogopolnega sveta dvajsetega stoletja, kot so terorizem, nesorazmerni spopadi, kibernetika varnost, okoljska vprašanja, revščina – ni dvoma o neprimernosti jedrskega odvrčanja, da bi se učinkovito odzvali na te izzive. Te skrbi so še večje, če upoštevamo katastrofalne humanitarne in okoljske posledice, ki izhajajo iz sleherne uporabe jedrskega orožja z uničujočim, neobvladljivim in nenadzorovanim učinkom v času in prostoru. (...) Prav tako se moramo vprašati, kako trdno je lahko ravnovesje, ki temelji na strahu, saj strah v resnici povečuje in ohlaja zaupne odnose med ljudmi. Mednarodni mir in stabilnost ne moreta temeljiti na varljivem občutku varnosti, grožnji medsebojnega uničenja ali popolnega uničenja, na preprostem vzdrževanju ravnovesja moči. (...) V tem okviru postane končni cilj popolne odprave jedrskega orožja izziv ter moralni in humanitarni imperativ. (...) Vse večja soodvisnost in globalizacija pomenita, da mora biti ob grožnji jedrskega orožja odziv, ki temelji na medsebojnem zaupanju, kolektiven in usklajen. Zaupanje pa je mogoče utrditi le z dialogom, ki je resnično osredinjen na skupno dobro in ne na zaščito prikritih ali posebnih interesov.« [244] Z denarjem, ki gre za orožje in druge vojaške stroške, pa ustanovimo Svetovni sklad [245] za končno resnično odpravo lakote in razvoj najrevnejših držav, da bi se njihovi prebivalci ne zatekali k nasilnim ali dvomljivim rešitvam in ne bi bili prisiljeni zapustiti svojih držav, temveč bi se trudili za človeka vredno življenje.

Smrtna kazen

263. Obstaja še en način za odstranitev drugega, ki ni namenjen državam, temveč ljudem. To je smrtna kazen. Sv. Janez Pavel II. je glasno in odločno izjavil, da je moralno neustrezna in v kazenskih zadevah ni več potrebna. [246] O tem stališču ni več mogoče razmišljati drugače. Danes odločno trdimo, da je »smrtna kazen nesprejemljiva« [247] in Cerkev si vztrajno prizadeva, da bi bila odpravljena po vsem svetu. [248]

264. Nova zaveza posameznikom prepoveduje, da bi sami krojili pravico (prim. Rim 12,17.19),

priznava pa potrebo, da oblasti kaznujejo tiste, ki so storili hudo (prim. Rim 13,4; 1 Pt 2,14).

»Skupno življenje, urejeno kot organizirana skupnost, potrebuje za primerno sožitje pravila, katerih svobodna kršitev zahteva ustrezen odgovor.« [249] To pomeni, da »ima zakonita javna oblast pravico in dolžnost določati kazni, ki so v razmerju s težo kaznivega dejanja« [250] in da sodni oblasti »na področju zakona zagotavlja potrebno neodvisnost«. [251]

265. Od prvih stoletij so nekateri v Cerkvi očitno nasprotovali smrtni kazni. Laktancij je na primer trdil, da »ne potrebujemo nobenih distinkcij: ubiti človeka bo vedno zločin«. [252] Papež Nikolaj I. je spodbujal: »Stremite po reševanju namesto po smrtni kazni nedolžnih, pa tudi vseh, ki so krivi.« [253] Ob sojenju nekaterim morilcem, ki so ubijali duhovnike, je sv. Avguštin prosil sodnika, naj jih ne kaznuje s smrtjo, kar je takole upravičil: »S tem ne želimo podlim posameznikom preprečiti, da bi jim bila odvzeta svoboda za kazniva dejanja, temveč želimo, da ostanejo pri življenju in brez vsakršne telesne pohabe, a jih s primernimi ukrepi odvrnemo od njihove nezdrave sle ter jih privedemo nazaj v pošteno in spokojno življenje, ali jih odvrnemo od njihovih zlobnih dejanj in zaposlimo s kakšnim koristnim delom. Tudi to je obsodba, a kdo ne bi razumel, da gre zdaj bolj za duhovno korist kot za telesno kazen, saj ni dana prosta pot drzni krvoločnosti, temveč zdravilnemu kesanju? (...) Vendar se ne jezi na krivico tako, da bi pozabil na človečnost; ne dajaj duška volji po maščevanju nad grozodejstvi grešnikov, temveč usmeri svojo voljo v celjenje njihovih ran.« [254]

266. Strahovi in zamere zlahka vodijo k razumevanju kazni kot obliki maščevanja, če že ne krutosti, namesto da bi gledali nanjo kot na proces zdravljenja in družbenega vključevanja. Danes »na določenih političnih področjih pa tudi v nekaterih medijih včasih nasilje in maščevanje javno in zasebno spodbujajo proti storilcem storjenega kaznivega dejanja, pa tudi proti tistim, na katere pade sum, upravičen ali ne, da so kršili zakon. (...)

Obstaja težnja po namernem ustvarjanju sovražnikov: z vzorci osebnosti, v katerih so zbrane vse lastnosti, ki si jih družba predstavlja ali razlaga kot grožnje. Mehanizmi za oblikovanje teh vzorcev so enaki tistim, ki so svojčas omogočali širjenje rasističnih idej.« [255] To je postalo še posebej nevarna navada, vedno bolj razširjena v nekaterih državah, ki se zatekajo k preventivni zaporni kazni, zaporu brez sodbe in zlasti k smrtni kazni.

267. Rad bi poudaril, da »si je nemogoče predstavljati, da bi danes države za obrambo človeških življenj pred napadalcem ne imele drugega sredstva, kot je smrtna kazen«. Posebno resne so tako imenovane zunajsodne ali zunajpravne usmrčitve, ki so »namerni poboji s strani nekaterih držav in njihovih agentov, pogosto predstavljeni kot spopadi s kriminalci ali kot nenamerne posledice razumne, potrebne in sorazmerne uporabe sile za uveljavitev prava«. [256]

268. »Razlogov proti smrtni kazni je veliko in so dobro znani. Cerkev je nekatere od njih po pravici izpostavila. Na primer: možnost sodne napake in zlorabe te kazni s strani totalitarnih in diktatorskih režimov, saj lahko to uporabljajo kot sredstvo za zatiranje političnih oporečnikov ali za preganjanje verskih in kulturnih manjšin, žrtev sploh, ki po njihovi zakonodaji veljajo za

'prestopnike'. Zato so torej vsi kristjani in ljudje dobre volje poklicani, da se borijo za odpravo smrtne kazni, zakonite in nezakonite, v vseh njenih oblikah, pa tudi za izboljšanje razmer v zaporih, ki naj spoštujejo človeško dostojanstvo ljudi, prikrajšanih za svobodo. To velja tudi z dosmrtno zaporno kazen. (...) Dosmrtna ječa je prikrita smrtna kazen.« [257]

269. Spomnimo se, da »niti ubijalec ne izgubi svojega osebnega dostojanstva in sam Bog je za to porok«. [258] Odločna zavrnitev smrtne kazni kaže, v kolikšni meri je mogoče prepoznati neodtujljivo dostojanstvo vsakega človeka in priznati, da ima svoje mesto na tem svetu. Kajti, če tega ne zanikam najhujšim zločincem, ne bom zanikal nikomur, vsi bodo imeli možnost, da si ta planet delijo z menoj kljub vsemu, kar me lahko od njih loči.

270. Kristjane, ki dvomijo ali so v skušnjavi, da bi se vdali kateri izmed oblik nasilja, vabim, da se spomnijo oznanila iz Izaijeve knjige: »Svoje meče bodo prekovali v lemeže in svoje sulice v srpe« (Iz 2,4). Za nas se je ta prerokba uresničila v Jezusu Kristusu, ki je učencu, razburjenemu zaradi nasilja, ukazal: »Spravi meč na njegovo mesto, kajti vsi, ki primejo za meč, bodo z mečem pokončani« (Mt 26,52). To je bil odmev na starodavno svarilo: »Terjal ga bom tudi od človeka; od vsakogar bom terjal račun o življenju njegovega brata. Če kdo prelije človeško kri, bo človek prelil njegovo kri« (1 Mz 9,5-6). Ta Jezusov odziv, ki je spontano prišel iz srca, premošča razdaljo stoletij in pride do danes kot trajen opomin.

Osmo poglavje

VERSTVA V SLUŽBI SVETOVNEGA BRATSTVA

271. Različne religije, začeni od priznavanja vrednosti vsake človeške osebe kot bitja, ki je poklicano, da je božji sin ali božja hči, ponujajo dragocen prispevek h gradnji bratstva in obrambi pravice v družbi. Dialog med ljudmi različnih religij ne govori le o diplomaciji, vljudnosti ali strpnosti. Kot so učili indijski škofje, je »cilj dialoga vzpostaviti prijateljstvo, mir, harmonijo in deliti moralne in duhovne vrednote ter izkušnje v duhu resnice in ljubezni«. [259]

Zadnji temelj

272. Verniki verjamemo, da brez odprtosti do Očeta vseh ni trdnih in trajnih razlogov za poziv k bratstvu. Prepričani smo, da »le z zavestjo otrok, ki niso sirote, lahko med seboj živimo v miru«. [260] Saj »zdrava pamet lahko dojame enakost med ljudmi in vzpostavi med njimi neko državljansko sožitje, ne more pa utemeljiti bratstva«. [261]

273. S tem v zvezi bi rad spomnil na nepozaben odlomek: »Če pa ni priznana presežna resnica, potem prevladuje nasilje in vsakdo teži za tem, da bi čim bolj zase uporabil sredstva, ki so mu na

voljo, da bi, ne glede na pravice drugih, prodrli s svojimi koristmi in s svojim nazorom. (...)

Korenina modernega totalitarizma tiči torej v zanikanju duhovnega dostojanstva človeka kot vidne podobe nevidnega Boga. Prav na temelju svoje narave je nosilec pravic, ki jih nihče ne sme kršiti: ne posameznik, tudi ne skupina, razred, narod ali država. Tega tudi družbena večina ne sme storiti; ko bi nastopila zoper manjšino, bi jo izobčila, zatirala, izkoriščala ali pa jo poskušala iztrebiti.« [262]

274. Poleg verskih izkušenj in modrosti, ki smo si jih nabrali skozi stoletja, se učimo tudi iz številnih svojih slabosti in padcev, saj verniki različnih verstev vemo, da je zavest o Božji navzočnost dobrina za našo družbo. Iskanje Boga z iskrenim srcem nam, dokler ga ne zatemnimo s svojim ideološkimi ali praktičnimi računnicami, pomaga, da se prepoznamo kot ljudje na poti in kot resnični bratje. Verjamemo: »Ko hoče človek v imenu ideologije izključiti Boga iz družbe, na koncu časti idole in kmalu izgubi samega sebe; njegovo dostojanstvo je poteptano, njegove pravice kršene. Dobro veste, do kakšnega nasilja lahko vodi kratenje svobode vesti in verske svobode ter kako ta rana rojeva do kraja obubožano človeštvo, ki je oropano upanja in primernih spodbud.« [263]

275. Priznati je treba, da so »med najpomembnejšimi vzroki krize sodobnega sveta uspravana človeška vest in odmik od verskih vrednot, pa tudi prevlada individualizma in materialističnih filozofij, ki pobožanstvijo človeka, vrhovna in transcendentalna načela pa nadomeščajo s svetovljanskimi in gmotnimi vrednotami«. [264] Ni sprejemljivo, da bi v javni razpravi imeli glas le vplivni in učeni. Obstajati mora tudi prostor za razmišljanje, v katerem pridejo do veljave »klasična verska besedila, pomembna za vse čase, saj hranijo motivacijsko moč«, dejansko pa so »zaradi ozkega racionalističnega gledanja deležna prezira«. [265]

276. Na teh temeljih Cerkev sicer spoštuje avtonomijo politike, svojega poslanstva pa ne omejuje na zasebno območje. Nasprotno, »v boju za pravičnost tudi ne more in ne sme stati ob strani (...), prebujati mora duhovne moči«, [266] ki lahko oplodijo vse družbeno življenje. Res je, da se kleriki ne smejo ukvarjati s strankarsko politiko, ki pritiče laikom, vendar se ne morejo odreči politični razsežnosti bivanja, [267] kar pomeni, da morajo biti stalno pozorni na splošno dobro in skrbeti za celovit človeški razvoj. Cerkev »ima javno vlogo, ki se ne izčrpa s socialnim skrbstvom ali z vzgojo«, temveč je v službi »za razvoj človeka in svetovnega bratstva«. [268] Ne želi tekmovati za zemeljsko oblast, temveč želi kot »družina med družinami – se pravi Cerkev – biti današnjemu svetu pričevalka ... vere, upanja in ljubezni do Gospoda in tistih, ki jih ljubi s posebno ljubeznijo. Hiša z odprtimi vrati. Cerkev je hiša z odprtimi vrati, ker je mati.« [269] In kot Marija, Jezusova Mati, »želimo biti Cerkev, ki služi, ki zapušča dom, ki prihaja iz svojih templjev, iz zakristij, da bi bila blizu življenja, vzdrževala upanje, bila znamenje enotnosti ... graditeljica mostov, rušiteljica zidov, sejalka sprave.« [270]

277. Cerkev ceni Božje delovanje v drugih verstvih in »ne zameta ničesar od tistega, kar je v teh verstvih resničnega in svetega. Z odkritosrčno spoštljivostjo gleda na one načine delovanja in življenja, na ona pravila in nauke, ki (...) neredko odsevajo žarek Resnice, ki razsvetljuje vse ljudi.« [271] Vendar pa kot kristjani ne moremo skriti, da »če glasba evangelija preneha vibrirati v našem drobovju, bomo izgubili veselje, ki se poraja iz sočutja, in nežnost, ki raste iz zaupanja, sposobnost sprave, ki svoj izvir najdeva v zavesti, da nam je odpuščeno in da lahko spet gremo na pot. Če bo glasba evangelija nehala igrati v naših domovih, po trgih, na delovnih mestih, v politiki in gospodarstvu, bomo prekinili melodijo, ki nas spodbuja, da se borimo za dostojanstvo vsakega moškega in vsake ženske«. [272] Drugi pijejo iz drugačnih studencev. Za nas je vir človeškega dostojanstva in bratstva evangelij Jezusa Kristusa. Iz njega »vre za krščansko misel in za delovanje Cerkve prvenstvo krščanske misli o odnosu, srečanju s sveto skrivnostjo drugega, o univerzalnem občestvovanju z vsem človeštvom, ki je duhovni poklic vseh«. [273]

278. Poklicana, da se uteleša v vseh razmerah in da je skozi stoletja navzoča na vseh koncih sveta – to pomeni »katoliška« – lahko Cerkev razume vse od lastne izkušnje milosti in greha do veličine povabila k univerzalni ljubezni. Pravzaprav nas skrbi »vse, kar je človeškega. (...) Kjerkoli se ljudje sestanejo, da bi vzpostavili človekove pravice in dolžnosti, smo počaščeni, če se strinjajo, da pri tem sodelujemo.« [274] Za mnoge kristjane je na tej bratski poti tudi Mati, imenovana Marija. To vesoljno materinstvo je sprejela pod križem (prim. Jn 19,26) in se ne nanaša le na Jezusa, temveč tudi na »preostanek njegovega potomstva« (Apd 12,17). Z močjo Vstalega želi roditi nov svet, kjer smo vsi bratje, kjer je prostor za vsakega izgnanca iz naše družbe, kjer sijeta pravičnost in mir.

279. Kristjani zahtevamo, da naj nam bo v državah, kjer smo manjšina, zagotovljena svoboda; prav tako jo mi priporočamo za tiste, ki niso kristjani, a so tam, kjer živijo, manjšina. Obstaja temeljna človeška pravica, katere na poti bratstva in miru ne smemo pozabiti: do verske svobode imajo pravico verniki vseh verstev. Ta svoboda nam daje moč, da lahko »poiščemo dober dogovor med različnimi kulturami in religijami; priča, da je skupnih stvari veliko in zelo pomembnih. Zato je pot vedrega, urejenega in mirnega sožitja mogoče doseči s sprejemanjem razločkov in v veselju, da smo vsi bratje, ker smo otroci edinega Boga.« [275]

280. Hkrati prosimo Boga, naj okrepi enotnost v Cerkvi, enotnost, ki jo bogati raznolikost, usklajuje pa delovanje Svetega Duha. Zakaj »v enem Duhu smo bili namreč mi vsi krščeni v eno telo« (1 Kor 12,13), kjer vsak prispeva nekaj svojega. Kot je rekel sveti Avguštin, »uho vidi skozi oko in oko sliši skozi uho«. [276] Nujno je, da še naprej pričujemo s srečevanji med različnimi krščanskimi veroizpovedmi. Ne smemo pozabiti na Kristusovo željo: »da bi bili vsi eno« (Jn 17,21). Ob poslušanju njegovega vabila z bolečino spoznavamo, da globalizaciji še vedno manjka preroška in duhovna vnema za edinost med kristjani. Kljub temu da »smo še vedno na poti k polnemu občestvovanju, imamo poslej dolžnost, da skupaj pričujemo o Božji ljubezni do vseh s tem, da sodelujemo v službi človeštva«. [277]

Verstvo in nasilje

281. Mir je mogoč tudi med verstvi. Za izhodišče pa jim mora biti Božji pogled. Kajti »Bog ne gleda z očmi, Bog gleda s srcem. In Božja ljubezen je do vsakega človeka ista, ne glede na to, kakšna je njegova vera. In tudi če je ateist, je ljubezen ista. Ko bo prišel poslednji dan, na zemlji pa bo dovolj svetlobe, bomo videli stvari, kakršne so; zelo bomo presenečeni!« [278]

282. Tudi »verniki potrebujemo priložnost za dialog in sodelovanje za skupno dobro in za pomoč najrevnejšim. Ne gre za to, da bi se vsi sončili v kar največji svetlobi ali pa skrili tisto lastno prepričanje, na katerega smo najbolj navezani, da bi se tako srečali z drugimi, ki razmišljajo drugače. (...) Kolikor globlja, trdnejša in bogatejša je identiteta, toliko bolj lahko s svojim posebnostmi bogati druge.« [279] Kot verujoči se čutimo poklicane, da se vrnemo k svojim temeljem in se osredinimo na bistveno: češčenje Boga in ljubezen do bližnjega; nadalje, da posameznih vidikov našega nauka ne jemljemo iz konteksta in tako na koncu ne sprožimo zaničevanja, sovraštva, ksenofobije, zanikanja drugega. Resnica je, da nasilje ni utemeljeno v verskem prepričanju, temveč v njegovih iznakaženostih.

283. Iskreno in ponižno češčenje Boga »ne vodi k delitvam, sovraštvu in nasilju, temveč k spoštovanju svetosti življenja, spoštovanju dostojanstva in svobode drugih ter k ljubeči zavezanosti za dobro vseh.« [280] »Kdor ne ljubi,« pravzaprav »Boga ni spoznal, kajti Bog je ljubezen« (1 Jn 4,8). Zato »obsojanja vreden terorizem, ki s širjenjem panike, terorja in pesimizma ogroža varnost ljudi na vzhodu in zahodu, na severu in jugu, ni posledica vere – četudi jo teroristi za to izkoriščajo – temveč nagrmedenih napačnih razlag verskih besedil, politike, lakote, revščine, krivic, zatiranja, arogance. Zato je treba prenehati s podpiranjem terorističnih gibanj z dotokom denarja, orožja, načrtov ali utemeljitev pa tudi z medijskim pokrivanjem, ter vse to obravnavati kot mednarodne zločine, ki ogrožajo varnost in svetovni mir ... Tak terorizem je treba obsoditi v vseh njegovih oblikah in izrazih.« [281] Verska prepričanja o svetosti človeškega življenja nam omogočajo, da »prepoznamo temeljne vrednote vsega človeštva, vrednote, v imenu katerih lahko in moramo sodelovati, graditi in voditi dialog, odpuščati in rasti, kar vsej množici različnih glasov omogoča, da sestavi plemenito in ubrano petje, ne pa fanatične krike sovraštva.« [282]

284. Pri nekaterih skupinah se fundamentalistično nasilje zaradi neprevidnosti njihovih voditeljev včasih razvname ne glede na verstvo. Vendar je »zapoved miru globo vtkana v verska izročila, ki jih zastopamo. (...) Verski voditelji smo poklicani, da prevzamemo vlogo iskrenih 'sogovornikov',« da sodelujemo pri vzpostavljanju miru, pa ne kot posredniki, temveč kot verodostojni mediatorji. Posredniki skušajo doseči cilj z vsestranskim popuščanjem, da bi zaslužili kaj zase. Mediator pa ne išče svoje koristi, temveč se velikodušno razdaja do konca, saj ve, da je njegov edini pravi zaslužek mir. Vsak izmed nas je poklican, da postane 'obrtnik' miru, ki združuje in ne ločuje, gasi sovraštvo in ga ne prikriva, odpira pota dialoga in ne postavlja novih zidov!« [283]

Poziv

285. Na tem bratskem srečanju, ki se ga z veseljem spominjam, sva z velikim imamom Ahmadom Al-Tayyebom odločno razglasila, da verstva nikoli ne priganjajo k vojni in ne spodbujajo sovraštva, sovražnosti, ekstremizmov, ne vabijo k nasilju ali prelivanju krvi. Te nesreče so plod odklonov religioznega učenja, politične zlorabe verstev in tudi razlage nekaterih skupin verujočih, ki so – v nekaterih zgodovinskih obdobjih – zlorabili vpliv verskega čustva na srca ljudi (...). Vsemogočni Bog namreč ne potrebuje nikogaršnje obrambe in noče, da bi bilo njegovo ime zlorabljeno za ustrahovanje ljudi.« [284] Zato želim povzeti poziv k miru, pravičnosti in bratstvu, ki sva ga pripravila skupaj:

»V imenu Boga, ki je ustvaril vse ljudi z enakimi pravicami, dolžnostmi in dostojanstvom, ter jih poklical, naj med seboj živijo kot bratje, napolnijo zemljo in širijo vrednote dobrega, ljubezni in miru.

V imenu nedolžne človeške duše, ki jo je Bog prepovedal ubiti, saj je zatrdil, da je vsak, ki ubije človeka, kakor bi ubil vse človeštvo, in kdor reši enega, je kakor bi rešil vse človeštvo.

V imenu ubogih, nesrečnih, potrebnih pomoči in migrantov, za katere je Bog zapovedal, da jim je treba pomagati, saj gre za dolžnost, ki je naložena vsem ljudem, še posebej pa premožnemu in bogatemu.

V imenu sirot, vdov, beguncev in izseljencev iz njihovih domov in njihovih dežel; vseh žrtev vojn, preganjanj in krivic; slabotnih, onih, ki živijo v strahu, vojnih ujetnikov in mučenih brez razločka kjerkoli na svetu.

V imenu ljudstev, ki so izgubila gotovost, mir in skupno sožitje, ker so postala žrtve uničevanja, ruševin in vojn.

V imenu človeškega bratstva, ki objema vse ljudi, jih povezuje in izenačuje.

V imenu bratstva, razcefranega zaradi integralizma, delitev in sistemov nezmernega zaslužka in sovražnih ideoloških nakan, ki zlorablajo delo in človeške usode.

V imenu svobode, ki jo je Bog naklonil vsem ljudem, ko jih je ustvaril svobodne, da se po njej ločijo med seboj.

V imenu pravičnosti in usmiljenja, temeljev napredka in osnov vere.

V imenu vseh ljudi dobre volje, razsejanih po vseh koncih zemlje.

V imenu Boga in vsega tega, (...) (razglašava), da se je treba odločiti za omiko pogovora, ki je pot, sredstvo skupnega sodelovanja, obnašanja, vzajemnega spoznavanja, metode in kriterija.« [285]

286. Pri tem premišljevanju o vesoljnem bratstvu so me zlasti navdihovali sv. Frančišek Asiški, pa tudi drugi bratje, ki niso katoličani: Martin Luther King, Desmond Tutu, Mahatma Gandhi in številni drugi. Vendar želim skleniti s spominom na nekega drugega moža globoke vere, ki je, izhajajoč iz svoje velike izkušnje o Bogu, končal pot svoje duhovne rasti tako, da se je čutil brata vseh. Mislim na blaženega Karla de Foucaulda.

287. Da bi se poistovetil z zadnjimi, zapuščenimi v globinah afriške puščave, je stopal ves predan naproti idealu popolnega darovanja Bogu. V tistem okolju je izražal željo, da bi bil brat vsakemu človeškemu bitju. [286] Prijatelju je govoril: »Prosite Boga, da postanem resnični prijatelj vseh duš te dežele.« [287] Popolnoma se je želel spremeniti v »vesoljnega brata«. [288] In le s poistovetenjem z zadnjimi mu je uspelo postati brat vseh. Naj Bog s tem idealom navdihne vsakega izmed nas. Amen.

Molitev k Stvarniku

Gospod in Oče človeštva,
 ki si vsa človeška bitja ustvaril z istim dostojanstvom,
 vlij v naša srca bratskega duha.
 Navdihni nam sanje novega srečanja, dialoga, pravičnosti in miru.
 Spodbujaj nas k oblikovanju bolj zdrave družbe in dostojnejšega sveta,
 brez lakote, brez revščine, brez nasilja, brez vojn.

Naj se naše srce odpre vsem ljudstvom in narodom zemlje,
 da bi spet spoznali dobroto in lepoto,
 ki si ju vsejal v vsakega izmed njih,
 da bi utrdili vezi edinosti, skupne načrte, isto upanje. Amen.

Krščanska ekumenska molitev

Naš Bog, Trojstvo ljubezni,
 iz silnega občestva svoje božje notranjosti
 izlij na nas reko bratske ljubezni.
 Podari nam ljubezen, ki jo odsevajo Jezusove kretnje,
 njegova nazareška družina in skupnost prvih kristjanov.

Nakloni kristjanom, da bomo živeli po evangeliju
 in bomo spoznali Kristusa v vsakem človeku,
 ga videli križanega v stiskah zapuščenih
 in med pozabljenimi tega sveta.

Pa tudi vstalega v vsakem bratu, ki se spet dvigne.

Pridi, Sveti Duh! Pokaži nam svojo lepoto,
 ki jo odsevajo vsa ljudstva zemlje.
 Naj odkrijemo, da so vsi pomembni,
 da so vsi potrebni, da so različni obrazi
 istega človeštva, ki ga Bog ljubi. Amen.

Dano v Assisiju, pri grobu sv. Frančiška, 3. oktobra, na večer pred praznikom asiškega ubožca, leta 2020, v osmem letu mojega papeževanja

papež Frančišek

CERKVENI DOKUMENTI

1. Drugi vatikanski koncil (1962–1965)

GS – CS (VU) Pastoralna konstitucija Gaudium et spes – Cerkev v sedanjem svetu (Veselje in upanje) (1965)

AEN – N Izjava Aetatis Novae – O nekrščanskih verstvih (1965)

2. Drugi dokumenti

AL – RL Papež Frančišek, Posinodalna apostolska spobuda Amoris laetitia – Radost ljubezni,

Cerkveni dokumenti 152, Ljubljana 2014.

CA – OS Janez Pavel II., Okrožnica Centesimus annus – Ob stoletnici, Cerkveni dokumenti 45, Ljubljana 1991.

CCC – KKC Catechismo della Chiesa Cattolica – Katekizem Katoliške cerkve, Ljubljana 1993.

CDSC – KDNC Papeška komisija Pravičnost in mir, Compendio della dottrina sociale della Chiesa – Kompendij družbenega nauka Cerkve (2007).

CV – LR Benedikt XVI., Okrožnica Caritas in veritate – Ljubezen v resnici, Cerkveni dokumenti 127, Ljubljana 2009

DCE – B JL Benedikt XVI., Okrožnica Deus caritas est – Bog je ljubezen, Cerkveni dokumenti 112, Ljubljana 2006

DFU – DČB Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, Documento sulla fratellanza umana – O človeškem bratstvu, Cerkveni dokumenti – Nova serija 34, Ljubljana 2020.

EG – VE Papež Frančišek, Apostolska spodbuda Evangelii gaudium – Veselje evangelija, Cerkveni dokumenti 140, Ljubljana 2014

EV – EŽ Janez Pavel II., Okrožnica Evangelium vitae – Evangelij življenja, Cerkveni dokumenti 60, Ljubljana 1995.

LS – HMG Papež Frančišek, Okrožnica Laudato si' – Hvaljen, moj Gospod (O skrbi za skupni dom), Cerkveni dokumenti 149, Ljubljana 2015.

PP DRN Pavel VI., Okrožnica Populorum progressio – O delu za razvoj narodov, Ljubljana 1967.

QA – LA Papež Frančišek, Posinodalna apostolska spodbuda Querida Amazonia – Ljubljana Amazonija, Cerkveni dokumenti 161, Ljubljana 2020.

RP – RP – Izjava Francoske škofovske konference, Réhabilité la politique – Rehabilitirati politiko, Cerkveni dokumenti 90, Ljubljana 2001.

SRS – SSV Janez Pavel II., Okrožnica Sollicitudo rei socialis – O skrbi za socialno vprašanje, Cerkveni dokumenti 38, Ljubljana 1988.

*

Okrožnice Centesimus annus, Populorum progressio, Mater et Magistra, Pacem in terris,

Redemptor hominis, Sollicitudo rei socialis) so objavljene v zbirki: *Juhant Janez in Valenčič Rafko, Družbeni nauk Cerkve, Mohorjeva družba, Celje 1994.*

[1] *Svarila – Ammonizioni*, 6, 1: FF 155.

[2] Prav tam, 25: FF 175.

[3] Sv. Frančišek Asiški, *Nezapečateno pravilo – Regola non bollata*, 16, 3.6: FF 42–43.

[4] Eloi Leclerc, OFM, *Exilio y ternura*, ed. Marova, Madrid 1987, 205.

[5] Papež Frančišek in veliki imam Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu*, Cerkevni dokumenti – Nova serija 34, Ljubljana 2020, v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. februarja 2019, str. 6.

[6] Govor na ekumenskem in medverskem srečanju z mladimi, Skopje, Severna Makedonija (7. 5. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 9. 5. 2019, str. 9.

[7] Govor v Evropskem parlamentu, Strasbourg (25. 11. 2014), v: AAS 106 (2014), 996.

[8] Srečanje z vlado, civilnimi združenji in diplomatskim zborom, Santiago de Chile (16. 1. 2018), v: AAS 110 (2018), 256.

[9] Papež Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), Cerkevni dokumenti 127, Ljubljana 2009, 19, v: AAS 101 (2009), 655.

[10] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Kristus živi – Christus vivit* (25. 3. 2019), Cerkevni dokumenti 162, Ljubljana 2019, 181.

[11] Kard. Raúl Silva Henríquez, SDB, *Omelia al Te Deum* a Santiago de Chile (18. 9. 1974).

[12] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), Cerkevni dokumenti 149, Ljubljana 2015, 57, v: AAS 107 (2015), 869.

[13] Govor diplomatskega zboru, akreditiranemu pri Svetem sedežu (januarja 2016): AAS 108 (2016), 120.

[14] Govor diplomatskega zboru, akreditiranemu pri Svetem sedežu (januarja 2014): AAS 106 (2014), 83–84.

- [15] Prim. Govor Ustanovi Centesimus annus pro Pontifice (25. 5. 2013), v: *Insegnamenti*, I, 1 (2013), 238.
- [16] Prim. Pavel VI., Okrožnica O delu za razvoj narodov – *Populorum progressio* (26. 3. 1967), Ljubljana 1967, 14, v: AAS 59 (1967), 264.
- [17] Papež Benedikt XVI., Okrožnica Ljubezen v resnici – *Caritas in veritate* (29. 6. 2009), Cerkevni dokumenti 127, Ljubljana 2009, 22, v: AAS 101 (2009), 657.
- [18] Govor Vladi, Tirana – Albanija (21. 9. 2014), v: AAS 106 (2014), 773.
- [19] Poslanica udeležencem mednarodne konference »Človekove pravice v sedanjem svetu: dosežki, opustitve, zavračanje«, v: *L'Osservatore Romano*, 10.-11. 12. 2018, str. 8.
- [20] Prim. Papež Frančišek, Posinodalna apostolska spodbuda Veselje evangelija – *Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 212, v: AAS 105 (2013), 1108.
- [21] Poslanica ob 48. svetovnem dnevu miru 1. januar 2015 (8. 12. 2014), Cerkevni dokumenti – Nova serija 22, Ljubljana 2015, 3–4, v: AAS 107 (2015), 69–71.
- [22] Prav tam, 5: AAS (107 (2015), 72.
- [23] Poslanica ob 49. svetovnem dnevu miru 1. januarja 2015, Cerkevni dokumenti – Nova serija 24, Ljubljana 2015, 2, v: AAS 108 (2016), 49.
- [24] Poslanica ob 53. svetovnem dnevu miru 1. januarja 2020, Cerkevni dokumenti – Nova serija 33, Ljubljana 2019, v: *L'Osservatore Romano*, 13. 12. 2019, str. 8.
- [25] Govor o nuklearnem orožju, Nagasaki, Japonska (1. 11. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 25.-26. 11. 2019, str. 6.
- [26] Govor profesorjem in študentom kolegija »San Carlo di Milano« (6. 4. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 8.-9. 4. 2019, str. 6.
- [27] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, Dokument o človeškem bratstvu (2020 (4. 2. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 6.
- [28] Govor kulturnikom (22. 9. 2013), v: *L'Osservatore Romano*, 23.-24. 9. 2013, str. 7.
- [29] *Humana communitas – Človeško občestvo. Pismo predsedniku Papeške akademije za življenje ob 25. obletnici njene ustanovitve* (6. 1. 2019), 2.6, v: *L'Osservatore Romano*, 16. 1.

2019, str. 6–7.

[30] Videoposlanica na TED 2017, Vancouver (26. 4. 2017), v: *L'Osservatore Romano*, 27. 4. 2017, str. 7.

[31] Poseben trenutek za molitev v času epidemije – Momento straordinario di preghiera in tempo di epidemia (27. 3. 2020), v: *L'Osservatore Romano*, 29. 3. 2020, str. 10.

[32] Homilija pri maši, Skopje, Severna Makedonija (7. 5. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 8. 5. 2019, str. 12.

[33] Prim. *Aeneis*, I, 462: »Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt«.

[34] Historia [...] magistra vitae» (M. T. Cicerone, *De Oratore*, II, 36).

35 Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 91

[36] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Kristus živi – Christus vivit* (25. 3. 2019), 91.

[37] Prav tam, 92.

[38] Prav tam, 93.

[39] Papež Benedikt XVI., *Poslanica za 99. svetovni dan migrantov in pribežnikov* (12. 10. 2012), v: AAS 104 (2012), 908.

[40] Papež Frančišek, *Posinodalna aspostolska spodbuda Kristus živi – Christus vivit* (25. 3. 2019), 92.

[41] Prim. *Poslanica za 106. svetovni dan migrantov in pribežnikov* (13. 5. 2020), v: *L'Osservatore Romano*, 16. 5. 2020, str. 8.

[42] Govor diplomatskemu zboru, akreditiranemu pri Svetemu sedežu (11. 1. 2016), v: AAS 108 (2016), 124.

[43] Govor diplomatskemu zboru, akreditiranemu pri Svetemu sedežu (13. 1. 2014), v: AAS 106 (2014), 84.

[44] Govor diplomatskemu zboru, akreditiranemu pri Svetemu sedežu (11. 1. 2016), v: AAS 108 (2016), 123.

- [45] *Poslanica za 105. svetovni dan migrantov in pribežnikov* (27. 5. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 27.-28. 5. 2019, str. 8.
- [46] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Kristus živi – Christus vivit* (25. 3. 2019), 88.
- [47] Prav tam, 89.
- [48] Prim. Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselite in radujte se – G audete et exsultate* (19. 3. 2018), *Cerkveni dokumenti* 156, Ljubljana 2018, 115.
- [49] Iz filma *Papa Francesco, Mož besede – Un uomo di parola. La speranza è un messaggio universale*, Wim Wenders (2018).
- [50] Govor vladi, civilnim društvom in diplomatskemu zboru, Talin – Estonija (25. 9. 2018), v : *L'Osservatore Romano*, 27. 9. 2018, str. 7.
- [51] Prim. Posebni trenutek molitve v času epidemije (27. 3. 2020), v: *L'Osservatore Romano*, 29. 3. 2020, str. 10; *Poslanica za 4. svetovni dan revnih* (13. 6. 2020), 6, v : *L'Osservatore Romano*, 14. 6. 2020, str. 8.
- [52] *Pozdrav mladim Kulturnega centra p. Felixa Varela, Havana – Kuba* (20. 9. 2015) v: *L'Osservatore Romano*, 21.-22. 9. 2015, str. 6.
- [53] Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija Cerkev v sedanjem svetu – Gaudium et spes* (1965), 1.
- [54] Sv. Irenej Lionski, *Adversus haereses*, II, 25, 2: *PG* 7/1, 798-s.
- [55] Talmud Bavli (Babilonski Talmud), *Shabbat*, 31 a.
- [56] *Govor oskrbovancem karitativne dejavnosti Cerkve* (25. 9. 2018), v: *L'Osservatore Romano*, 27. 9. 2018, str. 8.
- [57] Videoposlanica na TED 2017, Vancouver (26. 4. 2017), v : *L'Osservatore Romano*, 27. 4. 2017, str. 7.
- [58] Sv. Janez Krizostom, *Homiliae in Mattheum*, 50, 3–4: *PG* 58, 508.
- [59] *Poslanica na srečanju ljudskih gibanj, Modesto – ZDA* (10. 2. 2017), v: *AAS* 109 (2017), 291.
- [60] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11.

2013), 235, v: AAS 105 (2013), 1115.

[61] Janez Pavel II., *Poslanica* osebam s posebnimi potrebami (16. 11.), v: *L'Osservatore Romano*, 19. 11. 1980, Priloga, p. XIII.

[62] Pastoralna konstitucija *Cerkev v sedanjem svetu* – *Gaudium et spes*, (1965), 24.

[63] Gabriel Marcel, *Du refus à l'invocation*, ed. NRF, Paris 1940, 50 (it. izdaja *Dal rifiuto all'invocazione*, Città Nuova, Roma 1976, 62).

[64] *Angelus* (10. 11. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 11.-12. 11. 2019, str. 8.

[65] Sv. Tomaž Akvinski, *Scriptum super libros Sententiarum*, III, Dist. 27, q. 1, a. 1, ad 4: »Dicitur amor extasim facere, et fervere, quia quod fervet extra se bullit, et exhalat«.

[66] Karol Wojtyła, *Amore e responsabilità*, Marietti, Casale Monferrato 1983, 90.

[67] Karl Rahner, DJ, *Kleines Kirchenjahr. Ein Gang durch den Festkreis*, Herder, Friburg 1981, 30 (it. izdaja

L'anno liturgico, Morcelliana, Brescia 1964, 34).

[68] Sv. Benedikt, *Regula*, 53, 15: »Pauperum et peregrinorum maxime susceptioni cura sollicitate exhibeatur.« – »Revnim in popotnikom naj se posveti kar največja skrb.«

[69] Prim. Sv. Tomaž Akvinski, *Summa Theologiae* II-II, q. 23, art. 7; Sv. Avguštin, *Contra Julianum*, 4, 18: *PL* 44, 748: «Essi [gli avari] si astengono dai piaceri sia per l'avidità di accrescere il guadagno, sia per il timore di diminuirlo».

[70] «Secundum acceptionem divinam» (*Commentaria in III librum Sententiarum* Petri Lombardi, Dist. 27, a. 1, q. 1, concl. 4).

[71] Papež Benedikt XVI., *Okrožnica Bog je ljubezen* – *Deus caritas est* (25. 12. 2005), 15: AAS 98 (2006), 230.

[72] Sv. Tomaž Akvinski, *Summa Theologiae* II-II, q. 27, art. 2, resp.

[73] Prim. prav tam, I-II, q. 26, a. 3, resp.

[74] Prav tam, q. 110, a. 1, resp.

[75] *Poslanica za 47. svetovni dan miru 1. januarja 2014* (8. 12. 2013), Cerkveni dokumenti –

Nova serija 21, Ljubljana 2013, 1: AAS 106 (2014), 22.

[76] Prim. *Angelus* (29. 12. 2013), v: *L'Osservatore Romano*, 30.-31. 12. 2013, p. 7; *Govor* diplomatskemu zboru, akreditiranemu pri Svetem sedežu (12. 1. 2015): AAS 107 (2015), 165.

[77] *Poslanica* za svetovni dan oseb s posebnimi potrebami (3. 12. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4. 12. 2019, str. 7.

[78] *Govor* o verski svobodi na srečanju španske skupnosti in drugih priseljencev, Filadelfija – ZDA (26. 9. 2015), v: AAS 107 (2015), 1050-1051.

[79] Papež Frančišek, *Govor mladim*, Tokio, Japonska (25. 11. 2019): *L'Osservatore Romano*, 25.-26. 11. 2019, str. 10.

[80] V teh razmišljanjih povzemam misli Paula Ricoeurja, » *Il socio ed il prossimo*«, v: *Histoire et vérité*, Ed. du Seuil, Paris 1967, 113–127.

[81] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 190, v: AAS 105 (2013), 1100.

[82] Prav tam, 209, v : AAS 105 (2013), 1107.

[83] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 129, v: AAS 107 (2015), 899.

[84] *Poslanica* (1. 5. 2019): *L'Osservatore Romano*, 12. 5. 2019, str. 8.

[85] *Govor* v Evropskem parlamentu, Strasbourg (25. 11. 2014): AAS 106 (2014), 997.

[86] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 229, v: AAS 107 (2015), 937.

[87] *Poslanica* za 49. svetovni dan miru 1. januarja 2016 (8. 12. 2015), *Cerkveni dokumenti – Nova serija 24, Ljubljana 2015, 6: AAS 108 (2016), 57– 58.*

[88] Beseda trdnost, čvrstost (it. solidità) se nahaja v etimološkem korenu besede solidarnost. V etično-političnem pomenu je beseda v zadnjih stoletjih sprejela jasno in trdno razsežnost ravnanja.

[89] *Homilija* pri maši, Havana, Kuba (20. 9. 2015), v: *L'Osservatore Romano*, 21.-22. 9. 2015, str. 8.

[90] *Govor* udeležencem svetovnega srečanja ljudskih gibanj (28. 10. 2014), v: AAS 106 (2014),

851–852.

[91] Prim. Sv. Bazilij, *Homilia* 21. Quod rebus mundanis adhaerendum non sit, 3.5: *PG* 31, 545–549; *Regulae brevius tractatae*, 92: *PG* 31, 1145–1148; Sv. Peter Krizolog, *Sermo* 123: *PL* 52, 536–540; Sv. Ambrož, *De Nabuthe*, 27.52: *PL* 14, 738s; Sv. Avguštin, *In Iohannis Evangelium*, 6, 25: *PL* 35, 1436s.

[92] *De Lazaro*, II, 6: *PG* 48, 992D.

[93] Sv. Gregor Veliki, *Pastoralno pravilo – Regula pastoralis*, Mohorjeva družba, Ljubljana 1984, III, 21: *PL* 77, 87.

[94] Janez Pavel II., Okrožnica *Ob stoletnici – Centesimus annus* (1. 5. 1991), 31, v: *AAS* 83 (1991), 831.

[95] Papež Frančišek, *Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 93: *AAS* 107 (2015), 884.

[96] Janez Pavel II., Okrožnica *O človeškem delu – Laborem exercens* (14. 9. 1981), *Cerkveni dokumenti* 13, Ljubljana 1981, 19, v: *AAS* 73 (1981), 626.

[97] Prim. Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, Ljubljana 2007.

[98] Pavel VI., Okrožnica *O delu za razvoj narodov – Populorum progressio* (26. 3. 1967), 22, v: *AAS* 59 (1967), 268.

[99] Prim. Janez Pavel II., Okrožnica *O skrbi za socialno vprašanje – Sollicitudo rei socialis* (30. 12. 1987), *Cerkveni dokumenti* 37, Ljubljana 1988, 33, v: *AAS* 80 (1988), 557.

[100] Papež Frančišek, Okrožnica *Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 95, v: *AAS* 107 (2015), 885.

[101] Prav tam, 129, v: *AAS* 107 (2015), 899.

[102] Prim. Pavel VI., Okrožnica *O delu za razvoj narodov – Populorum progressio* (26. 3. 1967), 15, v: *AAS* 59 (1967), 265; Benedikt XVI., Okrožnica *Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 16, v: *AAS* 101 (2009), 652.

[103] Prim. Papež Frančišek, Okrožnica *Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 93, v: *AAS* 107 (2015), 884–885; papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 189–190, v: *AAS* 105 (2013), 1099–1100.

- [104] Konferenca katoliških škofov Združenih držav Amerike, *Open wide our Hearts: The enduring Call to Love*. A Pastoral Letter against Racism (november 2018).
- [105] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 51, v: AAS 107 (2015), 867.
- [106] Prim. Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 6: AAS 101 (2009), 644.
- [107] Janez Pavel II., *Okrožnica Ob stoletnici – Centesimus annus* (1. 5. 1991), 35, v: AAS 83 (1991), 838.
- [108] *Govor o nuklearnem orožju – Discorso sulle armi nucleari, Nagasaki, Japonska* (24. 11. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 25.-26. 11. 2019, str. 6.
- [109] Prim. Katoliški škofje Mehike in Združenih držav Amerike, *Lettera pastorale Strangers no longer: together on the journey of hope* (januar 2003).
- [110] *Splošna avdienca* (3. 4. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4. 4. 2019, str. 8.
- [111] Prim. *Poslanica za 104. svetovni dan migrantov in pribežnikov* (14. 1. 2018), v: AAS 109 (2017), 918–923.
- [112] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu – Documento sulla fratellanza umana Abu Dabi* (4. 2. 2019), *Cerkveni dokumenti – Nova serija 34*, Ljubljana 2020, v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 7.
- [113] *Govor diplomatskemu zboru, akreditiranemu pri Svetem sedežu* (11. 1. 2016), v: AAS 108 (2016), 124.
- [114] *Prav tam*, v: AAS 108 (2016), 122.
- [115] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Kristus živi – Christus vivit* (25. 3. 2019), 93.
- [116] *Prav tam*, 94.
- [117] *Govor oblastem, Sarajevo, Bosna in Hercegovina* (6. 6. 2015), v: *L'Osservatore Romano*, 7. 6. 2015, str. 7.
- [118] *Latinoamérica. Conversaciones con Hernán Reyes Alcaide*, Ed. Planeta, Buenos Aires

2017, 105.

[119] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu*, Abu Dabi (4. 2. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 7.

[120] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 1. 2009), 67, v: AAS 101 (2009), 700.

[121] Prav tam, 60: AAS 101 (2009), 695.

[122] Prav tam, 67: AAS 101 (2009), 700.

[123] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 447.

[124] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 234, v: AAS 105 (2013), 1115.

[125] Prav tam, 235, v: AAS 105 (2013), 1115.

[126] Prav tam.

[127] Janez Pavel II., *Govor predstavnikom argentinske kulture* (12. 4. 1987), 4, v: *L'Osservatore Romano*, 14. 4. 1987, str. 7.

[128] Prim. Isti, *Govor kardinalom* (21. 12. 1984), 4, v: AAS 76 (1984), 506.

[129] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Ljubljena Amazonija – Querida Amazonia* (2. 2. 2020), *Cerkveni dokumenti* 161, Ljubljana 2020, 37.

[130] Georg Simmel, *Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, Köhler-Verlag, Stuttgart 1957, p. 6 (it. izdaja *Ponte e porta*, in *Saggi di estetica*, a cura di M. Cacciari, Liviana, Padova 1970, 8).

[131] Prim. Jaime Hoyos-Vásquez, DJ, *Lógica de las relaciones sociales. Reflexión ontológica*, in *Revista Universitas Philosophica*, 15.-16. 12. 1990 – 6. 1991, Bogotá, 95–106.

[132] Antonio Spadaro, DJ, *Le orme di un pastore. Una conversazione con Papa Francesco*, in *Jorge Mario Bergoglio/Papa Francesco, Nei tuoi occhi è la mia parola. Omelie e discorsi di Buenos Aires 1999–2013*, Rizzoli, Milano 2016, XVI; prim. Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 220–221, v: AAS 105 (2013), 1110–1111.

[133] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 12.

2013), 204, v: AAS 105 (2013), 1106.

[134] Prim. prav tam, v: AAS 105 (2013), 1105–1106.

[135] Prav tam, 202, v: AAS 105 (2013), 1105.

[136] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 128, v: AAS 107 (2015), 898.

[137] Govor članom diplomatskega zbora, akreditiranim pri Svetem sedežu): AAS (107) (2015), 165; prim. *Govor udeležencem svetovnega srečanja ljudskih gibanj* (28. 10. 2014), v: AAS 106 (2014), 851–859.

[138] Nekaj podobnega pomeni svetopisemska kategorija »Božje kraljestvo«.

[139] Paul Ricoeur, *Histoire et vérité*, Ed. du Seuil, Paris 1967, 122 (it. izdaja A. Plé et al., *L'amore del prossimo*, Paoline, Alba 1958, 247).

[140] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 129, v: AAS 107 (2015), 899.

[141] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 35, v: AAS 101 (2009), 670.

[142] *Govor udeležencem svetovnega srečanja ljudskih gibanj* (28. 10. 2014): AAS 106 (2014), 858.

[143] Prav tam.

[144] *Govor udeležencem svetovnega srečanja ljudskih gibanj* (5. 11. 2016), v: *L'Osservatore Romano*, 7.-8. 11. 2016, str. 4–5.

[145] Prav tam.

[146] Prav tam.

[147] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 189, v: AAS 107 (2015), 922.

[148] *Govor na sedežu Organizacije združenih narodov, New York* (25. 9. 2015), v: AAS 107 (2015), 1037.

- [149] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 175, v: AAS 107 (2015), 916-917.
- [150] Prim. Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 67, v: AAS 101 (2009), 700-701.
- [151] Prav tam, v: AAS 67 (2009), 700.
- [152] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 434.
- [153] Govor na sedežu Organizacije združenih narodov, New York (25. 9. 2015), v: AAS 107 (2015), 1037.1041.
- [154] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 437.
- [155] Janez Pavel II., *Poslanica za 37. svetovni dan miru 1. maja 2004*, 5, v: AAS 96 (2004), 117.
- [156] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 439.
- [157] Prim. Socialna komisija francoskih škofov, *Dich. Réhabiliter la politique* (17 febbraio 1999); slovenski prevod: Izjava socialne komisije francoskih škofov, *Rehabilitirati politiko*, Cerkveni dokumenti 90, Ljubljana 2001.
- [158] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 189, v: AAS 107 (2015), 922.
- [159] Prav tam, 196: AAS 107 (2015), 925.
- [160] Prav tam, 197: AAS 107 (2015), 925.
- [161] Prav tam, 181: AAS 107 (2015), 919.
- [162] Prav tam, 178: AAS 107 (2015), 918.
- [163] Škofovska konferenca Portugalske – Conferenza Episcopale Portoghese, *Lettera pastorale Responsabilidade solidária pelo bem comum* (15. 9. 2003), 20; prim. Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 159: AAS 107 (2015), 911.
- [164] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 191: AAS 107 (2015), 923.
- [165] Pij XI., *Govor Zvezi italijanskih katoliških univerz* (18. 12. 1927), v: *L'Osservatore Romano*

(23. 12. 1927), 3.

[166] Prim. Pij XI., *O krožnica Štirideset let – Quadragesimo anno* (15. 5. 1931), 88, v: AAS 23 (1931), 206–207.

[167] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 205, v: AAS 105 (2013), 1106.

[168] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

[169] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 231, v: AAS 107 (2015), 937.

[170] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 2, v: AAS 101 (2009), 642.

[171] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 207.

[172] Janez Pavel II., *Okrožnica Odrešenik človeka – Redemptor hominis* (4. 3. 1979), 15, v: AAS 71 (1979), 288

[173] Prim. Pavel VI., *Okrožnica O delu za razvoj narodov – Populorum progressio* (26. 3. 1967), 44, v: AAS 59 (1967), 279.

[174] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 207.

[175] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 2, v: AAS 101 (2009), 642.

[176] Prav tam, 3, v: AAS 101 (2009), 643.

[177] Prav tam, 4, v: AAS 101 (2009), 643.

[178] Prav tam.

[179] Prav tam, 3, v: AAS 101 (2009), 643.

[180] Prav tam, v: AAS 101 (2009), 642.

[181] Po sv. Tomažu Akvinskem katoliški moralni nauk razlikuje med dejanjem, ki je absolutno svobodno («elicit») in dejanjem, ki je zapovedano («imperato») (prim. *Summa Theologiae*, I-II, q.

8-17; Marcellino Zalba, SJ, *Theologiae moralis summa. Theologia moralis fundamentalis. Tractatus de virtutibus theologicis*, ed. BAC, Madrid 1952, vol. 1, 69; Antonio Royo Marín, *Teología de la Perfección cristiana*, ed. BAC, Madrid 1962, 192–196).

[182] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 208.

[183] Prim. Janez Pavel II., *Okrožnica o skrbi za socialna vprašanja – Sollicitudo rei socialis* (30. 12. 1987), 42, v: AAS 80 (1988), 572–574; Isti, *Okrožnica Ob stoletnici – Centesimus annus* (1. 5. 1991), 11, v: AAS 83 (1991), 806–807.

[184] Govor udeležencem na srečanju ljudskih gibanj (28. 10. 2014), v: AAS 106 (2014), 852.

[185] Govor v Evropskem parlamentu, Strasbourg (25. 11. 2014), v: AAS 106 (2014), 999.

[186] Govor državnim voditeljem in diplomatskemu zboru (29. 11. 2015), v: AAS 107 (2015), 1320.

[187] Govor v Združenih narodih, New York (25. 9. 2015), v: AAS 107 (2015), 1039.

[188] Govor na svetovnem srečanju ljudskih gibanj (28. 10. 2014), v: AAS 106 (2014), 853.

[189] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu* (4. 2. 2019), v: L'Osservatore Romano, 4.-5. 2. 2019, str. 6.

[190] René Voillaume, *Frère de tous*, Ed. du Cerf, Paris 1968, 12–13.

[191] *Videoposlanica na TED 2017, Vancouver* (26. 4. 2017), v: L'Osservatore Romano (27. 4. 2017), str. 7.

[192] Splošna avdienca (18. 2. 2015), v: L'Osservatore Romano, 19. 2. 2015, str. 8.

[193] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 274, v: AAS 105 (2013), 1130.

[194] Prav tam, 279, v: AAS 105 (2013), 1132.

[195] *Poslanica za 52. svetovni dan miru 1. januarja 2018* (8. 12. 2018), 5, v: L'Osservatore Romano, 19. 12. 2018, str. 8.

[196] Govor na srečanju z voditelji (27. 7. 2013), v: AAS 105 (2013), 683–684.

[197] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Ljubljena Amazonija – Querida*

Amazonia (2. 2. 2020), 108.

[198] Iz filma Papež Frančišek, *Mož besede – Un uomo di parola. La speranza è un messaggio universale*, Wim Wenders (2018).

[199] *Poslanica za 48. svetovni dan družbenih občil – Giornata mondiale delle Comunicazioni sociali* (24. 1. 2014), v: AAS 106 (2014), 113.

[200] Konferenca katoliških škofov Avstralije, *Oddelek za socialno pravičnost, Making it real: genuine human encounter in our digital world* (novembra 2019), 5.

[201] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 123, v: AAS 107 (2015), 896.

[202] Janez Pavel II., *Okrožnica Sijaj resnice – Veritatis splendor* (6. 8. 1993), 96, v: AAS 85 (1993), 1209.

[203] Kot kristjani poleg tega verujemo, da nam Bog naklanja milost, da bi mogli delovati kot bratje.

[204] Vinicius De Moraes, *Samba della benedizione (Samba da Bênção)*, disk *Um encontro no Au bon Gourmet*, Rio de Janeiro (2. 8. 1962).

[205] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 237, v: AAS 105 (2013), 1116.

[206] Prav tam, 236, v: AAS 105 (2013), 1115.

[207] Prav tam, 218, v: AAS 105 (2013), 1110.

[208] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda Radost ljubezni – Amoris laetitia* (19. 3. 2016), 100, v: AAS 108 (2016), 351.

[209] *Poslanica za 53. svetovni dan miru 1. januarja 2020* (8. 12. 2019), 2, v: *L'Osservatore Romano* (13. 12. 2019, str. 8).

[210] Škofovska konferenca Konga, *Message au Peuple de Dieu et aux femmes et aux hommes de bonne volonté* (9. 5. 2018).

[211] *Govor na velikem molitvenem srečanju za narodno spravo*, Villavencio, Kolumbija (8. 9. 2017), v: AAS 109 (2017), 1063–1064. 1066.

- [212] *Poslanica za 53. svetovni dan miru 1. januarja 2020* (8. 12. 2019), 3, v: *L'Osservatore Romano* (13. 12. 2019), str. 8.
- [213] Škofovska konferenca Južne Afrike, *Pastoral letter on christian hope in the current crisis* (maj 1986).
- [214] Konferenca katoliških škofov Koreje, *Appeal of the Catholic Church in Korea for Peace on the Korean Peninsula* (15. 8. 2017).
- [215] *Govor civilni družbi* (7. 7. 2015), v: *L'Osservatore Romano*, 9. 7. 2015, str. 9.
- [216] *Govor na medverskem srečanju z mladimi, Maputo, Mozambik* (5. 9. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 6. 9. 2019, str. 7.
- [217] *Homilija pri maši, Cartagena de Indias, Kolumbija* (10. 9. 2017), v: *AAS 109* (2017), 1086.
- [218] *Govor civilnim oblastem, diplomatskemu zboru in predstavnikom civilne družbe. Bogotá, Kolumbija* (7. 9. 2017), v: *AAS 109* (2017), 1029.
- [219] Škofovska konferenca Kolumbije, *Por el bien de Colombia: diálogo, reconciliación y desarrollo integral* (26. 11. 2019), 4.
- [220] *Govor civilnim oblastem, civilni družbi in diplomatskemu zboru, Maputo, Mozambik* (5. 9. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 6. 9. 2019, str. 6.
- [221] Peta splošna konferenca episkopata Latinske Amerike in Karibov, *Documento di Aparecida* (29. 6. 2007), 398 (it. izdaja EDB, Bologna 2014).
- [222] Prim. Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 59, v: *AAS 105* (2013), 1044.
- [223] Janez Pavel II., *Okrožnica Ob stoletnici – Centesimus annus* (1. 5. 1991), 14, v: *AAS 83* (1991), 810.
- [224] *Homilija pri maši za razvoj narodov, Maputo, Mozambik* (6. 9. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 7. 9. 2019, str. 8.
- [225] *Govor ob prihodu, Colombo, Šrilanka* (13. 1. 2015), v: *L'Osservatore Romano*, 14. 1. 2015, str. 7.
- [226] *Govor otrokom v Centru Betanija in navzočim predstavnikom drugih karitativnih središč*

Albanije, Tirana (21. 9. 2014), v: *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 288.

[227] *Videoposlanica na TED 2017, Vancouver* (26. 4. 2017), v: *L'Osservatore Romano* (27. 4. 2017), str. 7.

[228] Prim. Pij XI., Okrožnica *Ob štiridesetletnici – Quadragesimo anno* (15. 5. 1931), 114, v: *AAS* 23 (1931), 213.

[229] Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 228, v: *AAS* 105 (2013), 1113.

[230] *Govor civilnim oblastem, civilni družbi in diplomatskemu zboru, Riga, Estonija* (24. 9. 2018), v: *L'Osservatore Romano*, 24.-25. 9. 2018, str. 7.

[231] *Govor ob prihodu, Tel Aviv, Izrael* (25. 5. 2014), v: *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 604.

[232] *Govor pri spominskem znamenju v Yad Vashem, Jeruzalem* (26. 5. 2014), v: *AAS* 106 (2014), 228.

[233] *Govor ob spominskem znamenju miru, Hirošima, Japonska* (24. 11. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 25.-26. 11. 2019, str. 8.

[234] *Poslanica za 53. svetovni dan miru 1. januarja 2020* (8. 12. 2019), 2, v: *L'Osservatore Romano*, 13. 12. 2019, str. 8.

[235] *Hrvaška škofovska konferenca, Letter on the Fiftieth Anniversary of the End of the Second World War* (1. 5. 1995).

[236] *Homilija pri maši, Aman, Jordanija* (24. 5. 2014), v: *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 593.

[237] *Poslanica za 53. svetovni dan miru 1. januarja 2020* (8. 12. 2019), 1, v: *L'Osservatore Romano*, 13. 12. 2019, str. 8.

[238] *Govor v Združenih narodih, New York* (25. 9. 2015), v: *AAS* 107 (2015), 1041–1042.

[239] *Katekizem Katoliške cerkve*, 2309

[240] Prav tam.

[241] Papež Frančišek, *Okrožnica Hvaljen, moj Gospod – Laudato si'* (24. 5. 2015), 104, v: *AAS* 107 (2015), 888.

[242] Tudi sv. Avguštin, ki je zagovarjal idejo »pravične vojne«, česar danes ne podpiramo, pravi: »prenehanje vojne z besedo in doseči in ohraniti mir z mirom in ne z vojno, je bolj časno dejanje, kot jo zagotoviti ljudem z mečem« (*Epistula* 229, 2: *PL* 33, 1020).

[243] Prim. Janez XXIII., *Okrožnica Mir na zemlji – Pacem in terris* (11. 4. 1963), 67, v: *AAS* 55 (1963), 291.

[244] *Poslanica* Konferenci OZN pri dogovorih o pravnem zavezujočem instrumentu glede prepovedi nuklearnega orožja (23. 3. 2017), v: *AAS* 109 (2017), 394–396.

[245] Prim. Pavel VI., *Okrožnica O delu za razvoj narodov – Populorum progressio* (26. 3. 1967), 51, v: *AAS* 59 (1967), 282.

[246] Prim. Janez Pavel II., *Okrožnica Evangelij življenja – Evangelium vitae* (25. 3. 1995), *Cerkveni dokumenti* 60, Ljubljana 1995, 56, v: *AAS* 87 (1995), 463–464.

[247] *Govor* ob 25. obletnici izida *Katekizma katoliške Cerkve* (11. 10. 2017), v: *AAS* 109 (2017), 1196.

[248] Prim. Kongregacija za verski nauk, *Pismo škofom glede v zvezi z redakcijo števil 2267 Katekizma katoliške Cerkve glede smrtne kazni* (1. 8. 2018), v: *L'Osservatore Romano*, 3. 8. 2018, str. 8.

[249] *Govor* delegaciji Mednarodnega združenja o kazenskem pravu (23. 10. 2014), v: *AAS* 106 (2014), 840.

[250] Papeški svet Pravičnost in mir, *Kompendij družbenega nauka Cerkve*, 402.

[251] Janez Pavel II., *Govor* Narodnemu združenju sodnikov (31. 3. 2000), 4, v: *AAS* 92 (2000), 633.

[252] Lactancius, *Divinae Institutiones* VI, 20, 17: *PL* 6, 708.

[253] *Epistula – Pismo 97* (odgovor bolgarskemu sodišču), 25: *PL* 119, 991.

[254] Sv. Avguštin, *Epistula ad Marcellinum*, 133, 1.2: *PL* 33, 509.

[255] *Prav tam*, v: *AAS* 106 (2014), 842.

[256] *Govor* delegaciji Mednarodnega združenja kazenskega prava (23. 10. 2014), v: *AAS* 106 (2014), 840–841.

[257] Prav tam, v: AAS 106 (2014), 842.

[258] Prav tam.

[259] Janez Pavel II., *Okrožnica Evangelij življenja – Evangelium vitae* (25. 3. 1995), 9, v: AAS 87 (1995), 411.

[260] *Homilija pri maši v Domu sv. Marte* (17. 5. 2020).

[261] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 19, v: AAS 101 (2009), 655.

[262] Janez Pavel II., *Okrožnica Ob stoletnici – Centesimus annus* (1. 5. 1991), 44, v: AAS 83 (1991), 849.

[263] *Govor voditeljem drugih verstev in krščanskih denominacij, Tirana, Albanija* (21. 9. 2014), v: *Insegnamenti, II, 2* (2014), 277.

[264] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu* (4. 2. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 6.

[265] Prim. Papež Frančišek, *Apostolska spodbuda Veselje evangelija – Evangelii gaudium* (24. 11. 2013), 256, v: AAS 105 (2013), 1123.

[266] Benedikt XVI., *Okrožnica Bog je ljubezen – Deus caritas est* (25. 12. 2005), 28, v: AAS 98 (2006), 240.

[267] »Človek je politično bitje« (Aristotel, *Politica*, 1253a 1–3).

[268] Benedikt XVI., *Okrožnica Ljubezen v resnici – Caritas in veritate* (29. 6. 2009), 11, v : AAS 101 (2009), 648.

[269] *Govor Katoliški skupnosti* (6. 5. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 8. 5. 2019, p. 9.

[270] *H omilija pri maši, Santiago, Kuba* (22. 9. 2015): AAS 107 (2015), 1005.

[271] Drugi vatikanski koncil, *Izjava o verski svobodi – Nostra Aetate* (1965), 2.

[272] *Pogovor na ekumenskem srečanju, Riga, Latvija* (24. 9. 2018), v: *L' Osservatore Romano*, 24.-25. 9, 2018, str. 8.

[273] *Lectio divina na Papeški Lateranski univerzi* (26. 3. 2019), v: *L' Osservatore Romano*, 27. 3.

2019, 10. 3. 2019, str. 10.

[274] Pavel VI., *Okrožnica Svojo Cerkev – Ecclesiam suam* (6. 8. 1964), 101, v: AAS 56 (1964), 650.

[275] *Govor Palestinski vladi, Betlehem – Palestina* (25. 5. 2014), v: *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 597.

[276] *Enarrationes in Psalmos*, 130, 6: PL 37, 1707.

[277] *Sklepna izjava svetega očeta Frančiška in ekumenskega patriarha Bartolomeja I, Jeruzalen* (25. 5. 2014), 5, v: *L'Osservatore Romano*, 26.-27. 5. 2014, str. 6.

[278] Iz filma Papež Frančišek, *Mož besede – Un uomo di parola. La speranza è un messaggio universale*, Wim Wenders (2018).

[279] *Govor udeležencem Mednarodnega srečanja za mir, ki ga je pripravila Skupnost sv. Egidija* (30. 9. 2013), v: *Insegnamenti*, I, 2 (2013), 301–302.

[280] *Homilija pri maši, Colombo – Šrilanka* (14. 1. 2015), v: AAS 107 (2015), 139.

[281] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu* (4. 2. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 7.

[282] *Govor oblastem, Sarajevo, Bosna in Hercegovina* (6. 6. 2015), v: *L'Osservatore Romano*, 7. 6. 2015, str. 7.

[283] *Govor udeležencem Mednarodnega srečanja za mir, ki ga je pripravila Skupnost sv. Egidija* (30. 9. 2013), v: *Insegnamenti*, I, 2 (2013), 301–302.

[284] Papež Frančišek – Ahmad Al-Tayyeb, *Dokument o človeškem bratstvu, Abu Dabi* (4. 2. 2019), v: *L'Osservatore Romano*, 4.-5. 2. 2019, str. 6.

[285] *Katekizem Katoliške cerkve*, 2309

[286] Prim. B. Charles de Foucauld, *Meditazione sul Padre nostro* (23. 1. 1897), v: *Opere spirituali*, Ed. Paoline, Roma 1983, 555–562.

[287] Isti, *Lettera a Henry de Castries* (29. 11. 1901): Isti, *Solo con Dio in compagnia dei fratelli*, pripravil E. Bolis, Ed. Paoline, Milano 2002, 254.

[288] Isti, *Lettera a Madame de Bondy* (7. 1. 1902): navaja P. Sourisseau, Charles de Foucauld

1858–1916. Biografia, prevod v it. Delle Discepoli del Vangelo e A. Mandonico, Effatà, Cantalupa (TO), 359. Tako jo je imenoval tudi sv. Pavel VI., ko je navajal njena prizadevanja: prim. Okrožnica *O delu za razvoj narodov* – *Populorum progressio* (26. 3. 1967), 12, v: AAS 59 (1967), 263.